

NÜZÛL-İ ÎSÂ

Şeyhülislam Mustafa Sabri
Şeyh Mahmud Şeltut

ENDÜLÜS KİTAP

Nüzûl-i İsa meselesi günümüzde pek çok kişi tarafından tartışılan meselelerden biridir. Hz. İsa'nın semâya canlı olarak yükseltilişi ve kıyametten önce yeryüzüne tekrar inişi ülkemizde olduğu gibi İslam dünyasının farklı coğrafyalarında inkâr edilmiş ve hâlâ da inkâr edilmektedir. Tabi ki pek çok âlim de hadislerde açık bir şekilde zikredilen Nüzûl-i İsa'nın gerçekleşeceği hususunda makaleler ve kitaplar neşretmişlerdir. Mısır bu tartışmaların en canlı olarak yaşandığı ülkelerden biridir. Mısır'da Şeyh Mahmud Şeltut'un Nüzûl-i İsa'yı inkâr eden fetvası bu tartışmayı tetiklemiş ve pek çok âlim O'nun görüşlerine karşı reddiyeler yazmıştır. O sıralarda Mısır'da ikamet eden Şeyhülislam Mustafa Sabri de reddiye yazanlardan biridir. Konunun önemine binaen Şeyhülislam'ın kitaplarında bulunan bu reddiyeleri derledik ve Mahmud Şeltut'un fetvası ve tartışma esnasında yazdığı bazı makalelerle birlikte okuyucunun istifadesine sunduk. Eser Şeyhülislam'ın Kur'an merkezli tartışması ve bugünün şâz fikirlerinin kaynaklarının görülmesi yönüyle önemlidir.

www.enduluskitap.com

NÜZÛL-İ ÎSA

Şeyhülislam Mustafa Sabri
Şeyh Mahmud Şeltût

Mütercimler
Muhammet Uysal • Yasir Beyatlı

NÜZÛL-İ ÎSA

Şeyhülislam Mustafa Sabri
Şeyh Mahmud Şeltût

ISBN: 978-605-62360-9-9

Yayına Hazırlayan
Muhammet Uysal

Kapak Tasarım
Enes Yuşan

Mizanpaj
M. Cihat Coşkun

1. Baskı / Nisan 2018

Baskı
RAVZA YAYINCILIK VE MATBAACILIK
Davutpaşa Cd. Kale İş Merkezi No: 51-52 Davutpaşa-Zeytinburnu/İstanbul
Sertifika No: 31896

Endülüs Kitap
Fevzi Paşa Cad. No: 43/3 Fatih- İstanbul Tel: 02125213889
www.enduluskitap.com - bilgi@enduluskitap.com

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertif ika No: 22272

(Endülüs Kitap, Nil Yatırım İnşaat Turizm Emlak İç ve Dış Tic. Ltd. Şti. kurumudur.)

İÇİNDEKİLER

Türkçe Tercümeye Önsöz

Batı'nın modernleşme sürecinden kendi değerlerine göre başarılı bir şekilde çıkması sonrası İslam dünyasının karşılaştığı askeri ve siyasi başarısızlıklar beraberinde çok yönlü bir sorgulama ve özeleştiriyi de getirmiştir. Müslümanların Batı karşısında içinde bulundukları durumun, inandıkları din ve dolayısıyla ahlak ve toplum yapısı ile irtibatının kurulmasıyla birlikte bu sorgulama problemin aslında "İslam'ın kendisinden değil bilakis Müslümanların İslam algısından" kaynaklandığı tezi üzerinden nesiller arası tevarüs edilen dinin unsurlarına yönelmiştir. Bu tavrın bugünkü modern(ist) din algısının nüvelerini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. 19 ve 20. Yüzyıllarda oldukça yoğun bir şekilde karşımıza çıkan bu durum söz konusu olduğunda Mısır'ın ayrı bir önemi haiz olduğunu söylemek mümkündür. Zira dönemin Mısır'ı bu sorgulama hareketleri için hareketli bir merkez ve ev sahibi olma özelliğine sahiptir. Müslümanların o güne kadar tevarüs ettikleri dinî anlayış ve düşünme yapısını sorgulamaya tabi tutan bu tavır, tabii olarak canlı ve ateşli tartışmalara yol açmıştır. İşte bu tartışmalardan biri de Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* ref'i ve âhir zamandaki nüzûlüne dair Müslümanların, seleflerinden tevarüs ettikleri inanç hakkında cereyan edendir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla mesele ilk defa Hint alt kıtasında tartışılmıştır. Hindistan'da zuhur eden Mîrzâ Gulâm Ahmed el-Kâdiyânî (ö. 1908), Hz. İsa'nın göğe yükseltilmediği, canlı olmadığı, dolayısıyla nüzûl etmeyeceği, Hz. İsa'nın nüzûlünü haber veren hadislerde kastedilenin o özelliklerde birinin ortaya çıkacağının müjdesi olduğu ve o kişinin de

kendisi olduğu iddiasında bulunmuştur.[1] Bunun üzerine bölge ulemâsı bu iddiaları reddetmek için kitaplar yazmışlardır. Muhammed Enver Şâh Keşmîrî'nin (ö. 1933) *et-Tasrîh bi mâ Tevâtera fî Nüzûli'l-Mesîh* kitabı bunlardan biridir.[2]

Elinizdeki derleme ve tercüme çalışmasının ortaya çıkmasına vesile olan tartışmanın fitili Ezher Şeyhliği'ne sorulan bir soruya verilen fetva ile ateşlenmiştir. Çeşitli çevreler tarafından Kadiyânî olduğu öne sürülen, dönemin Ortadoğu İngiliz Orduları Genel Komutanlığı'ndan Abdülkerim Han, Ezher Şeyhliği'ne Hz. İsa'nın ref've nüzûlüyle ilgili bir soru yöneltmiş, Ezher Şeyhliği de bu soruyu cevaplaması için dönemin Şeriat Fakültesi Dekan Yardımcısı ve Büyük Âlimler Kurulu üyesi Mahmûd Şeltût'a (ö. 1963) yönlendirmiştir. Şeltût, verdiği fetvayı Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın (ö. 1968) çıkarmakta olduğu haftalık *er-Risâle* dergisinin 25.04.1361/11.05.1942 tarihli 462. sayısında bir makale halinde yayınlamıştır. Şeltût konuyla ilgili fetvasında özetle Hz. İsa'nın göğe hiç yükseltilmediği, Allah tarafından düşmanlarının ona ulaşmasından korunarak eceliyle vefat ettiği ve dolayısıyla nüzûlünün de söz konusu olmadığı tezini savunmuştur. Bu fetvayı sapkın akidelerine destek olarak gören Kâdiyânî çevreler dergilerinde yayınlamak suretiyle Ezher Şeyhliği'nin de kendileri gibi Hz. İsa'nın vefat ettiği, canlı olmadığı ve nüzûl etmeyeceğini ifade ederek kendi iddialarını teyid ettiğini ilan ettiler.[3]

---

1 Ethem Ruhi Fığlalı, "Kâdiyânîlik", DİA, XXIV, 137.

2 Bkz. Keşmîrî, et-Tasrîh bi mâ Tevâtera fî Nüzûli'l-Mesîh, 6.

3 Bkz. Ğumârî, İkâmetu'l-Burhân alâ Nüzûl-i İsâ fî Âhiri'z-Zamân, 20; Seyyid Muhammed Hüseyn el-Affânî, Sekbü'l-Abarât li'l-Mevti ve'l-Kabri ve's-Sekerât, 15. Kâdiyânîlerin bu ve benzeri fetva ve yayınları kendi iddialarını desteklemede kullanmalarına bir örnek için bkz: http://www.islamahmadiyya.net/inner/1674/index.asp.

Şeltût'un iddialarına dönem ulemâsından reddiyeler yazılmışsa da bunlardan tespit edebildiğimiz üç kişinin yazdıkları ön plana çıkmıştır. Onlar Sâbık Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi, Şeyhülislam Vekilliği görevinde bulunmuş Muhammed Zâhid el-Kevserî ve Mağribli âlim Abdullâh b. Muhammed es-Sıddîk el-Ğumarî'dir. Şeltût, fetvasına yapılan itirazlar üzerine bir yıl sonra yine aynı dergide beş yazılık bir seri yayınlamıştır.[4] Daha sonra fetva ve reddiye makalelerini bir metin halinde yeniden düzenleyerek *el-Fetâvâ* isimli kitabında yayınlamıştır.[5] Bu bölüm bir makale halinde Türkçeye de tercüme edilmiştir.[6]

Mustafa Sabri Efendi (ö. 1954) ilgili fetvaya itiraz sadedinde *Mevkifu'l-Akl ve'l-İlmi ve'l-Âlem min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihi'l-Mürselîn* kitabının bir bölümü olan ve ondan önce yayınlanan *El-Kavlu'l-Fasl Beyne'l-lezîne Yü'minûne Bi'l-Ğaybi Vellezîne la Yü'minûn* kitabında yaklaşık on sayfa ayırmıştır. Şeltût'un reddiye makalelerini yazması üzerine daha sonra yayımlanan ana kitabında –müellif ondan büyük kitap diye bahsetmektedir- "El-Kavlu'l-Fasl'dan Sonra" isminde bir başlık açarak karşılık vermiştir.

Bu meselede Şeltût'a karşı çıkan isimler arasında bulunan Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1952), fetva ve reddiye makalelerine cevap vermek amacıyla *Nazratun Âbira fî Mezâimi men Yünkiru Nüzûle İsâ* aleyhisselâm *Kable'l-Âhira*

4 *Mahmûd Şeltût, "Nüzûl-i Îsâ", er-Risâle, sayı: 514, sayfa: 363-366; Mahmûd Şeltût, "el-Akîdetu'd-Dîniyye ve Tarîku Sübûtihâ", er-Risâle, sayı: 516, sayfa: 406-408; Mahmûd Şeltût, "Âyetân", er-Risâle, sayı: 517, sayfa: 423-426; Mahmûd Şeltût, "es-Sünne ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 518, sayfa: 443-446; Mahmûd Şeltût, "el-İcmâ ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 519, sayfa: 463-467.*

5 *Mahmûd Şeltût, el-Fetâvâ Dirâse li-Müşkilâti'l-Müslimi'l-Muâsır fî Hayâtihi'l-Yevmiyyeti'l-Âmme, 51-70. Dâru'ş-Şark, Kahire 1424/2004.*

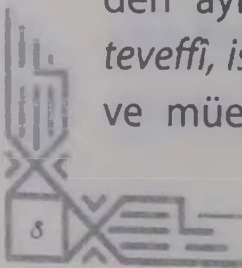
6 *Mahmûd Şeltût, "Hz. İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü", Dinî Araştırmalar, VII, s. 289-306.*

ismiyle bir kitap yayınlamıştır. Kitap Abdülkadir Yılmaz'ın tercümesiyle *Nüzûl-i İsâ (aleyhisselâm) Meselesi* isminde Türkçe olarak da basılmıştır.

Nüzûl-i İsa hakkında Şeltût'a karşı yazan bir diğer isim olan Abdullah el-Ğumarî (ö. 1993) Şeltût'un fetvasına karşı *el-İslâm* dergisinde yayınladığı üç makale kaleme almış, daha sonra bu makaleleri *İkâmetu'l-Burhân alâ Nüzûl-i İsâ fî Âhiri'z-Zamân* adıyla kitaplaştırmıştır. Kitap Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin takdimiyle basılmıştır. Şeltût'un reddiye makaleleri üzerine *Akîdetu Ehli'l-İslâm fî Nüzûl-i İsâ* isimli bir kitap daha kaleme almıştır.

Elinizdeki bu eser Mahmûd Şeltût'un fetvası, fetvasına yapılan itirazlardan dolayı kaleme aldığı beş makaleden üçü ve Mustafa Sabri Efendi'nin fetva ve reddiye makalelerine verdiği cevaplardan derlenmiştir. Şeltût'un reddiye makalelerinden üçünü burada sunmamızın nedeni üç makaleyi yeterincetemsil edici bulmamız ve Mustafa Sabri Efendi'nin yazılarında esas olarak onları muhatap almış olmasıdır. Böylece iki tarafın iddia ve dayanakları kendi kalemlerinden sunulmuş ve okuyucuya sağlıklı bir muhâkeme yapma imkânı sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer makalelerin muhtevasını merak eden okuyucular dilerlerse *er-Risâle*'nin 518 ve 519. sayılarındaki makalelerin kendilerine ya da *el-Fetâvâ*'daki ilgili bölümün Türkçe tercümesine bakabilirler.

Nüzûl-i İsâ gibi bir meselede tercüme yapmanın zorluklarından biri meselenin, manalarındaki nüanslarla birbirinden ayrılan kavramlar üzerinde şekillenmesidir. Şöyle ki *teveffî, istîfâ, tevfiye, imâte, katl* kelimelerinin sahip oldukları ve müellifler tarafından kullanılmak istendikleri manaları

Türkçe'de tek bir kelimeyle karşılamanın zorlayıcı bir durum olduğunu ifade etmeliyiz. Bunun için şöyle bir yol izlemeyi tercih ettik: Genel itibariyle *teveffî, istîfâ ve tevfiye* kelimelerini oldukları gibi bıraktık. Zira bu kelimelerin açıklamaları metinde geçmektedir. Burada okuyucunun gözünden kaçma ihtimali bulunan bir hususu kaydetmeliyiz: *Teveffî* kelimesi Âl-i İmrân Suresi 55. ayette mealini "Seni vefat ettireceğim" şeklinde verdiğimiz (مُتَوَفِّيكَ) kelimesinin mastar halidir. Dolayısıyla *teveffî* için tespit edilen anlam ayetteki "vefat ettirme" için tespit edilen anlam olmaktadır. Dikkat çekmemiz gereken diğer bir husus *imâte* ve *katl* arasındaki farktır. Tercümede *imâte* kelimesini genel olarak "*imâte* (can alma)" şeklinde verdik. Burada kastedilen mana mahlukattan birilerinin katletmesi olmadan Allah'ın kulunun canını ecelinin geldiği vakitte doğal bir ölümle almasıdır. Bunun gibi (مُمِيتُكَ) kelimesi de Allah tarafından söylenen başkalarının öldürmesine maruz bırakmadan doğal bir ölümle canını alacağım anlamındadır ki biz bunu da tercümede *"Senin canını alacağım"* (مُمِيتُكَ)" şeklinde sunduk. *Katl* ise kulun başka insanlar tarafından öldürülmesini ifade etmektedir. Ayrıca gerekli gördüğümüz yerlerde tercümesini verdiğimiz kelimenin yanına parantez içinde yahut eğer birkaç kelimeden oluşan bir ifade ise dipnot olarak Arapçası da kaydedilmiştir.

Tercümede gerekli görülen yerlere tarafımızdan köşeli parantez ve dipnotlarla açıklamalar eklenmiştir. Ayet meallerini mümkün olduğu kadar anlam akışını bozmayacak şekilde orijinal metinlerde bulunduğu kadarıyla kaydetmeye çalıştık. Genel itibariyle mealleri verilen ayet metinlerini dipnotta kaydettik.

Şunu da belirtmeliyiz ki Mahmûd Şeltût'un, vefat etmeden önceki hastalığında kendisine refakat eden bazı Ezherli âlimlere başta nüzûl-i isa meselesi olmak üzere Ehl-i sünnet'in görüşlerine aykırı olan görüşlerinden dönerek tevbe ettiğini ifade ettiği ve oradakileri de buna şahit tuttuğu aktarılmıştır.[7]

Son olarak metnin tamamına yakın bir kısmının tercümesini okuyarak çeşitli tashih ve yorumlarıyla metnin daha olgun hale gelmesine vesile olan Güvenç Şensoy'a müteşekkir olduğumuzu ifade etmeliyiz.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Mütercimler, Başakşehir, 1439/2018

7 *Bûtî, Kübrâ'l-Yakîniyyâti'l-Kevniyye, 331. Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî'nin aktardığına göre bu olayı aktaran kişi bir dönemin Halep Müftüsü İbrâhîm el-Selkînî'dir. Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=-1vNWbdz0hY*

İsa'nın Yükseltilmesi...[8]

Üstad Mahmud Şeltût

Yüce Ezher Şeyhliği'ne, Ortadoğu Orduları Genel Komutanı Sayın Abdülkerîm Hân tarafından şöyle bir soru yöneltildi: "Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i mutahhara nazarında İsa canlı mı yoksa ölü müdür? Onun canlı olduğunu inkâr eden Müslümanın hükmü nedir? Onun bir kez daha dünyaya döneceği farz edildiği takdirde ona inanmayan müminin hükmü nedir?"

Bu soru Büyük Âlimler Kurulu Üyesi Saygıdeğer Büyük Üstad Şeyh Mahmûd Şeltût'a yönlendirildi. O da şunları yazdı:

İmdi, Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* kavmindeki son durumu ile ilgili hususları üç surede arz etmiştir:

Âl-i İmrân Suresi'nde: *"İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: «Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?» dedi. Havârîler: «Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız. Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenlerle beraber yaz» dediler. Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır. O vakit Allah şöyle buyurmuştu: «Ey İsa! Seni vefat ettireceğim. Seni nezdime yükselteceğim. Seni, inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz*

8 Mahmûd Şeltût, "Ref'u İsâ", er-Risâle, sayı: 462, sayfa: 515-517.

şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim. »"[9] (Âl-i İmrân, 3/52-55)

Nisâ Suresi'nde: *"Ve «Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük» demeleri yüzünden. Hâlbuki onu ne katlettiler ne de astılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilâkis Allah onu kendine yükseltti. Allah izzet ve hikmet sahibidir."*[10] (Nisâ, 4/157-158)

Mâide Suresi'nde: *"Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: «Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin? » İsa da şöyle diyecek: «Seni bütün eksikliklerden tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilensin. Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: «Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.» Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığında (vefat ettirdiğinde), artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen, her şeye hakkıyla şahitsin.»"*[11] (Mâide, 5/116-117)

---

9 فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٖى اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ * رَبَّنَا اٰمَنَّا بِمَا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ * وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ * اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عٖيسٰى اِنّٖى مُتَوَفّٖيكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذٖينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذٖينَ كَفَرُوا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فٖيمَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ (سورة آل عمران، ٥٢-٥٥)

10 وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسٖيحَ عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذٖينَ اخْتَلَفُوا فٖيهِ لَفٖى شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقٖينًا * بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزٖيزًا حَكٖيمًا (سورة النساء، ١٥٧-١٥٨)

11 وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عٖيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونٖى وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا

Kur'ân'ın Hz. İsa'nın kavmi içindeki son durumunu gösterdiği ayetleri işte bunlardır. Son ayet (Mâide Suresi'ndeki ayet) bize kavminin dünyada ona ve annesine tapması hakkında uhrevî bir durumu anlatmaktadır. Allah ona bu durumu sormuştur. Ayet, İsa'nın diliyle onun kavmine Allah'ın emrettiğinden başka bir şey söylemediğini ikrar etmektedir: "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." Aynı şekilde aralarında bulunduğu sürece onlara şahit olduğunu, Allah'ın kendisini *vefat ettirdikten* (تَوَفَّاهُ الله) sonra ise ne yaptıklarını bilmediğini de ikrar etmektedir.

Teveffî (توفي) kelimesi Kur'ân'da birçok yerde ölüm manasında kullanılmıştır. Öyle ki bu mana kelimenin baskın ve akla ilk gelen manası olmuştur. Bu mananın dışında kullanıldığında akla ilk gelen bu manadan onu sarf edecek bir karine beraberinde bulunmuştur: *"De ki: "Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak (vefat ettirecek)"*[12] (Secde, 32/11), *"Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya"*[13] (Nisâ, 4/97), *"Melekler kâfirlerin canlarını alırken bir görseydin"*[14] (Enfâl, 8/50), *"Nihayet birinize ölüm geldiği vakit (görevli) elçilerimiz (melekler) onun canını alır."*[15] (En'âm, 6/61), *"İçinizden ölenler olur"*[16] (Hac, 22/5; Mümin, 40/67), *"O kadınları ölüm alıp götürünceye kadar"*[17] (Nisâ, 4/15).

يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَا اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ*مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا اَمَرْتَنِى بِهِ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهِيدٌ (سورة المائدة، ١١٦-١١٧)

12 قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ (سورة السجدة، ١١)

13 اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ ظَالِمِى اَنْفُسِهِمْ (سورة النساء، ٩٧)

14 وَلَوْ تَرٰى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلٰئِكَةُ (سورة الأنفال، ٥٠)

15 اِذَا جَاءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا (سورة الأنعام، ٦١)

16 وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى (سورة الحج، ٥ ؛وسورة المؤمن، ٦٧)

17 حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ (سورة النساء، ١٥)

"Beni Müslüman olarak al ve beni salihlere ilhak eyle"[18] (Yusuf, 12/101)

Doğru olan ayetteki *beni vefat ettirdin* (تَوَفَّيْتَنِي) kelimesinin de akla gelen bu ilk manaya hamledilmesidir ki o da insanların bildiği ve Arapların lafız ve bağlamdan anladığı canın tabii bir şekilde alınmasıdır (الإماتة). O halde ayet eğer İsa'nın kavmindeki son durumunu bildiren başka bir şey olmasaydı yine de Hz. İsa diri olduğu ve ölmediği sözünü haklı kılan bir şey olmazdı.

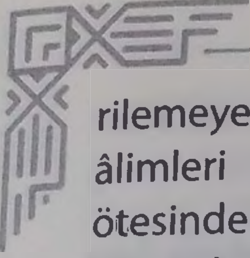
Burada, İsa'nın canlı olarak gökte olduğu ve âhir zamanda oradan ineceğini görüşünde olanların iddiasına binaen vefatından kasıt gökten nüzûlünden sonraki vefatıdır demeye bir yol yoktur. Çünkü ayet İsa'nın ilişkisini âhir zamandaki kavim ile değil kendi kavmi ile sınırlamada zahirdir.[19] Nitekim âhir zamandaki kavim İsa'nın kavmi değil, ittifakla Muhammed'in kavmidir.

Nisâ Suresi'ndeki ayete gelince, o "bilakis Allah onu kendine yükseltti" demektedir. Müfessirlerin bir kısmı, hatta çoğunluğu bu ayeti *göğe yükseltmek* olarak tefsir etmişlerdir. Onlar şöyle derler: Allah bir başkasını ona benzetti ve onu bedeniyle birlikte göğe yükseltti. O canlı bir şekilde gökyüzündedir. Âhir zamanda gökten nüzûl ederek domuzu öldürecek ve haçı kıracaktır. Onlar bu sözlerinde şunlara dayanırlar:

Birincisi: İsa'nın Deccâl'den sonra nüzûl edeceğini ifade eden rivayetlerdir. Hâlbuki onlar lafız ve manaları birleşti-

18 تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ (سورة يوسف، ١٠١)

19 Zâhir, harici bir karineye ihtiyaç duymadan manasının anlaşıldığı fakat tevil ve tahsis ihtimalini barındıran lafızdır. (Çev.)

rilemeyecek ölçüde farklı olan muzdarip[20] rivayetlerdir. Hadis âlimleri bu durumu açıkça ifade etmişlerdir. Bunun da ötesinde o rivayetler Vehb b. Münebbih ve Ka'b el-Ahbâr'ın rivayetlerindendir. Onların ikisi de Müslüman olmuş Ehl-i Kitap'tandırlar ve her ikisinin hadis ilmindeki değerleri de cerh ve tadil âlimlerince ortaya konmuştur.

İkincisi: Ebû Hüreyre'den rivayet edilen ve İsa'nın nüzûlünü haber vermekle yetinen hadistir. Bu hadis sahih olsa bile âhâd bir hadistir. Hâlbuki âlimler âhâd hadislerin akide ifade etmeyecekleri ve gaybî meselelerde âhâd hadislere itimad edilmeyeceği hususunda icma etmişlerdir.

Üçüncüsü: Miraç hadisinde anlatılanlardır. Buna göre Hz. Muhammed (sav) göğe çıkıp kapıların bir bir açılmasını istemiş ve kapılar ona açılmış, o da girmiştir. Bu şekilde ikinci kat semada İsa *aleyhisselâm* ve teyzesinin oğlu Yahya'yı görmüştür. Bu dayanağın zayıflığını göstermek için hadis şârihlerinin çoğunun miraç hadisesi ve Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlerle toplanmasının cismânî değil rûhânî olduğunu beyan etmiş olmaları bize yeter. (Bkz. *Fethu'l-Bârî*, *Zâdu'l-Meâd* vd.)

İlginç olan bir yandan onlardan bir grup, Muhammed ile İsa'nın miraçta bir araya gelmesinin cismânî surette olduğuna Allah Teâlâ'nın *"Bilakis Allah onu kendine yükseltti"* (Nisâ, 4/158) ayetiyle istidlal ederken diğer yandan onların ayette geçen İsa'nın yükseltilmesinin bedeniyle göğe yükseltme olduğuna da miraç hadisiyle istidlal etmeleridir. İşte böyle hadisin tefsirinde hadisten anladıkları mana için ayeti delil

20 Muzdarip, ravilerin sened veya metinde farklılaştıkları ve bunların bir arada değerlendirilmesine ya da bunlardan herhangi birinin tercih edilmesine imkân bulunmayan rivayetlerdir. (Çev.)

olarak alırlarken, ayetin tefsirinde de ayetten anladıkları mana için hadisi delil edinmektedirler!

Allah Teâlâ'nın, Âl-i İmrân Suresi ayetlerindeki *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* ve Nisâ Suresi ayetlerindeki *"Bilakis Allah onu kendine yükseltti"* ayetlerine dönecek olursak, ikincisinin birincisinin içerdiği vaadin gerçekleştirildiğini haber verdiğini görürüz. Bu vaad vefat ettirme, yükseltme ve kâfirlerden temizlemedir. Binâenaleyh eğer ikinci ayet vefat ettirme ve temizlemeden bahsetmemiş ve Allah'a yükseltmenin zikredilmesiyle yetinmişse, o halde iki ayetin arasını birleştirerek ikinci ayetin ilk ayette zikredilenlerle beraber mülahaza edilmesi gerekir.

O halde mana şu şekildedir: Allah İsa'yı vefat ettirdi (canını aldı), kendisine yükseltti ve kâfirlerden temizledi. Âlûsî, Allah Teâlâ'nın "Seni vefat ettireceğim" sözünü farklı şekillerde tefsir etmiştir. Bunların en tercihe şayan olanı şudur: "Seni eceline yetireceğim ve tabii bir yolla canını alacağım.[21] Seni öldürmek isteyenleri sana ulaştırmayacağım. Bu, onu düşmanlarından koruma ve onun ölümünde düşmanlarının bir dahli olmamasından kinayedir. Çünkü Allah'ın onun ecelini getirmesi ve kendiliğinden ölmesi bunu gerektirir."[22]

Açık olan şudur ki *tevfiye* (التوفية) sonrasındaki yükseltme, özel olarak bedenin yükseltilmesi değil mertebenin yükseltilmesidir. Zira bu sözün yanında "Seni kâfirlerden temizleyeceğim" sözünün gelmesi bu işin bir yüceltme ve onurlandırma olduğuna delalet etmektedir. Nitekim ref' kelimesi Kur'ân'da birçok yerde bu manada kullanılmıştır: *"Allah'ın,*

21 مستوفي أجلك ومميتك حتف أنفك.

22 *Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, III,179.*

yüceltilmesine izin verdiği evlerde."[23] (Nûr, 24/36), *"Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz"*[24] (En'âm, 6/83; Yûsuf, 12/76), *"Senin şânını yükseltmedik mi?"*[25] (İnşirâh, 94/4), *"Onu yüce bir makama yükselttik."*[26] (Meryem, 19/57), *"Allah içinizden inananların derecelerini yükseltsin"*[27] (Mücâdele, 58/11) vd. O halde *"Seni kendime yükselteceğim"* ve *"Bilakis Allah onu kendine yükseltti"* ayetlerindeki tabirler tıpkı "Filan kişi refîk-i alâya yükseldi", "Şüphesiz ki Allah bizimle beraberdir" ve *"Muktedir bir hükümdarın katında bulunacaklardır"*[28] (Kamer, 54/55) sözlerindeki tabir gibidir. Bunların hiçbirinden gözetme, koruma ve mukaddes himayeye dâhil olmaktan başka bir şey anlaşılmaz. Böyleyken "kendisine" (إِلَيْهِ) sözünden "gökyüzü" kelimesi nereden çıkarılmaktadır? Allah'ım! Bu, yakîn burhân veya burhân benzeri olması bir tarafa zan bile ifade etmeyen kıssa ve rivayetlere uyarak açık Kur'ânî tabire zulümden başka bir şey değildir.

Bu açıklamalardan sonra anlaşılmaktadır ki İsa ancak bir Resuldür. Ondan önce de nice resuller gelip geçmiştir.[29] Kavmi ona düşmanca bir tavır takınmıştır. Yüzlerinde ona kötülük yapma istekleri açığa çıkmıştır. Bunun üzerine -resuller ve nebilerin âdeti olduğu üzere- Allah'a sığınmış, Allah da izzet ve hikmeti ile onu kurtarmış ve düşmanlarının tuzaklarını boşa çıkarmıştır. Şu ayet ve sonrasının ihtiva ettiği mana işte budur: *"İsa, onların inkârlarını sezince, "Allah*

23 فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللّٰهُ أَنْ تُرْفَعَ (سورة النور، ٣٦)

24 نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ (سورة الأنعام، ٨٣؛ سورة يوسف، ٧٦)

25 وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (سورة الانشراح، ٤)

26 وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا (سورة مريم، ٥٧)

27 يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا (سورة المجادلة، ١١)

28 عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (سورة القمر، ٥٥)

29 Müellif burada Mâide Suresi 75. ayete telmihte bulunuyor. (Çev.)

yolunda yardımcılarım kim?" dedi…"[30] (Âl-i İmrân, 3/52) Allah bu ayetlerde onların tuzaklarına nispetle kendi tuzağının gücünü ve onların İsa'yı öldürme tuzaklarının, Allah'ın onu koruma ve himaye etme tuzağı karşısında boşa çıktığını açıklamaktadır. Allah Teâlâ, *"Ey İsa! Seni vefat ettireceğim. Seni nezdime yükselteceğim. Seni, inkâr edenlerden arındıracağım"* (Âl-i İmrân, 3/55) buyurduğu zaman, onu düşmanlarının tuzaklarından kurtararak tuzaklarını kendi başlarına geçireceğini, onu katl ve asılmaya maruz kalmadan normal yolla ölmesi için eceline ulaştıracağını, sonra da Allah'ın onu kendisine yükselteceğini müjdelemektedir.

Okuyucunun, düşmanlarının Allah'ın peygamberlerine karşı toplandığında cari olan sünnetullahı kavradığı ve Kur'ân'a hükmetmesi uygun olmayan bu rivayetlerden zihni serbest kaldığı zaman bu ayetlerden İsa'nın kavmindeki son durumu ile ilgili anlayacağı şey işte budur. Bilmiyorum onların arasından çekip çıkarılması ve bedeniyle birlikte göğe yükseltilmesi yoluyla İsa'nın kurtarılması nasıl olur da bir tuzak olabilir! Yine kendisine karşı koymaya güç yetiremedikleri ve insan kudretinin sınırları dışında olan bu şey nasıl olur da daha hayırlı tuzak olarak nitelenebilir? Bir tuzağın karşılığı olan bir tuzak ancak ondaki olağan halinin dışına çıkmayarak onun tarzı üzere olması durumunda gerçekleşir. Bunun bir benzeri Hz. Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* durumu hakkında vârid olmuştur: *"Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."*[31] (Enfâl, 8/30)

30 فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِى اِلَى اللّٰهِ (سورة آل عمران، ٥٢)

31 وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (سورة

Bu bahsin özeti şudur:

Ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de sünnet-i mutahharada İsa'nın bedeniyle birlikte göğe yükseltildiğine, onun şimdiye kadar orada canlı olarak bulunduğuna ve âhir zamanda yeryüzüne ineceğine dair kalbin mutmain olacağı bir inanç esası oluşturmaya elverişli bir dayanak yoktur. Bu konuda gelen ayetlerin tamamında haber verilen şey Allah'ın İsa'ya; onu eceline ulaştıracağı, kendine yükselteceği ve kâfirlerden koruyacağı yönündeki vaadidir. Bu vaad de gerçekleşmiştir. İsa'yı düşmanları ne öldürebilmiş ne de asabilmiştir. Ancak Allah onu eceline ulaştırmış ve kendine yükseltmiştir.[32]

İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğini, onun şimdiye kadar orada canlı olarak bulunduğunu ve âhir zamanda oradan ineceğini inkâr eden kimse kat'î bir delille sabit olan bir şeyi inkâr etmiş olmaz. Binaenaleyh İslam ve imandan çıkmış olmaz; dinden döndüğüne de hükmedilemez. Bilakis o kişi mümin ve Müslümandır. Eğer ölürse müminlerden sayılır. Müminlerin namazının kılındığı gibi namazı kılınır ve müminlerin kabristanına defnedilir. Allah katında imanında bir kusur yoktur. Allah kullarından en iyi haberdar olan ve onları görendir.

İstiftâdaki, "Onun bir kez daha dünyaya döndüğü farz edildiği takdirde ona inanmayan kimsenin hükmü nedir?" şeklindeki son soruya gelince, bu anlattıklarımızdan sonra bu soruya bir mahal kalmamış ve hakkında soru yönelmemiştir. Allah en iyi bilendir.

---

32 ولكن وفاه الله أجله ورفعه إليه. الأنفال، ٣٠)

El-Kavlu'l Fasl[33]

[Hz. İsa'nın Semaya Yükseltilişi ve Nüzûlü Meselesi] [34]

Burada ele almak istediğimiz önemli bir husus, *er-Risâle* dergisinin, 462. sayısında yayımlanan Şeriat Fakültesi Dekan Yardımcısı (Vekîl Külliyyeti'ş-Şerîa) ve Büyük Âlimler Kurulu (Hey'et-i Kibâri'l-Ulemâ') üyesi Şeyh Şeltût'un, Ortadoğu İngiliz Orduları Genel Komutanlığı'ndan Abdülkerim Han'ın İsa'nın *aleyhisselâm* göğe yükseltilişi ile ilgili olarak Ezher Şeyhliği'ne göndermiş olduğu bir soruyu cevapladığı makaledir. Belki de soruyu soran kendi mezhebini desteklemek için Ezher'den fetva almak isteyen Hindistanlı bir Kâdiyânî[35] idi. Belki de Ezher Şeyhliği Ezher'den iki Arnavut Kâdiyânî öğrencinin kovulması kararını veren Büyük Âlimler Kurulu'nun kararını uyguladığı için biraz da olsa pişman olduğundan soruyu kurul üyelerinden biri olan makalenin yazarı Şeyh Şeltût'a yönlendirmiştir -ki onun kendisine yönlendirilen meseledeki Kâdiyânîlik temayülünü yakında

33 Mustafa Sabri Efendi fetvaya reddiye olarak El-Kavlu'l Fasl kitabı içinde yer alan bu metni yazmıştır ve tartışmada bu metni esas almaktadır. Bu yüzden daha sonra Mevkıfu'l Akl'da sürekli bu metne referans vermektedir. (Çev.)

34 Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl, 140-146; Mustafa Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV, 174-182.

35 Mirza Gulâm Ahmed Kâdiyânî (ö. 1908) tarafından kurulan Hindistan kaynaklı bir dinî harekettir. Gulâm Ahmed 1880 yılında yayınladığı Berâhîn-i Ahmediyye isimli kitabında vahyin Hz. Peygamber'in vefatıyla kesilmediğini ve kendisinin birçok vahiy aldığını, 1885 yılında kendisinin 19. Yüzyılın müceddidi olduğunu ilan etti. Daha sonra 1891 yılında, aldığı vahiy ve ilhamlara göre Hz. İsa'nın da diğer nebîler gibi tabii bir ölümle öldüğünü, Allah'ın kendisini Hıristiyan ve Müslümanların beklediği mesîh ve mehdî olarak gönderdiğini duyurdu. 1902 yılında kendisinin Hz. Muhammed'in şeriatini devam ettiren bir peygamber, 1904 yılında ise kendisinin Müslümanlar için mehdi, Hıristiyanlar için mesih, Hindular için de Krişna olduğunu ilan etti. Kadıyanilik, iki milyona yakın nüfusu ile varlığını günümüzde de devam ettirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Kâdiyânîlik", DİA, XXIV, 137-139. (Çev.)

öğreneceksin-[36] Şeyhin cevabı kendinden önceki müfessirlerin söylediklerinin aksine İsa'nın *aleyhisselâm* canlı olarak yükseltilmediği, yeryüzünde öldüğü ve ruhunun yükseltildiği yönündedir. Canlı olarak yükseltilmesi doğru olmayınca, Şeyh'in "âhad haberler üzerine inanç konuları inşa edilemez" hüccetine dayanarak sayılarının çokluğuna rağmen itimat etmediği hadislerde geçtiği gibi, âhir zamanda tekrar nüzûlü de hükmünü yitirmektedir.

Şeyh Şeltût, Hz. İsa'nın ref'i konusunda müfessirleri hatalı bulduğu gibi, onun nüzûlünü kıyamet alametlerinden sayan usûlu'ddîn âlimlerini de hatalı bulmuştur. Şeyh Şeltût ile müfessirler, mütekellimler ve muhaddisler arasındaki ihtilaf, mucizeleri inkâr ve kabulde, aralarında Şeyh Şeltût'un da bulunduğu inkârcılarla, içlerinde tefsir, hadis ve kelam ehlinin de bulunduğu kabul edenler arasındaki bir hilafa dönmek tedir. Mucizelere inanmayan kimsenin varacağı nokta, mucizeler hakkında vârid olan hadisleri -râvileri ne kadar çok da olsa- sübûtlarında şüphe oluşturarak ve ayetleri de manalarını anlamsız yorumlarla tevil ederek reddetmektir. Bu reddetmenin sebebi hadislerin, hadis âlimleri tarafından bilinen hadis tenkidi yollarıyla gerçekten sabit olmayışı veya ayetlerin delâletlerinin zâhir[37] olmaması değil, bilakis inkâr-

36 Büyük Âlimler Kurulu kendi aralarında mezkûr iki öğrencinin durumunu müzakere ettikleri zaman Peygamberimizin sallallâhu aleyhi ve sellem son peygamber olduğunu inkâr edenin küfrüne fetva vermede, konu hakkında vârid olan hadis ve oluşmuş icmâı ta'n ederek Kurul'dan ayrı düşen ve tereddüt edenler olduğunu işittim. Allah Teâlâ'nın "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah›ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (Ahzâb, 33/40) ayetinin delâleti bu konuda kat'îdir. Ben bu aykırı üyeye şüzûzâtında bu kitabın mukaddimesinde (cilt 1, sayfa 456-462) cevap verdim. Şimdi de diyorum ki eğer Şeyh Şeltût'un Büyük Âlimler Kurulu'na iltihâkı, o iki öğrencinin derslere katılması meselesinden daha sonra olmadıysa ilk akla gelen o şâz üyenin o olduğudur.

37 Zâhir, manasının anlaşılması için harici bir karineye ihtiyaç duyurmayacak şekilde bu manaya açık olarak delalet eden, fakat tevil ve tahsis ihtimaline açık bulunan ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk yani söylenme sebebi olmayan lafızdır. (Çev.)

cının kalbinde yerleşmiş olan ve onu, nerede geçerse geçsin mucizeleri ve gaybla ilgili diğer konuları inkâra iten kökleşmiş bir inançtır.

Bu kitabımızın başlarında, mucize inkârcılarına hadislerin sıhhatinde şüphe oluşturmayı ve ayetleri anlamsız tevillere tabi tutmayı kolay kılan bu hastalığın kaynağından bahsetmiştik. İsa'nın *aleyhisselâm* ref' ve nüzûlü mucizesini kabul etmeyen Şeyh Şeltût'un aklı, muhaddislerin onun nüzûlü hakkında rivayet ettikleri yetmiş hadiste yalan söylediklerini kabul edebildiği gibi kelamcıların o hadisleri İsa'nın *aleyhisselâm* nüzûlünü kıyamet alametlerinden saymada dayanak kabul etmelerinde ve müfessirlerin de Hz. İsa'nın yükseltildiğine delâlet eden iki ayetin ve nüzûlüne delâlet eden iki ayetin manasını anlamada hata ettiklerini kabul edebiliyor. Hata edenler karşısında isabet eden, yalancılar karşısında doğru söyleyen ise Şeyh Şeltût'un kendisi oluyor.

Kitabımızın başında bu meseleyle ilgili pek çok şey yazmış fakat Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkındaki ayetleri incelemeyi daha uygun bir mahalle ertelemiştik. Şimdi deriz ki:

Şeltût, İsa'nın *aleyhisselâm* durumu hakkında Yahudi ve Hıristiyanların değil de materyalistlerin düşüncesinde olduğu için Müslümanların *"Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gibi gösterildi."*[38] (Nisâ, 4/157 ayetinden edinilmiş akidelerine itiraz etmeyip, *"Bilakis Allah onu kendisine yükseltmiştir."*[39] (Nisâ, 4/158) ayetine dayanan akidelerine karşı çıkmıştır. Bu Şeyh daha önce de şeytanın; yaşayan, Kur'ân'da zikredilen fiilleri yapan ve o fiillere uygun

---

38 وَمَاقَتَلُوهُ وَمَاصَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ (سورة النساء، ١٥٧)

39 بل رفعه الله إليه (سورة النساء، ١٥٨)

vasıflarla nitelenen bir şahıs olarak varlığını inkâr etmişti. Şeltût'un şeytanın varlığına inanmasının önündeki engel, Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* yükseltilmesi ve nüzûlünü kabul etmesinin önündeki engel ile aynıdır. Bu engelden kasıt deney ve gözlemle ispatı mümkün olanlar dışında hiçbir şeyi kabul etmeyen materyalist modern bilimdir. Materyalist bilime olan inançları Allah'ın Kitabına ve Peygamber'in sünnetine olan inançlarından daha fazla olanlar nazarında peygamberlerin kevnî mucizelerinin vukûunu ve şeytanın varlığını kabul etmelerini engelleyen bu mâni onların, peygamberliğini dâhilikle tebdil ederek Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* peygamberliğini savunmalarına da engel olmaktadır. Buna göre ne Kur'ân hiçbir teville manasını ihlal etmeye cesaret edilemeyen Allah'ın kitabı, ne de hadisler olanca kolaylıkla yalanlamaya cesaret edilemeyen Resulullâh'ın hadisleri olmaktadır. Eğer inkârcı Şeyh'in İsa'nın yükseltilmesi ve nüzûlünü inkâr edişinde gizli sebepler olmasaydı ve yükseltilmesi hakkındaki iki ayete ve nüzûlü hakkındaki hadislere, o gizli sebeplere bağlı kalmaksızın tarafsız bir bakışla bakıp düşünseydi, bu düşünmesi onu Müslümanların İsa'nın *aleyhisselâm* yükseltilişi ve âhir zamanda nüzûlüne olan inançlarını kabul etmeye götürürdü. Ben Şeyh'in Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünün üzerine bina edildiği ayet ve hadislerin yerine kendilerine tutunduğu *teveffî* ayetlerinde de bunların vukûuna engel teşkil edecek herhangi bir mâni görmüyorum.

"Bilakis Allah onu kendisine yükseltmiştir."[40] (Nisâ, 4/158) ve *"ve seni kendime yükselteceğim."*[41] (Âl-i İmrân, 3/55) ayet-

40 بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ (سورة النساء، ١٥٨)

41 وَرَافِعُكَ إِلَيَّ (سورة آل عمران، ٥٥)

leri Şeyh'in iddia ettiği gibi bütün peygamberler ve bahtiyarlar hakkında genel olan ruhun yükseltilmesi olmayıp İsa'ya *aleyhisselâm* has olan özel bir yükseltilme olduğunda zâhirdir. *"Bilakis Allah onu kendisine yükseltmiştir"*[42] ayetinin "Oysa onu öldürmediler ve asmadılar"[43] ayetinin peşinden gelmesi, yükseltmenin onun söylediği anlamda değil bizim söylediğimiz anlamda olduğuna kat'î olarak delâlet etmektedir. Zira Şeyh'in tefsir ettiği şekliyle "Onu öldürmediler. Bilakis Allah onun ruhunu kendisine yükseltti" sözünde, bu tefsire göre, nefyedilen katletme ile isbat edilen yükseltme arasındaki zıtlığın makul bir tarafı bulunmadığı için muciz olan nazma layık bir mana yoktur. Çünkü ruhun yükseltilmesi, öldürülmemesi ve çarmıha gerilmemesi ile uyumlu olduğu gibi, öldürülmesi ve çarmıha gerilmesi ile de uyumludur. Dolayısıyla nahivcilerin[44] nefiy[45] ya da nehiyden[46] sonra gelen "بَل" (bilakis) kendisinden sonrasını, kendisinden öncesinin mana olarak zıttı yapar açıklamalarına aykırı olarak, "بَل" (bilakis) kelimesinden sonrası öncesiyle zıt olmamaktadır. Onun canlı olarak yükseltildiğini inkâr eden Şeyh'in bu itiraza cevap verme imkânı yoktur.

Şeyh'in kendilerine tutunduğu *teveffî* ayetlerinde ise, İsa'nın (*aleyhisselâm*) öldürülmesi ve çarmıha gerilmesinin reddedilmesinin Allah'a yükseltilmesiyle tamamlanmasının bizim görüşümüzü desteklemedeki gücüne denk ya da ona yakın bir şekilde, onun görüşünü destekleyen bir şey bulunmamaktadır. Çünkü *teveffî*'nin zihne ilk gelen aslî anlamı,

---

42 بَل رَفَعَهُ اللّٰهُ إِلَيْهِ (سورة النساء، ١٥٨)

43 وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ (سورة النساء، ١٥٧)

44 *Arapça dil bilgisi (sentaks) uzmanları. (Çev.)*

45 *Olumsuzluk. (Çev.)*

46 *Yasaklama. (Çev.)*

Şeyh'in zannettiği gibi *imâte* (can alma) değil, bir şeyi tam olarak almak ve kabzetmektir.[47] Yani *teveffî* ve *istîfâ'* dilde aynı manadadır. *Muhtâru's-Sıhâh*'da şöyle demektedir: "Hakkını *istîfâ* etti ve hakkını *teveffî* etti [hakkını tam/eksiksiz olarak aldı] aynı anlamdadır."[48] Ancak ruhun alınması anlamında olan *imâte* (can alma), *teveffî*'nin mutlak ve tam almak anlamında olmasından dolayı hem onun hem de başkalarının kapsamında bulunan türlerinden bir türdür. İşte Şeyh Şeltût'un, kendilerinden Hz. İsa'nın canlı olarak göğe yükseltilmesinin anlaşılması gereken Kur'ân ayetlerinin tefsirindeki hatasının ya da mugâlatasının kaynağı budur. Çünkü Şeltût bu kelimenin genel aslî anlamından habersiz bir şekilde, insanların sadece bu anlamda kullanıyor olmalarına bakarak, *teveffî*'nin anlamının *imâte* (can alma) olduğunu zannettiği gibi, Kur'ân'ın Hz. İsa'nın *teveffî*'sine delâlet eden ayetlerde onun öldüğünü bildirdiğini zannetmiştir. Dolayısıyla Şeltût, bu zannına binaen sanki "öldürüldükten sonra onun canlı olarak yükseltilmesinin yeri yoktur" demiştir. Ancak lügatlere müracaat etseydi, *imâte*'nin (can almanın) *teveffî*'nin ikincil anlamı olduğunu görürdü. Hatta Zemahşerî *Esâsu'l-Belâğa'da* onun bu manasını "Mecâzdan olarak" sözünden sonra zikretmiştir.[49] Daha önce söylediğimiz gibi, *teveffî*'nin Arapça bilenlerin zihinlerine ilk gelen aslî anlamı,

---

47 et-Tevfiye'nin manasının başkasının bir şeyi tamamen almasını sağlamak olması gibi. Nitekim Allah Teâlâ, "Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam verir"(Nûr, 24/39) ve "Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir." (Zümer, 39/10) buyurmuştur.

(حَتّٰى اِذَا جَٓاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ)

(إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)

48 (Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, Muhtâru's-Sıhâh, 304)

"واستوفى حقه وتوفاه بمعنىً"

49 Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, II, 348.

bir şeyi tam olarak almaktır. Yoksa o ruhu almaya özel bir ifade değildir.

Nitekim bizzat Kur'ân *imâte* (can alma) ve diğer anlamları içine alan *teveffi*'nin anlamını kendisi tefsir etmiştir: *"Allah, insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır."*[50] (Zümer, 39/42) Bu ayet "tam olarak almak" olan *teveffi'l-enfüs*'ün (canların teveffîsinin) türlerinden ölüm ve uyuma durumundaki iki türü de kapsamaktadır. Eğer *teveffi*'nin anlamı, *imâte*yle (can almakla) sınırlı olsaydı ayetin manası şöyle olurdu: "Allah canları öldüklerinde öldürür ve ölmeyenlerinkini de uykularında öldürür." İlki hâsılın tahsili, ikincisi de vâkıanın hilafıdır. Yine birincisinde ölüm halinin, ruhun bedenden ayrılması değil öldürülmesi hâli olması gerekir. Yine bundan *"O, geceleyin sizi ölü gibi kendinizden geçirip alan ve gündüzün kazandıklarınızı bilendir."*[51] (En'âm, 6/60) ayetindeki *teveffi*'nin manası anlaşılır.

Bu tahkik üzerine Allah Teâlâ'nın, *"Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim ve seni inkârcılardan temizleyeceğim."*[52] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinin manası "Ben seni bu yeryüzündeki âlemden alıp kendime yükselteceğim" olmaktadır. Allah'ın *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) sözünden sonra gelen *"ve seni inkârcılardan temizleyeceğim"* sözü de onun *teveffi*'sinin manasının *imâte* (canını alma) olmadığına dair ek bir delildir. Çünkü kâfirleri bırakıp İsa'yı öldürerek onu kâfirlerden temizlemesi, kendisine canlı olarak yükseltmesindeki temizleme gibi onu şereflendiren bir temizleme değildir. Öyleyse Allah Teâlâ'nın *"Şüphesiz ki*

50 اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا (سورة الزمر، ٤٢)

51 وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ (سورة الأنعام، ٦٠)

52 إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا (سورة آل عمران، ٥٥)

seni vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim ve seni inkârcılardan temizleyeceğim" (Âl-i İmrân, 3/55) sözlerinin tümü tek bir durumun beyanı içindir. Bu üç haber, aralarında zamansal bir öncelik ve sonralık olmaksızın birbirlerini tefsir etmektedir. Çünkü atıf vâv'ının tertibe delâlet etmediği bilinmektedir. Dolayısıyla Şeyh Şeltût'un iddia ettiği gibi eğer *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) sözünden *"Senin canını alacağım"* (مُمِيتُكَ) ve *"Seni yükselteceğim"* (رَافِعُكَ) sözünden de "senin ruhunu yükselteceğim" manası murad edilseydi, ikinci söz kendisine ihtiyaç duyulmayan fazla bir söz olurdu. Çünkü Allah'ın peygamberlerinden kıymetli bir peygamber olan İsa'nın *aleyhisselâm* ruhunun, o öldükten sonra Rabbine yükseltilmesi bahsedilmeye gerek dahi olmayan bilinen bir şeydir. Bilakis eğer ayetteki ilk sözü, yani *"Seni vefat ettireceğim"*i (مُتَوَفِّيكَ), "seni öldüreceğim" (مُمِيتُكَ) manasına hamletseydik o da kendisine ihtiyaç duyulmayan fazla bir söz olurdu. Zira bütün nefislerin ölümü tadacağı ve her nefsi de Allah'ın öldürdüğü malumdur. Allah insanlardan veya peygamberlerden kime senin canını alacağım demiş ki? Allah Teâlâ'nın *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) sözünden *"Senin canını alacağım"* (مُمِيتُكَ) manasını anlayan Şeyh bunu düşünmüyor mu acaba? Ancak mana onu düşmanlar değil de Allah öldürecek şeklinde olabilir ki bundan murad onu düşmanlarının katletmesinin nefyedilmesi olur. Fakat bu anlamda da onun canını Allah'ın alacak oluşu, Yahudilerin katletmesiyle çelişmemektedir. Çünkü eceli gelen herkesin, hatta katledilerek ölenlerin de canını alan Allah'tır. Bu yüzden müfessirlerden çoğu *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) ayetine, Allah'ın onun ecelini *müstevfî* (eceline yetirici) olup ecel-i müsemmasına ertelediği, dolayısıyla düşmanlarının onu öldürmeye güçlerinin yetmediği anlamını vermişlerdir.

Benim nazarımda bu tefsirde de *teveffî*'nin anlamı, *imâte* (can alma) anlamına değil, bizim yaptığımız gibi *istîfâ'* (الاِسْتِيفَاء) anlamına râcidir. Fakat *teveffî* (التَوَفِّي) ve *istîfa'* (الاِسْتِيفَاء) bir şeyi almanın tamamlanması manasındandır; vermenin tamamlanması manasında değil. Dolayısıyla Allah, İsa'nın *aleyhisselâm* ecelini *müstevfî* değildir. *Müstevfî* olan İsa'nın kendisidir. Allah ise *müveffîdir*. Yani ecelinin tamamını vericidir. Bu tefsiri yapanlar *teveffî* (التَوَفِّي) ile iki mef'ûle müteaddî[53] olan *tevfiye*'yi (التَوْفِيَة) birbirine karıştırdılar -garip olan onların arasında Zemahşerî'nin de bulunmasıdır- ki bu açık bir dil hatasıdır. Bu tefsirde aynı zamanda *müteveffî* (vefat ettiren) ve hitap zamiri arasında bir muzâf[54] takdiri bulunmaktadır. Öyle ki, Allah, *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) yani "Seni alacağım" (مُسْتَوْفِيكَ) buyurmuştur;"Ecelini alacağım"(مَسْتَوْفِي أَجَلِكَ) değil. Dolayısıyla buraya, eceli ilave etmek nass üzerine ziyadedir. Bunun gibi Hz. İsa'nın bizzat kendisinin yükseltilmesini beyan eden iki ayete "ruh"u ilave etmek de Allah'ın sözünü mansûs olan zâhir mananın aksine zorlamak için Şeyh Şeltût tarafından yapılan bir nass üzerine ziyadedir. Bu ziyade, Allah'ın *"Seni yükselteceğim"* (وَرَافِعُكَ) sözünde hitap zamiri ve yükselten arasında mananın "Ruhunu yükselteceğim" olmasıyla hilâf-ı zâhir olsa da *"bilakis Allah onu kendine yükseltti"* (بَلْ رَفَعَهُ اللهُ إِلَيْهِ) ayetinde hilâf-ı zâhir olmaktan daha ötedir.

Yani "بَلْ" (bilakis) edatının sonrasının, yani *"Allah onu kendine yükseltti"* (رَفَعَهُ اللهُ إِلَيْهِ) sözünün, kendinden öncesinin, yani *"Onu katletmediler"* (وَمَا قَتَلُوهُ) sözünün zıddı olması gerektiği kuralını bozduğu için esas itibariyle caiz değildir. Çünkü bu

53 Müteaddî fiil, Arap dil bilgisinde mef'ûle (nesne diyebiliriz) geçişli olan fiili ifade eder. (Çev.)

54 Arap dil bilgisinde isim tamlamasının iki öğesinden biri olan muzâf Türkçedeki tamlayana karşılık gelmektedir. (Çev.)

yükseltmenin, yani ruhun yükseltilmesinin İsa *aleyhisselâm* hakkında zikredilmeye değer bir durum olmaması bir yana, daha önce de söylediğimiz gibi ruhun yükseltilmesi ayetin nefyetmeye itina gösterdiği öldürme hali ile de uyumludur. Hatta "Senin canını alacağım" (مُمِيتُكَ) anlamında olması halinde *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) sözünün zikredilmesinin bir anlamı bulunmamaktadır. Sonra bu can alma hangi zamanda gerçekleşmektedir? Eğer şimdiki zamanda olmuşsa yani bu ayetten hemen önce zikredilen, İsa'ya *aleyhisselâm* düşmanlarının tuzak kurduğu zamanda olmuşsa, Hz. İsa'yı hayatı konusunda teskin etmesi beklenen bu söz, amaca uzak, hatta amaca zıt olmaktadır. Çünkü bu sözde Hz. İsa'nın düşmanlarının tuzaklarının onu katletmek suretiyle gerçekleşeceğine, Allah'ın da onun ruhunu kabzedeceğine dair zımni bir itiraf vardır. Acaba Şeyh Şeltût Allah'ın Hz. İsa'yı canlı olarak göğe yükselttiğini inkâr ettiği gibi düşmanlarının Hz. İsa'yı öldürmediklerini de inkâr mı ediyor? Eğer onun öldürülmesi uzak gelecekte vaki ise ayette buna dair herhangi bir tasrih yoktur. Halbuki teskin makamı yükseltmenin canlı iken olmasını gerekli kıldığı gibi böyle bir tasrihi de gerektirmektedir. İmâtenin uzak gelecekte olacağına dair herhangi bir tasrih bulunmaması hasebiyle *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) sözünün "senin canını alacağım" (إِنِّي مُمِيتُكَ) anlamında olması konuya uzak, hatta konuyla tamamen alakasızdır. Hatta Türkçe yeni büyük tefsir sahibi büyük âlim Küçük Hamdi'nin,[55] İsa'nın *imâtesinin* (canının alınmasının) Hıristiyanların Mesih'i tanrılaştırma

55 Müellifin kastettiği şahıs Hak Dini Kur'ân Dili tefsirinin sahibi olan Elmalılı Hamdi Yazır'dır. Kendisinden icazet aldığı hocası Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den ayırmak için hocasından Büyük Hamdi, kendisinden de Küçük Hamdi diye bahsedilmiştir. Kendisi de yazılarında bu imzayı kullanmıştır. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", DİA, XI, 57.(Çev.)

fikrini reddetmek için zikredildiği şeklindeki yorumu[56] da bu reddin teskin/yatıştırma makamı olan bu makama uzak olmasından dolayı bu itirazın çürütülmesinde bir fayda sağlamaz. Benden önce kimsenin zorunluluğunu fark etmediği ve benim de *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) ayetinin tefsirinde muttali olduğum zorunluluk hakkındaki düşüncem, *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) sözünün, her türlü zorlama ve itirazdan salim olan, "seni tam bir şekilde alacağım" manasına hamledilmesidir.

Buna Mâide Suresi'nin ayetindeki *teveffî*'yi kıyas et: *"Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı ilâh edinin, dedin?" İsa da şöyle diyecek: "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilensin. Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama sen beni içlerinden aldığında [beni vefat ettirdiğinde], artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun."*[57] (Mâide, 5/116-117)

Buradaki "Sen beni vefat ettirdiğinde" (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي) sözünün manası beni onların arasından aldığında ve onlarla ve arzî âlemleriyle bağımı kopardığında demektir. Binaenaleyh

56 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, II, 1117.

57 وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا اَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَا اَمَرْتَنِي بِهِ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ" (سورة المائدة، ١١٦-١١٧)

onun *teveffî*'sinden murad *imâte* (can alma) suretiyle değil yükseltme suretiyle almadır. Nitekim daha önce *teveffî*'nin lügatte ve Kur'ân'ın kullanımında ikinci türden almaya, yani canın alınmasına özel olmadığını öğrenmiştin.

Buraya kadar bahsettiklerimiz, İsa'nın *aleyhisselâm* yükseltilmesiyle alakalı olarak Kur'ân'da geçenlerin tafsilatıdır. Kur'ân'da, zikredilen bu ayetlere ilave olarak, iki ayet daha vardır ki onlardan Hz. İsa'nın âhir zamanda nüzûl edeceği anlaşılmaktadır. O halde tıpkı nüzûl hadislerinde olduğu gibi söz konusu iki ayette de Hz. İsa'nın daha önce yükseltilmiş olduğuna dair iki delil vardır. Dolayısıyla mesele Şeyh Şeltût'un, "Hz. İsa'nın yükseltilişi hadisesine Kur'ân'da delil yoktur. O halde yükseltilişi sâkıt olduktan sonra ise nüzûlüne mahal yoktur" şeklinde tevehhüm ettiği gibi değildir. Bilakis iki ref' ayeti -ki bunların zikri daha önce geçti- ve şu iki nüzûl ayeti birbirlerini desteklemektedir: *"Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona iman edecek olmasın. Kıyamet günü, o onların aleyhine şahit olacaktır."*[58] (Nisâ, 4/159), *"Şüphesiz o, kıyamet için bir bilgidir."*[59] (Zuhruf, 43/61). Hz. İsa'nın âhir zamanda yeryüzüne inişini inkâr eden şeyh Şeltût, tıpkı iki ref' ayetindeki zikrettiğimiz ve onun görüşü olan sadece ruhun yükseltilmesiyle uyum göstermeyen karînelere bir cevap bulamadığı gibi, uzak zorlamalara başvurmadan bu iki nüzûl ayetine de bir tevil bulamayacaktır.

Buraya kadar konu hakkında söylediklerimizden Müslümanların itikat ettiği anlamda İsa'nın *aleyhisselâm* ref'inin Kur'ân'da beş defa geçtiği ortaya çıkmıştır: İki ref' ayetinde[60] sarâhaten,

---

58 وَانْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ (سورة النساء، ١٥٩)

59 وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ (سورة الزخرف، ٦١)

60 Nisâ, 4/158 ve Âl-i İmrân, 3/55. (Çev.)

iki nüzûl ayetinde iktizâ[61] ve onu kâfirlerden temizleme ayetinde[62] ise telmîh yoluyla.

Sen istersen onlara, Allah Teâlâ'nın onun hakkındaki *"ve mukarreblerdendir"*[63] (Âl-i İmrân, 3/45) sözünü de ekleyebilirsin. Bu sözde onun mukarreb meleklerin mahalline yükseltildiğine işaret vardır. Hatta *"Dünyada da, ahirette de vecîhtir"*[64] (Âl-i İmrân, 3/45) ayetinde de buna işaret vardır. Çünkü vecîh, zülcâh (şan, makam, mevki, itibar sahibi) anlamındadır. Dünyada zülcâh oluşuna ise göğe yükseltilmesinden daha büyük bir gösterge yoktur. Allah Teâlâ'nın onun düşmanları hakkındaki şu sözü Hz. İsa'nın Allah'a yükseltilmesi hususundaki Kur'ân'ın delillerini sekize ulaştırmaktadır: *"Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."*[65] (Âl-i İmrân, 3/54)

İlginçtir ki Şeyh Şeltût bir kez daha vakıayı tekrar tersine çevirmiştir. Binaenaleyh o Hz. İsa'nın canlı olarak göğe yükseltilmesinin, Allah tarafından ona tuzak kuran düşmanlarına kurulmuş bir tuzak olduğunu inkâr ederek, tuzak ayetinden göğe yükseltilme karşıtı bir delil çıkarmaya çalışmıştır! Ona göre Allah'ın, onların peygamberine kurdukları tuzaklarına galip gelen tuzağı, Hz. İsa'nın *imâtesi* (canının alınması) ve ruhunun Allah'a yükseltilmesiyle gerçekleşmektedir; canlı olarak yükseltilmesiyle değil. Sanki Allah, düşmanlarının ona karşı yapmak istediğini uygulamaya sokmuş ve onlar katletmeden önce onu katletmiş veya onların Hz. İsa'yı

61 Nisâ, 4/159 ve Zuhruf, 43/61 (Çev.)
62 Âl-i İmrân, 3/55. (Çev.)

63 وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (سورة آل عمران، ٤٥)
64 وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (سورة آل عمران، ٤٥)
65 وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (سورة آل عمران، ٥٤)

katletme isteklerini onun canını almak (imâte) suretiyle gerçekleştirmiştir. Hâlbuki bu durumda Allah onlara tuzak kuran değil, onların yardımcısı olmaktadır!

Peygamberini canlı bir şekilde göğe yükselterek düşmanlarının onu öldürme çabalarını boşa çıkarmak suretiyle onlara tuzak kurmaya nispetle bu yorumun garipliğine de bir bakın! Aslında Allah'ın onlara kurduğu tuzağın tamamı *"Oysa onu ne katlettiler ne de çarmıha gerdiler"*[66] (Nisâ, 4/157) sözünden sonraki *"Fakat onlara öyle gibi gösterildi"*[67] (Nisâ, 4/157) ifadesinde zikredilmiş olmasına rağmen Şeyh bunu tamamen görmezden gelmiştir. Kur'ân'ın Hz. İsa hakkındaki, *"Oysa onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler"*[68] (Nisâ, 4/157), *"Bilakis Allah onu kendine yükseltti"* (Nisâ, 4/158) ifadelerinden eğer İsa'nın canlı olarak Allah'a yükseltilmesi anlaşılmıyor da Şeyh Şeltût'un ısrarlı bir şekilde iddia ettiği gibi ruhunun yükseltilmesi anlaşılıyorsa, o zaman birinin çıkıp şöyle demesi mümkün olmaktadır: "Kur'ân Mesih'in katledilmiş ve çarmıha gerilmiş olduğunu kesin bir şekilde reddetmiyor. Çünkü ruhunun Allah'a yükseltilmiş olması onun, düşmanları tarafından öldürülmüş ve çarmıha gerilmiş olmasıyla çelişmemektedir. Bu şekilde düşmanlarının Hz. İsa'yı ne öldürüp ne çarmıha gerdikleri sözü boş söz kabilinden olmaktadır. Bu söz tıpkı birinin bir insanı katlettikten sonra mahkemede: "Onu ben katletmedim. Ruhunu da kabzetmedim. Onun ruhunu ancak Allah kabzetti!" demesi gibidir."

Hevası kendisine Hz. İsa'nın ref'i mucizesini inkâr etmesini emreden bu tevilin sahibi olan Şeyh Şeltût eğer Kur'ân'ın

66 وَمَاقَتَلُوهُ وَمَاصَلَبُوهُ (سورة النساء، ١٥٧)

67 وَلَكِنْ شُبِّهَ لهم (سورة النساء، ١٥٧)

68 وَمَاقَتَلُوهُ وَمَاصَلَبُوهُ (سورة النساء، ١٥٧)

Allah kelamı olduğunu unutmamış olsaydı, Hz. İsa'nın katledilmesi ve çarmıha gerilmesini inkâr edişinin ancak gülünç bir kıymeti olmasından kendisini korurdu!

Modern dönem yazarları ve Ezher âlimleri içinden onlara uyanları, Peygamberlerin kevnî mucizelerini ve bu mucizeler dışında, Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü, şeytanın varlığı gibi evrenin yasalarına aykırı olan olayları kabul etmekten alıkoyan ve bu aykırılığı sebep göstererek konu hakkındaki hadisleri yalanlamaya ve ayetleri tevile zorlayan esas mâni hakkında, bu bölümün başında, gayba iman etmeyen modernist yazar ve âlimlerin şüphelerini gidermek için daha öncesinde harcamadığımız gibi bir çaba harcayarak yeteri kadar açıklama yaptık.

Nüzûl-i İsa[69]

Şeyh Mahmud Şeltût

"Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitab'ı bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar. Vay o kimselere ki elleriyle Kitab'ı yazarlar. Sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!" (Bakara, 2/78)

Geçen yıl bu zamanlarda Ezher Şeyhliği'ne Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i mutahharaya göre Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* canlı mı yoksa ölü mü olduğu ve onun canlı olduğunu inkâr eden Müslümanın hükmü hakkında bir soru yöneltildi. Böyle bir kişinin karısıyla evlilik bağı kalır mı? Öldüğünde namazı kılınır mı ve Müslüman mezarlığına defnedilir mi? Yoksa bu kişi mürted olur da bu sebeple karısı boş olur, namazı kılınmaz ve Müslüman mezarlığına defnedilmez mi?

Yüce Ezher Şeyhliği bu soruyu bize yönlendirdi ve mesele hakkındaki görüşümüzü yazmamızı istedi. Biz de Kur'ân-ı Kerîm'de İsa'nın kavmindeki son durumuyla ilgili varid olan ayetleri, sonra bu konuda rivayet edilen hadisleri ele aldık. Bunların tamamını ayet ve hadislerin ışığında inceledik. Bu araştırmadan da metnini sunduğumuz şu sonucu çıkardık:

"Bu bahsin hülasası şudur:

69 *Mahmûd Şeltût, "Nüzûl-i Îsâ", er-Risâle, sayı: 514, sayfa: 363-366.*

Ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de sünnet-i mutahharada Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğine, onun şimdiye kadar orada canlı olarak bulunduğuna ve âhir zamanda yeryüzüne ineceğine dair kalbin mutmain olacağı bir akide oluşturmaya elverişli bir dayanak yoktur.

Bu konuda gelen ayetlerin haber verdiği şeyin tamamı Allah'ın İsa'ya onu eceline ulaştıracağı, kendine yükselteceği ve kâfirlerden koruyacağı yönündeki vaadidir. Bu vaad gerçekleşmiştir de. Hz. İsa'yı düşmanları ne öldürebilmiş ne de çarmıha gerebilmiştir. Ancak Allah onu eceline ulaştırmış ve kendine yükseltmiştir.

İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğini, onun şimdiye kadar orada canlı olarak bulunduğunu ve âhir zamanda oradan ineceğini inkâr eden kimse kat'î bir delille sabit olan bir şeyi inkâr etmiş olmaz. Binaenaleyh İslam ve imandan çıkmış olmaz; dinden döndüğüne de hükmedilemez. Bilakis o kişi mümin ve Müslümandır. Eğer ölürse müminlerden sayılır. Müminlerin namazının kılındığı gibi namazı kılınır ve müminlerin kabristanına defnedilir. Allah katında imanında bir kusur yoktur. Allah kullarından en iyi haberdar olan ve onları görendir."

Bu araştırmayı Yüce Şeyhliğe takdim ettim. Meselede bu netice üzerine karar verildikten sonra, bazı insanların dindarlıkta bir meslek, verâ ve takvanın beyanı, Allah'ın dini ve hükümleri konusunda hassasiyet göstergesi edindiği ve oldukça yaygın hale gelen bu ve benzeri meseleler sebebiyle tekfir kapısını kapatmak için bu araştırmayı değerli *er-Risâle* dergisinde yayınlamayı uygun buldum. *er-Risâle* bu

araştırmayı, hicri 1361senesi Rebîülâhir ayının 25'inde[70] çıkan 462. sayıda yayınlama nezaketini gösterdi.

İlmin tadına varan, şer'î usul ve istidlalde vukûfiyeti olan birilerinin bu araştırmaya karşı çıkacağını ve son derece açık hülasayı eğip bükeceğini zannetmezdim.

Ancak görüntü ve unvan yönünden âlimlere benzerlik gösteren bir grup, bu araştırmanın değerini düşürmeye ya da ona çamur atmaya çalıştılar. Bu sebeple bu bahsin etrafında oldukça zayıf şüphe ağları ördüler. Hiçbir âlimin göz atmadığı gazete ve dergilerde birbirinin tekrarı ve benzeri sözler yazmaya başladılar. Yapmış oldukları tüm tahrifatlar şu noktalarda birleşmektedir:

İsa'nın şu anda canlı olduğu ve âhir zamanda gökten nüzûl edeceği Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

Nüzûl-i İsa'yı inkâr eden, Mehdi'nin hurucunu inkâr eden gibidir. İkisi de tıpkı hayrı ve şerriyle kaderi inkâr eden kimse gibi kâfirdir.

Bu araştırma "Kâdiyânî ruhuyla" ortaya konmuştur. Bununla Gulâm Ahmed el-Kâdiyânî'nin tabilerinin arzularına yoldaş olmuş ya da uygun konuşmuş olmak kastedilmiştir.

Biz, ilginç olması sebebiyle üçüncü maddeden başlayacağız. Çünkü bu madde okuyuculara bu grubun araştırma üslubunu, tefkir ve tekfir usullerini göstermektedir.

Onların "büyüğü" basılan bir yayınında şöyle demektedir:

---

70 11 Mayıs 1941 (Çev.)

"Belki de soruyu soran kendi mezhebini desteklemek için Ezher'den fetva almak isteyen Hindistanlı bir Kâdiyânî idi. Belki Ezher Şeyhliği de Ezher'den iki Arnavut Kâdiyânî öğrencinin kovulması kararını veren Büyük Âlimler Kurulu'nun kararını uyguladığı için biraz da olsa pişman olduğundan soruyu kuruldaki âlimlerin arasından makalenin yazarı Şeyh'e yönlendirdi ki onun kendisine yönlendirilen meseledeki Kâdiyânîlik temâyülünü yakında öğreneceksin. Şeyhin cevabı ise Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* yeryüzünde öldüğü ve ruhunun yükseltildiği, canlı olarak yükseltilmediği yönünde olmuştur."[71]

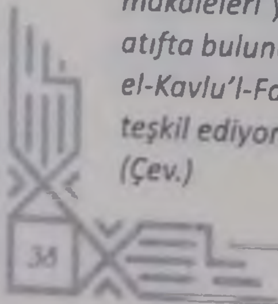
Burada sayfanın altına bir dipnot düşerek -Allah affetsin- şöyle diyor:

"Büyük Âlimler Kurulu kendi aralarında mezkûr iki öğrencinin durumunu müzakere ettiklerinde Peygamberimizin (sav) son peygamber olduğunu inkâr edenin küfrüne fetva vermede, konu hakkında vârid olan hadis ve oluşmuş icmâı ta'n ederek şâzlık gösteren ve tereddüt edenler olduğunu işittim. Allah Teâlâ'nın *"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."* (Ahzâb, 33/40) ayetinin delâleti bu konuda kat'îdir. Ben bu aykırı üyenin şüzûzâtına (henüz tamamı yayınlanmamış olan)[72] kitabın mukaddimesinde cevap verdim. Şimdi de diyorum ki eğer Şeyh Şeltût'un Büyük Âlimler Kurulu'na iltihâkı,

---

71 Mustafa Sabri Efendi, el-Kavlu'l-Fasl, 165; Mevkifu'l-Akl, IV, 174-175.

72 Mahmud Şeltût bu ve diğer makaleleri el-Kavlu'l-Fasl'a reddiye olarak yazmıştır. O bu makaleleri yazdığı zaman Sabri Efendi'nin zaman zaman "Büyük Kitap" ismiyle kendisine atıfta bulunduğu Mevkifu'l-Akl kitabı henüz yayınlanmamıştı. Öncesinde yayınlamış olduğu el-Kavlu'l-Fasl, daha sonra yayınlanacak olan "Büyük Kitap" Mevkifu'l-Akl'ın bir bölümünü teşkil ediyordu. Bu nedenle biz alıntıların kaynağını her iki kitaptan göstermeyi tercih ettik. (Çev.)

o iki öğrencinin derslere katılması meselesinden daha sonra olmadıysa ilk akla gelen o şaz üyenin o olduğudur."[73]

Türkiye'nin kendisini reddettiği Şeyhülislam böyle söylüyor! Bu ifadeye geri dön ey okuyucu ve onu tekrar et ki *el-Kavlu'l-Fasl beynellezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi vellezîne lâ Yû'minûn* kitabının sahibinin neler yazdığını gör. Tekrar et ki Büyük İslam Devleti'ni bu kişiler vasıtasıyla dine nisbet edilen şeylerden şüphe eder hale getiren tek etkeni bilesin.

Bu Şeyh en ufak bir araştırma yapmadan ilim ehline, bu zayıf ve anlaşılması zor ibarede olduğu gibi ağır ithamlarda bulunmayı kendisine mübah görüyor. Böylece bu araştırmanın yazarının Kâdiyânî temayülleri olduğunu, Büyük Âlimler Kurulu'nda aykırılık göstererek iki Kâdiyânî talebenin ilişiğinin kesilmesine itiraz eden bir üye bulunduğunu, bu üyenin Hz. Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* son peygamber olduğunu inkâr eden kişinin kâfir olduğuna fetva vermede tereddüt ettiğini, bu konu hakkında varid olan hadisin hücciyetini ta'n ettiğini, bu konu hakkında oluşan icmayı ta'n ettiğini ve bu konu hakkında kat'î olan ayetin delaletini de ta'n ettiğini iddia ediyor. Bu Şeyh, Büyük Âlimler Kurulu'nda hâli ve akîdesi bu şekilde olan bir üye bulunduğunu tasavvur ediyor ve ifade ettiği gibi bu üyeye reddiye olarak henüz yayınlanmamış bir kitap telif ediyor. Hâlbuki o üyenin kim olduğunu bilmiyor ve kendini onun kim olduğunu sorma zahmetine sokmuyor. Ta ki biri ona yardımcı olana kadar. Böylece o, hayal dünyasında Şeltût'un araştırmasıyla meçhul üyenin iki öğrencinin itirazını birleştiriyor. Hatta Şeltût ile dinin temelleri ve ana meselelerinden bir meseleyi inkâr etmesi sebebiyle küfre

73 *Mustafa Sabri Efendi, el-Kavlu'l-Fasl, 165-166; Mevkifu'l-Akl, IV, 175.*

düşen bu meçhul üyenin küfrünü birleştiriyor ve şöyle diyor: "Eğer Şeyh Şeltût'un Büyük Âlimler Kurulu'na iltihâkı, o iki öğrencinin derslere katılması meselesinden daha sonra olmadıysa ilk akla gelen o şaz üyenin o olduğudur."

Şeyh'in tasavvur ettiği ve bahsettiği akideyi kendisine zulüm ve düşmanlıkla giydirdiği böyle bir kimsenin Büyük Âlimler Kurulu'nda şu anda ve geçmişte hiç var olmadığını söylemeye gerek duymuyorum.

Aynı şekilde Büyük Âlimler Kurulu'na iltihak ettiğim zamanın o iki öğrencinin derslere katılması meselesi ve haklarındaki kararın uygulanmasından sonra olduğunu söylemeye de gerek duymuyorum.

Ancak bundan sonra, o üyenin Şeltût olmadığını artık bildiğine göre ona soruyorum: O halde kimdir o kişi? En azından bu konuda akla gelen ikinci şahsı da bilelim.

Ona soruyorum ve onun bu soruya cevap veremeyeceğine eminim. Çünkü Şeyh ve benzerleri söylediklerini ilim ve araştırmayla söylemezler. Onlarınki ancak bir tahmin, zan, çarpıtma ve gerçekleri saptırma ile konuşurlar. *"Onlar yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar."* (Necm, 53/23) *"Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez."* (Necm, 53/28)

Okuyucuların Mısır'daki din önderlerinden kimsenin bu adamdan salim kalmadığını bilmeleri onlara yeter. Nitekim o merhum Üstad İmam Şeyh Muhammed Abduh'u itham ediyor. Merhum Üstad Şeyh Reşid Rıza'yı itham ediyor. Muhterem Üstâd-ı Ekber Şeyh Merâğî'yi itham ediyor ve bunlardan başka Rablerine kavuşan ve yaşamakta olan

başkalarını itham ediyor! Eğer okuyucularımıza onun gülünç ithamlarına misaller göstermek istesek söz uzardı."[74] Ancak biz Şeyh Merâğî ve Şeyh Abduh'a nisbet ettikleriyle yetineceğiz.

O, Şeyh Abduh'un -Allah ondan razı olsun- Peygamberimizi *sallallâhu aleyhi ve sellem* "görüşlerinin ve ilkelerinin doğruluğunda kendine güvenen ve onlarla insanların salâh ve ıslahını arzulayanların benzeri"[75] bir adam olarak gördüğünü iddia etmektedir. Allah yolunda hakkıyla cihad ettikten sonra razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabb'ine giden böyle temiz bir ruha bu görüşü isnad ediyor. Bu manayı sıkça tekrarlıyor ve Mısırlı âlimlere kin ve nefret izhar eden bir üslupla şöyle diyor: "Bu sözü ve bu sözün sahibi Şeyh'in ismini övmeye devam eden İslam kültüründen sapıp Batı kültürüne meyletmiş Mısır basınını düşün"[76]

Bu sözü, içinde risâlet, mucize, mucizenin peygamberin doğruluğuna delaleti, vahiy, vahyin mümkün oluşu ve fiilen vukûu, genel olarak peygamberlerin görevleri, özel olarak Hz. Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* risâleti hakkında konuşan *Tevhîd Risâlesi* kitabının sahibi Şeyh Abduh hakkında

---

74 Şeyh Şeltût'un buradaki sözlerine Şeyhülislam Mustafa Sabri Mevkıfu'l Akl'ın dördüncü cildinde tek tek cevap vermiştir. Fakat biz sözkonusu cevapları Nüzûl-i İsa meselesiyle doğrudan alakalı olmadığı için tercüme etmedik. Dileyenler kitabın 261-280 sayfaları arasındaki bölüme müracaat edebilirler. (Çev.)

75 Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl, 41; Mevkıfu'l-Akl, IV, 42. Mustafa Sabri Efendi, bu sözü Muhammed Abduh'un Akâid-i Adudiyye Şerhi Ta'lîkâtı'nda bulunan peygamber tarifi sebebiyle söylemiştir. Bahsi geçen tarif şu şekildedir: "Derim ki: Nebi, ilim ve amel bakımından fıtratı hak üzere olan insandır şeklinde tarif edilebilir. Öyle ki o hikmet gereği, haktan başka bir şey bilmez ve haktan başka bir fıtrat ile olur. Bu da fıtrat ile olur. Yani onun için fikir ve nazara ihtiyaç duymaz; ancak ilâhî bir talime ihtiyaç duyar. Eğer fıtratında aynı zamanda türü, kendisinde bulunan fıtrat üzere bina edilmiş bir davet varsa o aynı zamanda resuldür. Değilse o sadece nebidir; resul değildir. Bunun hakkında düşün. Şüphesiz bu ince bir meseledir." (et-Ta'lîkât alâ Şerhi'l-Akâid el-Adudiyye, 152-153) (Çev.)

76 Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl, 41; Mevkıfu'l-Akl, IV, 42-43.

söylüyor. O, risalesinin yarısından fazlasında karışık ve kapalı olmayan, samimi bir şekilde âlimlerin görüşlerini öğrenmek isteyenler için ilmî görüşünün ne olduğu hususunda şüpheye mahal bırakmayan açık ibarelerle bu meseleler hakkında konuşmuştur.

Üstâd-ı ekber Şeyh Merâğî'ye yapıştırmaya çalıştığı ithamına gelince, o itham Merâğî'nin Dr. Heykel Paşa'nın *Hayât-ı Muhammed* kitabına yazdığı mukaddime ile ilgilidir. O mukaddimede Üstâd-ı Ekber şöyle diyor: "Şüphesiz İslam, akıl ve burhanın durumunu yüceltmiş ve o ikisini hüküm ve ilmin esası kılmıştır. Taklidi ayıplamış, taklitçileri de yermiştir. Zanna tabi olanları azarlamış ve akledenleri hikmetle davet etmeyi farz kılmıştır. Hz. Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* Kur'ân'dan başka karşı konulmaz bir mucizesi yoktur. O Kur'ân da aklî bir mucizedir."[77]

İşte Üstâd-ı ekber'in sözü budur. Biliyor musun ey okuyucu insanları ithamlarla avlayan bu Şeyh bu sözle ne yaptı? Bu sözü kitabında farklı yerlerde farklı şekillerde ve söze mal edilen farklı sonuçlarla tekrarladı. Bunlardan birinde şöyle diyor: "Bu ifadeyle Şeyh Merağî Peygamber efendimizin kevnî mucizelerini inkâr etmiştir. Bu inkârı şeyhin o konudaki hadisleri de inkârını gerektirmektedir. Bu onun İslam şeriatinin ikinci kalesi olan Muhammedî Sünneti inkârını gerektirir. Şeyh Merâğî bu yaptıklarıyla Fıkıh ve Usulu Fıkıh okutulan Şeriat Fakültesi'nin kapatılmasının önünü açmaktadır." Kıyasın mukaddimeleri hayal ve adil olmayan hükümlerden oluştuğu için kitabının sayfalarını karaladığı bu neticeye ulaşmıştır.

77 Muhammed Mustafa Merâğî, Hayât-ı Muhammed Takdimi, 13. Şeltût, Merâğî'nin sözlerini bazı tasarruflarla nakletmiştir. (Çev.)

Eğer bu Şeyh, bu ve benzeri ithamları alıp Şeyh Abduh, Şeyh Merâğî ve benzerlerine yapıştırıyorsa, Şeltût ve Şeltût gibilere bu ithamların benzerlerini ya da daha ağırlarını yapıştırmasında bir gariplik yoktur. İşte her asırda İslam'ın kendileriyle sınandığı ve kalabalıkların arzu ve inançlarına uygun sözler söylemeyi kendilerini hayır ve nimete ulaştırmada daha avantajlı faydalı gören bu gibi kimselerden öğrendiğim baskın karakter budur.

Okuyucularımıza mizah olarak ve onların araştırma metotları ve ilmi samimiyetlerinin derecesini ve burhan hükmüne inmelerini göstermek için zikredeceğimiz bir diğer örnek onların metotları üzere eğitim almakta olan birinin[78] şunları yazmasıdır:

"Bunun yerine onun -bizi kastediyor- onlara -Kâdiyânîleri kastediyor- muhalefet etmek ve itikadlarında Müslümanlara muvafakat izhar etmek ile Allah'a yakınlaşmaya çalışması gerekirdi. Eğer bunu Allah'a yakınlaşmaya çalışmak için yapmazsa, haddi aşanlara karşı dini müdafaa eden yiğit âlimlerle mücâmele babından ve haddi aşanların nüfuz edebilecekleri bir boşluk bulamamaları için Müslümanlarla birlik içinde olduğunu göstermek için yapsın. Avamın darb-ı meselinde söylediği gibi: "Ben ve kardeşim amcamın oğluna karşı biriz. Ben ve amcamın oğlu yabancıya karşı biriz." Sonra şöyle diyor: "Allah aşkına bana söyle. Ezher'in kendilerine muhalefet ettiği ve bu meselelerde delil veya delile benzeyen bir

78 Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeltût bu ifadeyle o dönemde otuzlu yaşlarda olan Abdullah b. Muhammed es-Sıddîk el-Ğumârî'yi kastetmektedir. Ğumârî, Şeltût'un ilk makalesine reddiye olarak İslâm Dergisi'nde üç makale kaleme almış, daha sonra bu makaleleri İkâmetu'l-Burhân alâ Nüzûl-i Îsâ fî Âhiri'z-Zamân adıyla kitaplaştırmıştır. Maalesef İslâm Dergisi'nin ilgili sayılarına ulaşamadığımız için yukarıdaki sözleri asıllarıyla karşılaştıramadık. Şeltût'un ilk makalesindeki fetvasını savunmak ve kendisine yapılan itirazlara cevap vermek için yazdığı beş makaleden sonra da Akîdetu Ehli'l-İslâm fî Nüzûl-i Îsâ aleyhisselâm adında başka bir kitap daha kaleme almış ve Şeltût'un sonraki beş makalesindeki iddialarına itirazlarını dile getirmiştir. (Çev.)

şey bulunmadığını söylediği, Kâdiyânîler tarafından kendilerine haber verildiğinde, İsa'nın nüzûlünü sahih, hasen ve müncebir zayıf olmak üzere yetmiş hadisle, hayatta olduğunu ve ref' edildiğini de hadisler, sahâbe, tâbiîn ve müctehid imamların âsârı ile ispat eden Hindistan ulemasının durumu ne olur?"

Bu söz yorum yapmaya ihtiyaç duymamaktadır. Zira *Risâle* okuyucusunun, mücâmele ve "Ben ve kardeşim amcamın oğluna karşı biriz. Ben ve amcamın oğlu yabancıya karşı biriz." diyen avamın darb-ı meseline uygun hareket etmenin bunlardaki araştırma esaslarından olduğunu bilmesi için bu sözü okuması yeter. Bu, düşüncede uyum sağlayamayacağımız ve kendimizi onunla meşgul etmek istemediğimiz yeni bir usuldür. Şunları söylememiz yeterli olacaktır:

Birincisi: Yukarıda naklettiğimiz fetvanın hülasası, İsa'nın canlı olması, bedeniyle göğe yükseltildiği ve âhir zamanda yeryüzüne nüzûl edeceği meselelerinden hiçbirinin, münkirinin tekfir edileceği ölçüde kalbin mutmain olacağı bir akide oluşturacak kat'î bir delille sabit olmadığı hususunda açıktır. Bu kadarının Kâdiyânî mezhebiyle uzaktan yakından bir alakası yoktur.

İkincisi: Fetvanın Kâdiyânîlerin görüşüyle kat'î bir şekilde uyumlu olduğunu kabul etsek bile, bu durum fetva sahibinin Kâdiyânîlik anlayışıyla yazdığını ve Hz. Muhammed'in *sallallâhu aleyhi ve sellem* son peygamber olmadığı ve Gulâm Ahmed'in kendisine vahiy gelen bir peygamber olduğu görüşünde olan Kâdiyânîleri desteklediği anlamına gelir mi? Bunun gibi eğer Müslümanlar bir meselede Yahudi ve Hıristiyanlar ile aynı şeyi söylediklerinde bu onların Yahudi veya Hıristiyan anlayışında olduklarına delil olur mu? Yine Müslüman âlimlerden birinin

Kur'ân'da neshin vukûunu inkârı halinde bu durum Kâdiyânîlik ruhundan mı kaynaklanmış olur? Hindistan ulemâsı bu meselede Kâdiyânîlere karşı çıkarlarsa aynı şekilde mücâmele babından o âlimin de onlarla aynı şeyi söylemesi mi gerekir? Eğer birisi Sevrî'den nakledildiği ve İbnü'l-Arabî'nin tefsirinde Hanefîlere nisbet ettiği gibi, cihadın bizden kâfirlerin küfrü sebebiyle değil, onların bizimle savaşması ve bize saldırması sebebiyle matlûb olduğunu söylerse bu da Kâdiyânî anlayışından mı kaynaklanmış mı olacak?

Hayır! Hayır! Siz çarpıtıcılar bu yaptığınızla sizden önceki hüccet ve burhanı zayıf olan, hakikate samimiyetle bağlanmayan, bu sebeple de görüşleri çarpıtarak onları kötü gösterenlere uymaktan başka bir şeyi amaçlamıyorsunuz. Onlar şöyle derlerdi: "Bu Mutezilenin görüşüdür", "Bu filozofların görüşüne uymaktadır", "Şu İbn Teymiyye'nin görüşüdür"... İşte siz sizden öncekilerin yolunu karış karış, adım adım takip ediyorsunuz. Onlar da tıpkı sizin şu sözlerinizde olduğu gibi görüşleri çarpıtmaya çalışmışlardı: "Bu Kâdiyânî anlayışıdır", "Bu oryantalistlerin görüşlerine uymaktadır", "Bu, dinde yeniliktir"... Ancak bilin ki İslamî düşünce, selef-i salihînde olduğu gibi safiyetini kazanmaya ve hüccet ve burhana samimiyetle bağlı olmayı geri kazanmaya başladı.

***

Aslında uygun olan bizim kendimizi böyleleriyle meşgul etmememiz ve sözlerine değer vererek nakletmemizdi. Ancak onlar, kandırma ve çarpıtma üsluplarından farklı bir tarzı seçtiler ve onların ağlarında bir av olarak bırakmaya gönlümüzün elvermediği bir grupla irtibata geçtiler. Onları dinin adıyla kandırdılar ve bu fetvanın Kur'ân, mütevatir

sünnet ve kat'î icma ile sabit akideyi çiğnediği şeklinde vesvesede bulundular. Bu ve benzeri şekilde vesveselerde bulundular. Bu vesvesenin sonuçlarından biri olarak kalbimizde sevgisi ve yeri olan muhterem bir vekil onların söylediklerine aldandı. Konu hakkında Sayın Üstâd-ı Ekber'e sunduğu ve Makâm-ı Âlî Sahibi Sayın Bakanlar Kurulu Başkanı'na[79] bir nüsha gönderdiği bir yazı yazdırarak onlara muvafakat etti.[80]

Bu yazıda şöyle diyor:

"Zât-ı âlinize dinî akidenin temeline az veya çok taalluk eden her biri ayrı ayrı önem ve ehemmiyete sahip iki mühim mesele hakkında yazıyorum." Sonra Sayın Üstâd-ı Ekber'den bu iki mesele hakkında kendisinin tespit etmiş olduğu doğru görüşü *el-Ezher* dergisinin yanında *el-İslâm* ve *er-Risâle* dergilerinde yayınlamasını rica ediyorum. Biz dinî bir meselede görüşünü öğrenmek için din âlimlerinin hocasına veya dinî ilmî bir heyete müracaat edilmesinde bir mahzur görmüyoruz. Ancak bunun gibi dinî bir mesele hakkındaki bu yazının Makâm-ı Âlî Sahibi Sayın Başbakan'a yöneltilmesini anlamıyoruz: Bununla ilmî ve dinî düşüncenin özel bir türünü korumak için kendisine müracaat edilen hâkim bir heyet mi kastediliyor? Eğer maksat bu ise bu geçmiş İspanyol engizisyon mahkemelerinin bir suretinin Mısır'da hayata döndürülme gayretine ne kadar da benziyor. Üstelik bu hükümet başkanı ve âlimlerin hocası eliyle, güç ve otoritenin değil hüccet ve burhanın dini olan İslam'ın kucağında yapılmak isteniyor.

79 O dönemin başbakanı Mustafa en-Nehhâs Paşa idi. (Çev.)
80 Bu yılın Rebiülevvel ayının beşinde yayınlanan el-Vefdü'l-Mısrî gazetesi.

Dikkat edin biz yazdıklarımızı ancak o ilim sofralarındaki tufeyli aldatıcıların hilelerinin kendilerinde işe yaradığı bu muhterem vekil ve Müslüman toplulukları korumak için yazıyoruz. İnşallah gelecek yazılarda onların kendileriyle çarpıttıkları ve üzerlerine aldatma ve saptırma köşklerini bina ettikleri şüphelerini göstereceğiz.

***

Böylece insanlar bilecekleri ki Allah Teâlâ kullarına bir ilmi, bir yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde Allah hakkında tartışan bir grup musallat ettiği gibi -kullarına merhamet ve dinini muhafaza için- hakkı destekleyen başka bir grup da hazırlamıştır. O grupla kusurlarını açık edinceye ve izlerini ortadan kaldırıncaya kadar batılı def eder. *"Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş. Allah'a karşı yakıştırdığınız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size!"* (Enbiyâ, 21/18)

Dini Akîde ve Sabit Olma Yolu[81]

Şeyh Mahmud Şeltût

Âlimler insanda iki kuvvet bulunduğunu söylemişlerdir: Bunlardan biri nazarî kuvvettir ki onun kemali, hakikatleri oldukları hal üzere bilmektir. İkincisi amelî kuvvettir ki onun da kemali hayatın idamesi ile ilgili gerekenleri yapmaktır. İslam, insanın dünya ve ahiret saadeti için bu ilkeyi kararlaştırmış ve bu yüzden yükümlülükler iki tür gelmiştir: Bir kısmı ilim olarak talep edilenler, diğer bir kısmı ise amel olarak talep edilenler. Bunu, ilim ve ameli bir araya getiren ve kurtuluş ile saadeti bu ikisine bağlayan pek çok Kur'ân ayetinde çok açık bir şekilde görüyoruz: *"Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."*[82] (Nahl, 16/97) *"Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır."*[83] (Kehf, 18/107) *"Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka Onlar ziyanda değillerdir."* [84] (Asr, 103/1-3)

81 Mahmûd Şeltût, "el-Akîdetu'd-Dîniyye ve Tarîku Sübûtihâ", er-Risâle, sayı: 516, sayfa: 406-408.

82 مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً (سورة النحل، ١٦)

83 اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا (سورة الكهف، ١٠٧)

84 وَالْعَصْرِ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (سورة العصر، ١-٣)

Âlimler ilim olarak istenilen yükümlülüklerin isimlendirilmesini akâid veya usûluddîn, ameli olarak istenilen yükümlülüklerin isimlendirilmesini ise şeriat veya fürû' belirlemişlerdir.

İnsanın bilmesinin mümkün olduğu hakikatler çok olunca, bunların pek çoğunun da Şâri'in kastettiği saadetle yakından bir bağlantısı olmayınca hikmet bu saadeti elde etmek için iman edilmesi gerekenlerin insanlara açıklanmasına hükmetmiştir. Bu da tahkik edildiğinde bunların tüm semâvî dinlerin ortak olduğu Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman gibi esaslara râcî olduğu görülür.

Bu esasları Şâri' belirledi ve insanlardan bunlara iman etmelerini istedi. İman, delilden elde edilen vâkıaya mutâbık kesin itikattır. Bu itikadı delil diye isimlendirilen her şeyin sağlamayacağı açıktır. Bu itikadı ancak kendisine şüphenin bulaşmadığı kat'î delil sağlar.

Âlimler mukaddimeleri sâlim olan ve mukaddimelerinin hükümleri duyu ya da zarurete varan aklî delilin o yakîni ifade ettiği[85] ve istenilen imanı gerçekleştirdiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Naklî delillere gelince pek çok âlim onların yakîn ifade etmediği, istenen imanı gerçekleştirmeyeceği ve tek başına herhangi bir akide oluşturmayacağı görüşünü benimsemiş lerdir. Onlar demişlerdir ki: Çünkü naklî deliller kesinliğe engel teşkil eden pek çok ihtimale kapı aralayan geniş bir alandır. Naklî delilin yakîn ifade ettiği ve akide ispat edebileceği

85 *Ayrıntılı bilgi için Râzî'nin Muhassal'ı, Sadüddîn Taftazânî'nin Makâsıd'ı ve diğer kelam ve usul kitaplarına müracaat ediniz.*

görüşünü benimseyenler bu naklî delilin hem vürûdunun hem de delaletinin kat'î olmasını şart koşmuşlardır. Vürûdunun kat'î olmasının manası Resûlullah'tan *sallallâhu aleyhi ve sellem* sabit oluşunda hiçbir şüphenin bulunmamasıdır. Bu ise ancak mütevatirde olur. Delaletinin kat'î olmasının anlamı ise manasının muhkem bir nass olmasıdır. Bu da herhangi bir tevil ihtimali içermeyen lafızda olur. İşte naklî delil bu mesabede olursa yakîn ifade eder ve kendisiyle akidenin ispatı geçerli olur. Bunun misalleri Kur'ân'ın bahsettiği tevhid, peygamberlik, ahiret günü gibi dinin temel konuları hakkında varid olan ayetlerdir. Bunların vürudu kat'î olduğu gibi delaleti de kat'î olarak gelmiştir. Taşıdığı anlamdan başkasına ihtimali yoktur.

Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. (Muhammed, 47/19) *De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" 'Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir)." "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."* (İhlas, 112/1-4) *De ki: "Hiç de öyle değil, Rabbime and olsun, mutlaka diriltileceksiniz."* (Teğâbün, 64/7) *"De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir."* (Yasin, 36/79) *Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler."* (Bakara, 2/285) *Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin…"* (Bakara, 2/177)

İşte akide ile ilgili hususların durumu ve sabit yolu bu şekildedir. Bunlarla ilgili bilginin bütün insanlara genel olması ve herhangi bir gruba özel olmaması gerekir. Çünkü bunlar dinin esasıdır ve insan onlarla mümin olur. O halde bir

müminin bunları bilmemesi nasıl tasavvur edilebilir ki? Bu genel bilginin gerekliliklerinden biri de sübutu ve nefyinde âlimler arasında ihtilaf bulunmamasıdır.

Buradan kat'î bir şekilde varid olmayan veya kat'î bir şekilde varid olup da delaletine ihtimaller karışmış olan ve bu sebeple âlimlerin ihtilaf ettiği ilmiyyâtın dinin bize inanma yükümlülüğü yüklediği ve iman edenlerle etmeyenlerin arasındaki ayırıcı çizgiyi temsil eden akidelerden olmadığını söyleyebiliriz.

Hal böyleyken Tevhid kitaplarında[86] Allah'ın bizi inanmakla yükümlü tuttuklarının yanında bu türden pek çok mesele bulabilirsin. Bunlar Allah'ın varlığı, birliği, peygamberler ve ahirete imanın yanında zikredilen Allah'ın gözle görülüp görülmeyeceği, Allah'ın sıfatlarının zatına zaid olup olmadığı, mürtekib-i kebîrenin durumu, ahir zamanda zuhur edecek Mehdi, Deccâl, Dâbbe, duman ve Nüzûl-i İsa gibi meselelerdir. *Harîdetu'd-Derdîr,*[87] *Cevheretü'l-Lakkânî*[88] ve başka kitaplarda olduğu gibi.

İlmi tarih bu meselelerin akaid konuları içinde tartışılmasının fırkaların farklılaşması, kelâmî görüşler ve mezheplerin çoğalmasıyla ortaya çıkmış olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh bu konular, haklarında bir görüşe sahip olan ve hakkında ittifak edilen bir akideye ulaşma ümidiyle görüşünün

---

86 Akaid ve kelam kitaplarını kastediyor. (Çev.)

87 ed-Derdîr lakabıyla meşhur olmuş Mısırlı fakih, mütekellim ve sûfî Ahmed b. Muhammed el-Adevî el-Mâlikî el-Ezherî el-Halvetî'nin (1201/1786) müellifine nisbetle Harîdetu'd-Derdîr olarak da bilinen el-Harîdetu'l-Behiyye isimli eseridir. 71 beyitte kaleme alınan manzum akide metni yine müellifin kendisi tarafından şerh edilmiştir. (Çev.)

88 Mısırlı Eşarî-Mâlikî âlimlerinden Ebu İshâk İbrahim el-Lakkânî'nin kaleme aldığı 144 beyitlik bir akide manzumesidir. Eser bizzat müellifi tarafından muhtasar, orta ve mutavvel olmak üzere üç ayrı şerhe konu edinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emrullah Yüksel, "Cevheretü't-Tevhîd", DİA, VII, 457-358.(Çev.)

hüccetini ortaya koyan âlimler arasında ictihad konusu olmuştur. Bunun örnekleri çoktur. Mesela Allah'ın noksan sıfatlardan münezzeh ve kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğu hususunda Müslümanların tamamının ittifak etmesi bunlardan biridir. Bu, tüm Müslümanların bildiği ve hiçbir âlimin diğeriyle ihtilaf etmediği kat'î bir akidedir. Fakat onunla ilgili olan bazı meseleler inceleme konusu olmuştur: Allah'ın üzerine kulları için aslah (en uygun/en iyi) olanı yapması vacip midir? Kul kendi ihtiyarî fiillerini kendisi mi yaratır? Kulların işledikleri masiyetler Allah'ın muradı mıdır? Âlimler bu konularda ihtilaf ettiler. Mutezile aslah olanın terkini, kulun yapmadığı bir şeyden dolayı azaba uğramasını ve kabihin (kötü olanın) irade edilmesini Allah'ın celâli ve kemâline yakışmayan noksanlık olarak gördüler. Bu yüzden Allah'ın aslah olanı yapmasının vacip olduğu, kulun kendi fiillerini kendi yarattığı ve Allah'ın masiyet irade etmediği görüşünü savundular. Başkaları da Allah üzerine bir şeyin vacib (zorunlu) olmasının, kullarının fiillerini yaratmaktan aciz olmasının, mülkünde onun irade etmediği şeylerin meydana gelmesinin Allah'ın celâli ve kemâline uygun düşmeyen noksanlık olduğunu düşündüler. Bu yüzden Allah üzerine aslah olanı yapmanın vacib (zorunlu) olmadığı, Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı olduğu, masiyetleri de onun irade ettiği görüşünü savundular.

Gördüğün gibi onlar Allah'ın bizi inanmakla yükümlü tuttuğu esasta -ki o esas da noksanlıktan tenzih edilip kemalle vasıflanmasıdır- ihtilaf etmemişler, ancak başka hususlarda ihtilaf etmişlerdir. O da bir şeyin noksanlık olup da Allah'ın onunla nitelenemeyeceği bir şey mi yoksa noksanlık olmayıp da Allah'ın kendisiyle nitelenebileceği bir şey mi olduğudur. Tevhid kitapları, onların ittifak ettikleri ve ihtilaf ettikleri meseleleri zikretmiş, her görüş sahibinin kendisiyle istidlalde bulunduğu naklî delilleri kaydetmiştir.

İslami fırkalar arasında akide konularındaki araştırmalarda ihtilaf bu şekilde cereyan etti. Bunlar fakihlerin muhkem kat'î nassların olmadığı fıkhî meselelerdeki ihtilafları gibidir. Bu, hiç kimsenin sırat-ı müstakimden çıkmış olmakla, sapıklıkla, fasıklıkla ya da dini meselelerden birini inkâr etmekle suçlanamayacağı bir ihtilaftır.[89] Fakat katı mezhebî taassup devirleri Müslümanlara nefretle birbirlerine ithamda bulunma, fasıklık ve sapıklıkla suçlama mirası taşıdı. Fıkıh ilmiyle iştigal edenler birbirlerine çeşitli ithamlarda bulundular. Akaid ilmiyle iştigal eden kelamcılar da aynı şeyi yaptılar. Daha sonra gelenlerin içinden aldatılmış olanlar bunları aldılar ve kitaplarına doldurdular. Onlara itimad konusunda o kadar ileri gittiler ki onları görüşlerin kabul ve reddedilmenin ölçüsü yaptılar.

Bu anlattığımızdan şunlar açıkça anlaşılmaktadır:

1- Akidenin delili hem vürûd hem delâlet bakımından kat'î olmalıdır.

2- Delili kat'î olmayıp âlimlerin ihtilaf ettiği bir meselenin akideden sayılması ve bu şekilde ihtilaf edilen meselelerde belirli bir grubun görüşünün hak olduğunun kabul edilmesi doğru değildir.

3- Tevhid kitapları sadece Allah'ın bizi inanmakla yükümlü tuttuğu meseleleri zikretmekle yetinmemiştir. Bilakis nassların zâhirinin çatıştığı ve âlimlerin ictihadlarının konusu olan ilmî nazariyeleri de kitaplarında zikretmişlerdir. Bunların tümünden çıkan sonuç şudur: "Şu akideye inanmak gerekir. Çünkü ayetin zâhiri veya rivayet edilen hadis buna delalet ediyor" veya "Çünkü o Ehl-i sünnet'in görüşüdür" ya da "Çünkü o tevhid kitaplarında bulunmaktadır" gibi sözlerin

89 Ayrıntılı bilgi için İbn Hazm'ın el-Milel ve'n-Nihal'i, İzz b. Abdisselâm'ın el-Kavâidu'l-Kübrâ'sı ve diğer usul ve kelam kitaplarına müracaat ediniz.

tamamı "akide"nin ne anlama geldiğini ve üzerine bina edildiği esası bilmeyenlerin sözüdür.

Şüphe yok ki zikrettiğimiz bu ilkeler, neyin akidenin içine girdiği ve neyin girmediği hususunda hakikati bilmek isteyenin yolunu aydınlatır. Bu ilkeler âlimler nezdinde -onların kitapları ve tartışmalarına muttali olan herkesin bildiği gibi- hakkında tartışma olmayan müsellem ilkelerdir. "Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve ahir zamanda nüzûlü Kur'ân, Sünnet ve icma ile sabittir" diyenlerin sözünü bu ilkeler ışığında karşılıyoruz. Bizim bu konuda üç yaklaşımımız var: Zikrettikleri ayetlere bakışımız, zikrettikleri hadislere bakışımız ve üçüncüsü de bu hususta var olduğunu iddia ettikleri icmaya bakışımız.

Bu konudaki ayetleri üç türe dayandırmaktayız:

İlk tür: İsa'nın vefatını ve yükseltilişini zikreden ayetlerdir. Bunlar zâhirleriyle, vefatın gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bunlar şu ayetlerdir: *"Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim."*[90] (Âl-i İmrân, 3/55)

"MeryemoğluİsaMesih'i,Allah'ınelçisiniöldürdük"demelerinden ötürüdür. Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler, *fakat onlara öyle göründü. Ayrılığa düştükleri şeyde doğrusu şüphededirler. Bu husustaki bilgileri ancak zanna uymaktan ibarettir. Kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu kendine yükseltti".*[91] (Nisâ, 4/157-158) *"Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim. Ama beni içlerinden*

---

90 إذْ قَالَ اللّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ (سورة ال عمران، ٥٥)

91 وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ (سورة النساء، ١٥٧-١٥٨)

aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun."[92] (Mâide, 4/117)

Fetvada bu ayetleri ele alarak ilmî ve açık bir şekilde incelemiştik. Bu konuda müfessirlerin görüşlerini sunup bu ayetlerde İsa'nın bedenen göğe yükseltildiğine dair kat'î bir delil bulunmadığını açıklamıştık. Bilakis bu ayetler -her ne kadar bazı müfessirler böyle görmeseler de- mecmuuyla İsa'nın eceliyle vefat ettiği hususunda zâhirdir. Allah onu düşmanlarından koruduğunda ve tuzaklarından muhafaza ettiğinde derecesini yükseltmiştir. Burada daha önce söylediğimiz şeyleri tekrarlama ihtiyacı duymuyoruz.[93]

İkinci tür: Araştırma konusuyla herhangi bir bağlantısı olduğu akla gelmeyen ayetlerdir. Bu yüzden onlar hakkında düşünmedik. Bu türden ayetlere birinin şu sözünü misal vermemiz yeterlidir:

92 فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ (سورة المائدة،١١٧)

93 *Ancak şunu söylemeliyiz ki onlar Allah Teâlâ'nın "Gerçekten onu katletmediler" sözünden sonraki "Bilakis Allah onu kendine yükseltti" ifadesine sarıldılar. Dediler ki: Katlin nefyedilmesinden sonra zikredilen yükseltme, kesinlikle bedenin yükseltilmesidir. Aksi halde "بل" (bilakis) kelimesinin öncesinde ve sonrasında zikredilen şeylerin arasında bulunması gereken zıtlık tahakkuk etmemiş olur. Biz de diyoruz ki zıtlık tahakkuk etmiştir. Çünkü yükseltmeden maksat, düşmanların maksatları olan ona saldırmayla onların arasına bir engel konularak mertebe ve derecenin yükseltilmesidir. Bu durumda mana şu şekilde olmaktadır: "Allah onu düşmanlarından korumuş ve onu öldürememişlerdir. Bilakis onların tuzaklarını bozmuş, onu kurtarmış eceliyle canını almış ve bununla onun mertebesini yükseltmiştir. Fetva'da demiştik ki: "Şüphesiz ayet bu şekilde "Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim ve seni kâfirlerden temizleyeceğim" ayetinin zahiriyle tam olarak uyuşmaktadır. Bu, o ayetin İsa'nın canlı bir şekilde bedeniyle yükseltildiği hususunda zâhir ya da nass olduğu iddiasına mani olan güçlü bir ihtimaldir. İmam Râzî tefsirinde şöyle diyor: "(Seni temizleyeceğim): Yani seni onların içinden çıkaracağım ve seninle onların arasını ayıracağım. Onun şanını "kendine yükseltme" (الرفع إليه) lafzıyla yücelttiği gibi, onu kurtarmanın manasını da "temizleme" (التطهير) lafzıyla haber vermiştir. Bunların tamamı onun şanının yüceltilmesi ve mertebesinin yükseltilmesindeki mübalağaya delalet eder." Râzî, "Sana tabi olanları kâfirlerin üstünde kılacağım" ayetinin manası hakkında da şöyle demektedir: "İkinci görüş: Buradaki yükseklik (الفوقية) hüccet ve burhan yüksekliğidir." Sonra da diyor ki: "Bil ki bu ayet "Seni kendime yükselteceğim" ayetindeki yükseltmenin mekân ve cihet itibariyle değil, derece ve mertebe itibariyle yükseltme olduğuna delalet etmektedir. Tıpkı bu ayetteki yüksekliğin (الفوقية) mekân değil, derece ve mertebe yüksekliği olması gibi.*

"Sen istersen bu zikrettiklerimize, Allah Teâlâ'nın onun hakkındaki "ve mukarreblerdendir"[94] (Âl-i İmrân, 3/45) sözünü de ekleyebilirsin. Bu sözde onun mukarreb meleklerin mahalline yükseltildiğine işaret vardır."[95]

Şeyh'in buradaki mahalden kastı tabi ki semadır. Bu garip bir Kur'ân tahrifidir. "Mukarrebler"[96] kelimesi Kur'ân'da pek çok yerde geçmiştir: *"(İman ve amelde) öne geçenler ise öne geçenlerdir. İşte onlar mukarreb kimselerdir."*[97] (Vâkıa, 56/10-11) *"Fakat o eğer mukarreblerden ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır."*[98] (Vâkıa, 56/88-89) *"Bir pınar ki, mukarrebler ondan içerler."* (Mutaffifîn, 83/28) Öyleyse semada bedeniyle yaşayan sadece İsa değildir. Bilakis onunla birlikte semada yaşayan ve her geçen gün sayıları artan bölük bölük Allah'ın kulları vardır. İşte böyle olsun mantık!

Sonra şöyle diyor: "Hatta *"Dünyada da, ahirette de vecîhtir."*[99] (Âl-i İmrân, 3/45) ayetinde de buna işaret vardır. Çünkü vecîh, zülcâh (şan, makam, mevki, itibar sahibi) anlamındadır. Dünyada zülcâh oluşuna ise göğe yükseltilmesinden daha büyük bir gösterge yoktur."[100]

---

94 ومن المقربين (سورة ال عمران، ٤٥)

95 Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl, 172; Mevkifu'l-Akl, IV, 181.

96 Mukarreb'in kelime anlamış "yakınlaştırılmış, bir şeye yakın kılınmış" demektir. Bu ifade sâlih kulların Allah'a yakın olan anlamında bazı sâlih kullar için kullanıldığı gibi bir grup meleği ifade için de kullanılmıştır. Bkz. Nisâ, 4/172. Yukarıda cümleler kelimenin manasını tespit hakkında sarf edildiği için tercüme ve manasını tayin etmeden kelimenin aslını kullanmayı tercih ettik. (Çev.)

97 وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ (سورة الواقعة، ١٠-١١)

98 فَاَمَّا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ (سورة الواقعة، ٨٨-٨٩)

99 وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ (سورة ال عمران، ٤٥)

100 Mustafa Sabri, el-Kavlu'l-Fasl, 172; Mevkifu'l-Akl, IV, 181.

Bu söylenmeyecek bir sözdür. Çünkü İsa'nın dünyada itibar sahibi oluşu açık mucizelerle desteklenen risâletidir. *"Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek. Allah, onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): "Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim."* (Âl-i İmrân, 3/48-49) Bu itibarın yanında bu ayetin işaret ettiğini iddia ettikleri göğe yükseltilme kıssasından nasıl söz edilebilir? Dünyayı ve orada kendisinin itibarlı olunu hissedenleri terk eden birinin dünyada nasıl itibarı olur? İşte söz konusu grup, inkâr edenin tekfir edildiğini iddia ettikleri akideyi desteklemek için her ibareden bir işaret veya telmîh çekip çıkarıyorlar.

Üçüncü tür: Müfessirlerin muradında ihtilaf ettikleri iki ayettir. Haklarında söylenen bazı sözlere göre o iki ayet İsa'nın nüzûlüne delalet etmektedir. Bu iki ayet şunlardır:

"Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, ona (İsa'ya) iman edecek olmasın."[101] (Nisâ, 4/159)

"Şüphesiz o Kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir."[102] (Zuhruf, 43/61)

Bugün okuyuculara bu iki ayet hakkında bahsi daha fazla uzatmak ve iddia ettikleri hususa delalet etmedeki derecesini beyan etmek istemiyoruz. Bu konu Allah'ın izniyle gelecek makalenin konusu olsun.

101 وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ(سورة ال عمران، ١٥٩)

102 وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ (سورة

İki Ayet...[103]

Daha önceki makalede belirttiğimiz gibi Kur'ân'ın tümünün vürûdu kat'îdir. Delâleti ise iki türlüdür: Kat'î olup tevili kabul etmeyen ve kat'î olmayıp iki veya daha fazla manaya muhtemel bulunan. Bu iki türün de ilmîyât ve ameliyât meselelerinde bulunduğunu ve ikinci türün inkâr edenin tekfir edildiği herhangi bir akide için delil olmaya uygun olmadığını ortaya koymuştuk. Bunları ortaya koyduktan sonra bunları İsa'nın ref' veya nüzûlü hakkında zikrettikleri ayetlere uygulamaya başlamıştık. Bu ayetleri üç türde toplayıp iki türde görüşlerinin batıl oluşunu açıklamıştık. Bugün ise üçüncü türü mevzu bahis ediyoruz ki o da İsa'nın nüzûlüne kat'î olarak delalet ettiğini iddia ettikleri iki ayettir.

İlki Nisâ Suresi'nin şu ayetidir: *"Ehli kitaptan hiç kimse yoktur ki onun ölümünden önce, ona iman edecek olmasın. Kıyamet günü, o onların aleyhine şahit olacaktır."*[104] (Nisâ, 4/159)

Diğeri de Allah Teâlâ'nın Zuhruf Suresi'ndeki şu sözüdür: *"Şüphesiz o Kıyametin bir bilgisidir."*[105] (Zuhruf, 43/61)

***

Biz, fetvayı yazdığımızda bu iki ayete ve onların İsa'nın nüzûlüne delalet edişlerinin derecesine nazar etmemiş değildik.

103 Mahmûd Şeltût, "Âyetân", er-Risâle, sayı: 517, sayfa: 423-426.

104 وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا (سورة النساء، ١٥٩)

105 وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ (سورة الزخرف، ٦١)

Yine müfessirlerin bu iki ayet hakkındaki farklı görüşleri ve anlayışlarını bilmiyor da değildik.

Biz o vakit -mevzumuz muhalifinin küfrüne hükmedileceği katî delil meselesi iken- bu ayetler hakkındaki müfessirlerin bizzat kendileri ve tercihleri farklı farklı olan kavillerinden bizim de gördüklerimizi gören birinin çıkıp da bu ayetlerin İsa'nın nüzûlü hakkında katî naslar olduğunu söyleyeceğini ise tahmin etmiyorduk! Bu yüzden tefsir kitaplarından bir şeyler okuyanlar için delalet derecesinin açıklığa kavuşmasıyla yetinerek bu ayetler hakkında konuşmamayı tercih etmiştik. Ancak onlar bu ayetleri mevzu bahis etmemeyi kabul etmediler ve bu iki ayetin İsa'nın nüzûlü hakkında katî iki nass olduğunu iddia ettiler. Bu yüzden okuyucuların önüne müfessirlerin bu iki ayet hakkında söylediklerinin bir özetini koymaktan başka çare bulamıyoruz. Daha sonra da kendi görüşlerimizi ortaya koyacağız ki hak açıkça ortaya çıksın:

İlk ayet:

Müfessirlerin bu ayet hakkında farklı farklı görüşleri vardır. Bunların içinde en meşhur olanları ise iki görüştür:

Birinci görüş: "Ona" (به) ve "onun ölümü" (موته) ifadelerindeki zamirler ile kastedilen İsa'dır.[106] Buna göre mana şu şekilde olmaktadır: Hıristiyan olsun Yahudi olsun Ehli kitaptan hiç kimse yoktur ki İsa ölmeden önce İsa'ya iman edecek olmasın. Onlar dediler ki: Bu ayet İsa ölmeden önce Ehli kitabın ona iman edeceğini haber vermektedir. Hâlbuki onlar şu ana kadar kendilerinden istenen şekilde ona iman etmiş değiller. Dolayısıyla İsa'nın şu anda yaşıyor olması ve

106 "Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki onun ölümünden önce, ona iman edecek olmasın. Kıyamet günü, o onların aleyhine şahit olacaktır." (Nisâ, 4/159)

bu imanın ölümünden önce gerçekleşmesi gerekir. Bu da ahir zamandaki nüzûlünde olacaktır.

İkinci görüş: "Ona" (به) ifadesindeki zamirin İsa, "onun ölümü" (موته) ifadesindeki zamirin de ehli kitaptan olan kimse için kullanıldığıdır. Buna göre mana şu şekilde olmaktadır: Ehli kitaptan olan her bir fert kendi ölümünden önce İsa'ya iman edecektir. Ehli kitabın bu şekildeki imanı ne İsa'nın şimdi hayatta olmasına ne de gelecekteki nüzûlüne bağlıdır. Çünkü burada murad, onların ölümle karşılaştıklarında İsa'nın Allah'ın peygamberi ve bir kulunun oğlu olduğuna iman edecek olmalarıdır.

Müfessirler nazarında bu iki görüş meşhurdur ve her birini tercih edenler bulunmaktadır. İbn Cerîr bunların her ikisini de yazmış, bunlara delalet eden rivayetleri de zikretmiş ve sonra şöyle demiştir:

"Bu görüşler içinde sıhhat ve doğruluğu en uygun olan şöyle diyenin sözüdür: "Bu ayetin tevili: Ehli kitaptan hiç kimse yoktur ki İsa ölmeden İsa'ya iman etmemiş olmasın. Bu görüşün diğer görüşlerden daha doğru olduğunu söyledik. Çünkü Allah Teâlâ Muhammed'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* inanan herkese, mirasçılıkta, cenaze namazının kılınmasında ve küçük çocuklarının ümmete dâhil edilmesinde ehli imanın hükmüyle hükmetmiştir. Eğer Ehli kitabın her bir ferdi ölümünden önce İsa'ya iman ediyor olsa idi öldüğünde o Kitabîye buluğa ermemiş küçük çocuklarından veya Ehl-i İslam'dan olan büyük çocuklarından başka hiç kimsenin mirasçı olmaması gerekirdi... Ayrıca namazının kılınması, yıkanması ve defnedilmesi konularında da Müslüman hükmünde olması gerekirdi. Çünkü İsa'ya iman ederek ölen her kişi Muhammed'e iman ederek ölmüş

olmaktadır... Müslümanlar Muhammed'i *sallallâhu aleyhi ve sellem* ve onun Allah'tan getirdiklerini ikrar etmeden ölen Kitabîye hayatta olduğu günler üzere hükmedilmesi hususunda icma etmişlerdir. Onun canı, malı, küçük olsun büyük olsun çocuklarına dair ahkâmda ölümüyle hayatta iken üzerinde olduğu dinin dışında başka hiçbir şey nakledilmemiştir. Bu da ayetin şu anlamda olduğunu göstermektedir: "Onlar İsa ölmeden önce İsa'ya iman edeceklerdir. Bu da İsa'nın nüzûlünde olacaktır."[107]

İbn Cerîr, bu ifadeyle İsa'ya iman etmenin Muhammed'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* iman etmeyi gerektirdiğini söylemektedir. Çünkü Muhammed'in risâleti, İsa'nın iman edilmesi için getirdiği hususlardan biridir. Bundan dolayı İsa'ya iman etmiş bir kişi Muhammed'e iman etmiş olur ve böylece Müslüman olur. Mirasçılık, cenaze namazının kılınması, yıkanması ve Müslüman mezarlığına gömülmesi gibi hususlarda Müslümanlara uygulanan ahkâm uygulanır. Bu da ölen Ehli kitap ile ilgili yukarıda zikredilen hükümlerden herhangi bir hükmün sabit olmadığı hususundaki Müslümanların icmâına aykırıdır. Bu görüş icmaya aykırı olunca da ayetin manasının zikredilen anlamda olması geçersiz olmaktadır. Böylece İbn Cerîr'in gözünde "Sıhhat ve doğruluk açısından en doğru görüş" icma ile çarpışmaya girmeyen ilk görüş olmaktadır.

İbn Cerîr'in tercih ettiği görüşü tartışmadan önce belirtmek gerekir ki burada müfessirlerden bir müfessirin rivayet ehlinden hikâye ettiği iki görüşten birini seçmesinden ve kendi görüşüne dayanarak tercih etmesinden daha fazlası yoktur. Fakat kavim bunu İbn Cerîr'den kapıp, ayet sanki İbn Cerîr'in bu tercihiyle birlikte iddia ettikleri nüzûl-ü İsa'ya kat'î

107 Bazı tasarruflarla alıntılanmıştır. (Taberî, Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, VII, 672-674.)

bir delil haline geldiğini insanlara vehmettirerek istedikleri gibi tasvir ettiler. Biz onlara reddiyemizi bilmedikleri ya da farkında değillermiş gibi yaptıkları aşağıdaki maddelerde özetliyoruz:

İbn Cerîr ayetteki iki ihtimali de zikrediyor ve her biri hakkındaki rivayetleri zikrediyor. İkinci görüşü de İbn Abbas, Mücâhid ve diğerlerine ulaştırıyor. Öyleyse İbn Abbas, Mücâhid ve diğerlerinin muhalefet ettiği bir görüş nasıl birden fazla mana taşıma ihtimali olmayan kat'î bir nas oluyor?

İbn Cerîr kendi seçtiği görüşü tevcih ettiği gibi diğer görüşü de "Ölüm gelen herkesin dininde kendisi için hak batıldan açığa çıkıncaya kadar canının çıkmayacağı"[108] şeklinde tevcih etmiştir. Bana göre İbn Cerîr'in seçtiği görüşü ifade ederken mesela "Sahih olan görüş" demeyip tefrite kaçmadan" Sözlerin içinde evlâ olanı" demeye iten budur.

Eğer İbn Cerîr bu iki manadan birini tercih etmişse başka âlimler de -ki bunların içinde iki imam olan Zemahşerî ve Nevevî ve başkaları da vardır- diğer manayı tercih etmişlerdir. İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de şöyle der:

"Bir grup âlim bu görüşü -ikinci görüşü kastediyor- tercih etti. Bunu Übey b. Ka'b'ın kıraatinden dolayı yaptılar: "Onlar ölmeden önce İsa'ya kesinlikle inanacaklardır"[109] Yani ehli kitap ölmeden önce. Nevevî şöyle der: "Buna göre ayetin manası şu şekilde olmaktadır: Ehli kitaptan kendisine ölüm ulaşan hiç kimse yoktur ki ölümle yüzleşirken ruhu çıkmadan önce İsa'ya, onun Allah'ın kulu ve kulunun oğlu olduğuna iman etmesin. Fakat bu durumda iman etmesi ona fayda vermeyecektir.

108 Taberî, Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, VII, 667.

109 الا ليؤمنن به قبل موتهم.

Allah Teâlâ'nın şu ayette buyurduğu gibi: *"Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, "İşte ben şimdi tövbe ettim" diyen kimselerinki değildir."*[110] (Nisâ, 4/18) Sonra da şöyle devam etti: Bu görüş daha doğrudur. Çünkü ilk görüş İsa'nın nüzûlü vaktine ulaşan Ehli kitaba özeldir. Fakat Kur'ân'ın zâhiri gerek İsa'nın nüzûlünden önce, gerekse nüzûlü vaktindeki her bir Ehli kitap hakkında umum bir ifadedir."[111]

Keşşâf sahibi de buna yakın bir şey zikretti ve konu hakkındaki açıklamaları uzattı. İmam Râzî'de tefsirinde ondan bu görüşü nakletmiştir. Dileyen o tefsirlere müracaat etsin.

Böylece şunlar açığa kavuşmaktadır:

Bu ayet tek bir manada nass değildir ki o konuda kat'î bir delil olsun.

İbn Cerîr'in ilk görüşü tercih edişinde tutunduğu gerekçe müsellem değildir. Bu görüşünü, ayetteki imandan muradın, kişiye fayda veren ve üzerine ahkâm terettüp eden muteber bir iman olduğu üzerine bina etmiştir. Hâlbuki o vakti dışında meydana geldiği için, -İbn Cerîr'in de içinde olduğu ulemânın belirttiği gibi- geçerli sayılmayan, herhangi bir değeri olmayan ve üzerine ahkâmın terettüp etmediği bir imandır.

İkinci görüş sahiplerinin tutundukları *"Ehli kitaptan hiç kimse yoktur ki..."* (Nisâ, 4/159) ayetindeki açık umuma, "Onlar ölmeden önce İsa'ya kesinlikle inanacaklardır"[112] şeklindeki

110 وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ(سورة النساء، ١٨)

111 *İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VI, 492-493.*

112 الا ليؤمنن به قبل موتهم.

Übey kıraatine, ölüm esnasındaki imanın kıyamet günü sahibine fayda vermeyeceğine bakan kişinin İbn Cerîr'in görüşüne muhalefet etmekten ve Nevevî ile birlikte ikinci görüş için "Bu görüş daha zâhirdir" demekten başka çaresi yoktur.

Tüm bunların neticesi ayetin nüzûl-i İsa hakkında kat'î delil olmak bir yana zâhir bile olmadığıdır.

İkinci ayet:

Müfessirlerin bu ayetin tefsirinde de farklı görüşleri vardır. Bu görüşlerden bazıları *"Şüphesiz o Kıyametin bir bilgisidir."* (Zuhruf, 43/61) ayetindeki zamirin Muhammed'e *sallallâhu aleyhi ve sellem* yahut Kur'ân'a döndüğü şeklindedir. Fakat biz bunu uzak bir ihtimal olarak görüyoruz ve çoğu müfessirin düşündüğü gibi zamirin İsa'ya döndüğünü düşünüyoruz. Çünkü önceki ayetlerdeki bahis İsa hakkındadır. Bununla birlikte bazı müfessirlerin tasvir ettiği başka bir hilaf bulmaktayız: *"Şüphesiz o"* yani İsa, *"kıyametin bir bilgisidir."* Yani onun nüzûlü kıyamet alametlerinden bir alamettir veya babasız meydana gelmesiyle ya da ölüleri diriltişiyle ölümden sonra dirilmenin doğruluğuna bir delildir."[113]

Buradan ortaya çıkmaktadır ki İsa'nın kıyametin alameti oluşu hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: Ahir zamandaki nüzûlüyle kıyamet alametlerinden bir alamettir.

İkincisi: Babasız meydana gelmesiyle kıyametin imkânına delildir.

---

113 Ebussuûd Tefsiri. (Ebussuûd, Tefsîru Ebissuûd, VIII, 52-53)

Üçüncüsü: Ölüleri diriltmesiyle de ölümden sonra dirilmenin imkânına delildir. Ayetin müfessirlerin takrir ettiği bu anlamları taşıma ihtimali nüzûl-i İsa'ya dair kat'î bir nass olmaması için yeterlidir.

Fakat biz bununla yetinmiyor ve ikinci görüşü -İsa'nın babasız meydana gelişi kıyametin imkânına delil olduğu görüşünü- şu gerekçelere dayanarak tercih ediyoruz:

Sözün bağlamı öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr eden ve onunla ilgili sözleri garip bulan Mekke halkına yöneliktir. Kur'ân-ı Kerim pek çok ayet ve suresinde onlara cevap verme ve kalplerinden bu şüpheyi söküp atmakla uğraşmıştır. Bunu yaparken kullandığı yol, onların bakışlarını fiilen müşahede ettikleri ya da inandıkları şeylere yöneltmektir.

"Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan yarattık..."[114] (Hac, 22/5) "...Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar ve kabarır..."[115] (Hac, 22/5) "Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir..."[116] (Rûm, 30/50) Mevzu bahis olan ayetin içinde geçmekte olduğu Zuhruf Sûresi de baş tarafındaki şu ayetlerle bu manayı sunmuştur: "O, gökten bir ölçüye göre yağmur indirendir. Biz onunla ölü araziyi canlandırdık. İşte siz de, böyle diriltileceksiniz."[117] (Zuhruf, 43/11)

114 يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ (سورة الحج، ٥)

115 وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ (سورة الحج، ٥)

116 فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى (سورة الروم، ٥٠)

117 وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (سورة الزخرف، ١١)

İşte istidlâlde şüpheyi söküp atan doğru ve sonuç alıcı yol budur. Fakat onların bakışlarını nüzûl-i İsa gibi -ki bu konu da onlara göre şüphelidir- bizzat kendisinin onlara haber verdiği şeylere çevirmesi ve onlardan bu şeylerle kalplerindeki şüpheyi söküp atmalarını talep etmesi isabetli olmayan bir yoldur. Çünkü inkâr konusu olan bir şeye yine inkâr konusu olan başka bir şeyle delil getirmektir.

Bu söylediğimizi destekleyen şeylerden biri de Allah Teâlâ'nın İsa'nın kıyamet alameti olduğu hususunu detaylandırmak babından söylediği şu sözüdür: *"Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin."*[118] (Zuhruf, 43/61) Bu söz, konuşmanın kıyametin kendisi hakkında şüphe eden bir kavimle olduğuna delalet etmektedir. Alamet ise ona inanan ve geleceğinden şüphe etmeyerek onu doğrulayan kimse için olur. Onun gerçekleşeceğini inkâr eden veya şüphe eden kimseyle onun alametleri hakkında konuşmaya ihtiyaç yoktur. Hatta onunla bu konuda konuşmak doğru değildir. Onun ihtiyaç duyduğu şey öncelikle onu kıyametin kendisine iman etmeye sevk edecek bir delildir ki sonrasında ona, "iman ettiğin bu şeyin alameti şudur" demek mümkün olsun.

Sonra Arap Dili'nin üsluplarını anlamada belirlenmiş usullerden biri de lafızda hükmün zata isnad edilmesi durumunda eğer hükümden zatın kastedilmesi mana olarak doğru olmuyorsa, kelamda zata en yakın ve onunla bağlantısı en güçlü olan mananın takdir edilmesidir. Bu kaideyi Allah Teâlâ'nın *"Şüphesiz o Kıyametin bir bilgisidir."*[119] (Zuhruf, 43/61) sözüne tatbik ettiğimiz zaman İsa'nın zatının zat olmak bakımından burada murad olmasının doğru olmayacağını ve

118 فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا (سورة الزخرف، ٦١)

119 وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ (سورة الزخرف، ٦١)

bu kelamda bir takdirin gerekli olduğunu bildik. Sonra da nüzûl, babasız yaratılma ve ölüleri diriltmesini karşılaştırdığımızda şüphesiz biz bu üçünün içinden babasız yaratılmayı zâta[120] daha yakın bulacağız. Çünkü bu İsa'nın inşa ve oluşumu ile ilgilidir; onunla ilgili aslî olmayan başka bir şeyle değil. İşte o vakit mananın ona hamledilmesi taayyün eder ve ayet-i kerîmenin manası: "Kıyametten şüphe etmeyin! Şüphesiz İsa'yı babasız yaratmaya gücü yetenin ona da gücü yeter" şeklinde olur.

Bununla şu hususlar açıklığa kavuşuyor:

Birincisi: Nüzûl-i İsa'nın seçimi, kıyameti inkâr edenlerin kalplerindeki şüpheleri söküp çıkarmak için ve akabinde *"Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin"*[121] (Zuhruf, 43/61) demenin mana olarak doğru olacağı şekilde kıyamet için bir delil olmaya elverişli değildir.

---

120 Yani İsa'ya. Müellifin burada atıfta bulunduğu kaideyi biraz açmak gerekirse, Arap Dili Belagatı kurallarına göre anlamlı bir cümlede özne ve yüklem arasında isnad ilişkisi vardır. Yüklemdeki hüküm özneye isnad edilmiştir. Bu isnad da hakiki ve mecazi olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer hükmün özneye doğrudan isnadı (dayandırılması) yanlış değilse hakiki isnad olur. "Allah bitkileri yeşertti" cümlesinde olduğu gibi. Ancak eğer cümlede hükmün dayandırıldığı unsura doğrudan isnadı doğru değilse, aksine aslında isnad ettirilmesi gereken şey ile bir ilişkisi bulunduğu için ona isnad edilmişse o zaman mecazi isnad olur. "Sultan saray inşa etti" cümlesinde olduğu gibi. Burada aslında sarayı inşa eden sultan değil, emrindeki adamlardır. Ancak sultan emir vererek o adamların sarayı inşa etmesine sebep olduğu için hüküm ona isnad edilmiştir. Dolayısıyla burada isnad-ı mecazi vardır. İşte müellif aynı durumun burada da geçerli olduğunu söylüyor. Yani Hz. İsa'nın kendi zatıyla bir kıyamet alameti olması doğru değildir. Dolayısıyla burada mecazi bir isnad vardır. Hükmün esas dayandığı unsuru tespit etmek için hüküm ile zat arasındaki bu ilişkinin kurulmasında dayanılabilecek en güçlü unsurun tespit edilmesi gerekmektedir. Zaten ayet üzerindeki ihtilafın kaynaklandığı nokta burasıdır. Şeltût'a göre bu kıyamet alameti olma hükmünün İsa'ya isnad edilmesini sağlayan, yani İsa'nın kıyametin bir alameti olmasını sağlayan husus İsa'nın babasız dünyaya gelmiş olması iken, Sabri Efendi'ye göre âhir zamanda yeryüzüne nüzûl edecek olmasıdır. (Çev.)

121 فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا (سورة الزخرف، ٦١)

İkincisi: İsa'yı ahir zamandaki nüzûlüyle kıyametin alametlerinden bir alamet kılmak buraya uygun düşmemektedir. Çünkü söz kıyameti inkâr edenlere söylenmektedir. Dolayısıyla onlar kıyamet hakkında delile ihtiyaç duyuyorlar. Kıyamete iman eden bir toplulukla konuşulmuyor ki onun alametlerinden bahsedilsin.

Üçüncüsü: Ayetin hamledilmesi mümkün olan en yakın mana beyan ettiğimiz ikinci manadır.

***

Netice olarak İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkında zikrettikleri ayetler bunlardır. Şüphe yok ki onların bu şekilde arz edilmesi ve zikrettiğimiz ilkelere uygulanmasından sonra insaf sahibi okuyucuların aklı şu hususta herhangi bir şüpheyle bulanmaz: Kur'ân'da iddia ettikleri gibi akide oluşturacak ve münkirinin küfrünü gerektirecek şekilde katiyet ifade eden ayet bir yana, zâhiriyle İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkında zann-ı galib dahi ifade eden bir ayet yoktur.

Şeyh Mahmud Şeltût Büyük Âlimler Heyeti Üyesi

El-Kavlu'l-Fasl'dan Sonra[122]

Şeyhülislam Mustafa Sabri

Er-Risâle dergisi, Şeyh Şeltût'un *el-Kavlu'l-Fasl* kitabıma reddiye olarak yazdığı makaleleri yayınlamış ve onları yayınlanmadan önce de ilan ederek övmüştür. Bana gelince bizzat kitabın[123] kendisinin, mevzu dışına çıkan ve hüccetlerle korunan alanını ıskalayan bu gibi reddiyelere cevapları içermesi sebebiyle ve söz konusu makaleleri çürütmek için diğer güzide âlimlerin yazdıklarıyla yetinerek cevap vermedim. Fakat Şeyh'in reddiyesinin büyük bir kısmının kitaptaki küçük bir talike yöneltildiğini gördüm. Bu reddiyede benim kendisine veya Büyük Âlimler Kurulu üyelerinden Peygamberimizin son peygamber oluşundan şüphe eden yahut bundan şüphe edenin küfründen şüphe eden, hayal dünyamda oluşturduğum meçhul bir zata iftira ettiğimi vehmettiriyor. Binaenaleyh bu yanıltmaya karşı benim kitabımda (el-Kavlu'l Fasl) ve diğer güzide âlimlerin kitaplarında herhangi bir cevap olmamasından dolayı benim müstakil olarak bu işi yapmam gerekli olmuştur.

Şeyhin makalelerine benim sorumluluğum ve araştırma emanetimle bağlantılı olan bu özel sebepten dolayı muayyen bir noktadan cevap verdikten sonra, makalelerde gerek konumuzla bağlantılı gerekse bağlantısız olarak geçen me-

122 *Mustafa Sabri, Mevkifu'l-Akl, IV, 228-261. Mustafa Sabri Efendi buradan itibaren El-Kavlu'l Fasl kitabında yazdıklarına er-Risâle dergisinde yazdığı makalalerle cevap veren Şeyh Mahmud Şeltût'un iddialarını tartışmaya devam etmektedir. Bunları Mevkıfu'l Akl kitabında yazdığı için el-Kavlu'l Fasl'dan sonra diye başlık atmıştır. (Çev.)*

123 *el-Kavlu'l-Fasl (Çev.)*

seleleri de genel bir şekilde ele almaktan geri durmadım. Ben konuyla ilgili olanı öne alıyorum ve diğerlerini -içinde benim bu cevabı neşretmemdeki esas sâik olarak kabul ettiğim mesele olsa da- erteliyorum. Şimdi derim ki:

Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğini ve kıyamet yaklaşınca nüzûl edeceğini söyleyen bizlerin tarafında -âhir zamanın aykırılarının dışındaki tüm âlimler bizimle birliktedir- *İkâmetü'l-Burhân alâ Nüzûl-i Îsâ fî Âhiri'z-Zamân*[124] isimli kitapta -Allah müellifini hayırla mükâfatlandırsın- isimleri tek tek zikredilmiş 31 sahâbînin rivayetiyle 60 hadis vardır. Hasmımızın yanında ise, bizi destekleyen hadis ordusunu dikkate almamasının dışında, şaz görüşlerini destekleyen tek bir hadis dahi yoktur.

Ayetlere gelirsek, Hz. İsa'nın ref'i hakkında iki ayet vardır. Bunlardan birinin -ki o Nisâ Suresi'ndeki ayettir- delâleti kat'î olup tevil kabul etmez. Diğerinin -ki o da Âl-i İmrân suresindeki ayettir- ise delâleti zâhirdir. Nüzûlü hakkında da delaletleri zâhir olan iki ayet vardır. Hasmın tek dayanağı ise Âl-i İmrân Suresi'ndeki *"Ey İsa şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinde geçen *ref'* (yükseltme) ve *teveffî* arasında var olduğunu vehmettiği zıtlıktır. Biz bu konudaki hiçbir ayeti tevil etmeye ihtiyaç duymuyor, bilakis hepsini zâhirine hamlediyoruz. Hatta hasmın dayanağı olan *teveffî* ayetini de zâhirine hamlediyoruz. Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr eden hasmımız ise, *teveffî*'nin *imâte*

124 Abdullah b. Sıddîk el-Ğumârî, Şeltût'un er-Risâle dergisinin 462. Sayısında yayınlanan fetvasına el-İslâm dergisinde üç tane reddiye makalesi yayınlamış, daha sonra da bu konuda nüzûl-i İsa hadislerinin âhâd hadis kabilinden olmadığını ispat için muhtemelen önceki üç makalesini de kapsayacak şekilde yukarıda ismi anılan kitabını kaleme almıştır. Kitap Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin takdimiyle neşredilmiştir. Ğumârî, Şeltût'un kendisine yapılan itirazlar sebebiyle kaleme aldığı beş makalesi üzerine de Akîdetu Ehli'l-İslâm fî Nüzûl-i Îsâ aleyhisselâm isminde ayrı bir kitap daha kaleme almıştır. (Çev.)

(can alma) anlamının zâhir olduğunu zannederek Allah'ın *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"* (Âl-i İmrân, 3/55) sözüne tutunuyor. Sonra da ref' hakkındaki iki ayetin tevilinde bu *teveffî*'ye uyacak şekilde zorlamalar yapıyor ve zâhir manaya -ki gerçekte o zâhir de değildir- uydurmak için kat'î ayeti tevil ediyor. Yaptığı tevil de ma'kûl mana ile tevil değil, nassı ifsâd ve ilga etmekten ibarettir. Reddiye makaleleri yazarı Şeyh Şeltut'un Allah'ın kitabının ayetlerine bu yaptığı, şaz görüşlerini temize çıkarmaktan başka bir amaca dayanmayan zorlamalardan başka bir şey değildir. Daha da ötesi onlar, hakikati tahkik etmek isteyen hassasiyet sahibi kimselere sunacağımız, pek çok hata ve bozukluk da içermektedir:

İlki: *Teveffî*'nin *imâte* (can alma) anlamında nass[125] veya zâhir olduğunu zannetmesidir.

İkincisi: *el-Kavlu'l-Fasl*'da yazdığım gibi *teveffî*'nin "bir şeyi tamamıyla almak" manasının dile dayanma itibariyle *imâte* (can alma) anlamıyla eşit olduğu, hatta ondan daha ağır bastığı hakkında yazdıklarımı dinlememesidir. Hatta Zemahşerî *Esâsu'l-Belâğa* isimli eserinde kelimenin *imâte* (can alma) anlamını "Mecâzdan olarak" sözünden sonra zikretmiştir.[126] "Tamamen alma" anlamının *imâte* (can alma) anlamına eşit, hatta ondan daha zâhir olması ve Allah'ın *"Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim"*(Âl-i İmrân, 3/55) sözünden muradın bu -yani seni içinde bulunduğun yeryüzünden tamamen alacağım- olması halinde, sonrasındaki *"Seni kendime yükselteceğim"*

125 Nass, manasına açık bir şekilde delalet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk yani söylenme sebebini teşkil eden, bununla beraber tevil ve tahsis ihtimaline açık bulunan lafızdır. (Çev.)

126 Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, II, 348.

(Âl-i İmrân, 3/55) sözünü "ruhun yükseltilmesi" olarak tevil etmek için bir zorunluluk bulunmamaktadır.[127]

Üçüncüsü: *Teveffî*'nin manası hasmın iddia ettiği gibi *imâte* (can alma) olsa dahi yine de bu tevili gerektiren bir zorunluluk yoktur. Nitekim Fahreddin Râzî'nin tefsirine müracaat edildiğinde müfessirlerden ayetteki *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) (Âl-i İmrân, 3/55) ifadesine "Senin normal bir ölümle canını alacağım" (مُمِيتُكَ) anlamı verenlerin Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesini inkâr etmedikleri; bilakis "Onun canını aldı. Sonra diriltti ve yükseltti veya yükseltilişi esnasında canını aldı"[128] dedikleri görülecektir. Sadece ruhunun yükseltildiğini ise, *teveffî*'nin *imâte* (can alma) anlamına hamledilmesinin gereği olduğunu zannetmesi sebebiyle, Muhammed Abduh'tan başkası -reddiye makaleleri yazarı bu görüşü ondan nakletmiştir- söylememiştir. Makalenin yazarı da bu konuda ona uymuştur. Yazar bunun gibi, *teveffî*'nin *imâte* (can alma) anlamının zâhir oluşunda da Abduh'a tâbî olmuştur.[129] Fakat

---

127 *Allah'ın Mâide Suresi'nde Hz. İsa'dan hikâye ederek söylediği "Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim."* (وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ) *sözünden sonra gelen, "Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun"* (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ) *sözüne gelince, bu ayetteki teveffî kelimesini imâte yerine almak manasına yormak için bu manasının kelimenin asıl manası olması ve imâte manasından öncelikli olması dışında başka bir gerekçe daha vardır. Bunun bahsi daha önce el-Kavlu'l-Fasl'da geçmişti. Şimdi burada da zikredeyim. Bu, ince anlayışa sahip birinin, öncesindeki "aralarında bulunduğum sürece" sözünden anlayacağı bir işarettir. Bunun gibi şeyler hasmımız gibilerine inkişaf etmez. Zira İsa aleyhisselâm "aralarında bulunduğum sürece" yani yeryüzünden başka bir âleme intikal etmeden onların aralarında bulunduğum sürece diyor. "Yaşadığım müddetçe" ya da beşikte bebekken konuştuğunda söylediği gibi ya da "Canlı olduğum sürece" demiyor ki onlardan ayrılması ölümle olsun.*
Bu tahrirle hasmın el-Kavlu'l-Fasl'da eleştirdiğim şu sözü sakıt olmaktadır: "Burada, İsa'nın canlı olarak gökte olduğu ve âhir zamanda oradan ineceğini görüşünde olanların iddiasına binaen vefatından kasıt gökyüzünden nüzûlünden sonraki vefatıdır demeye bir yol yoktur. Çünkü ayet onun ilişkisini âhir zamandaki kavim ile İsa'nın değil kendi kavmi ile sınırlamada zâhirdir. Nitekim âhir zamandaki kavim İsa'nın kavmi değil, ittifakla Muhammed'in kavmidir."
128 *Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, VIII, 74.*
129 *Abduh'un görüşü için bkz: Reşîd Rızâ, Tefsîru'l-Menâr, III, 316-317.*

tâbî metbûdan daha fazla kınanmayı hak etmektedir. Çünkü hocasının zannı üzerinde kalmak için elinden geleni yapmış ve *el-Kavlu'l-Fasl* da kendisini hatalı kimseye tâbî olmaktan alıkoymamıştır. Eğer bir kimseyi hakka hidayetten Allah mahrum ederse, hata yapana uymayı doğru söyleyene uymaya tercih etmeye devam eder ve hasmına direndiğini iddia ederek hakikat ve insafa karşı ayak direr. Biz de onu hakka döndürünceye ya da meseleyi didik didik ederek batıl görüşünü yok edinceye kadar daha önce haklarında konuşa konuşa muhatabımızı sağır ettiğimiz yanlışlarıyla ve daha sonra makalelerine yenilerini eklemiş olduğu hatalarıyla ona vurmaya devam edeceğiz.

Dördüncüsü: Makalelerin yazarı Şeyh Şeltût'un ilginç durumlarından birisi de kendi görüşünün dışında olsa da ve yine tâbî olunanın hatasına dikkat çekildikten sonra yapılan bir tâbi olma olsa da hata yapana tâbi olma tutkunluğudur. Zira ben *el–Kavlu'l-Fasl* kitabımda, *"Şüphesiz seni vefat ettireceğim"* (Âl-i İmrân,3/55) ayetinde müfessirlerin "seni katledilmekten kurtarıp ecelini *müstevfîyim* (seni eceline yetireceğim) ve seni belli olan ecel-i müsemmana[130] kadar sağ bırakacağım. Tıpkı "تَوَفَّيْتُ مَالِي"[131] cümlesinde olduğu gibi."[132] sözleriyle düştükleri lugavî bir hataya dikkat çekmiş ve şöyle demiştim: *Müteveffî müstevfi* anlamında,

130 *Önceden belirlenmiş, mukadder olan eceline. (Çev.)*

131 *Malımın tamamını aldım.*

132 *Müellifin itiraz ettiği husus "مُتَوَفِّيكَ" kelimesinin "مُسْتَوْفِي أَجَلَكَ" şeklinde tefsir edilmesidir. Zira daha önce de geçtiği üzere teveffî ve istîfâ kelimelerinin anlamları bir şeyi tastamam almak demektir; vermek değil. Dolayısıyla burada kelimenin mefulü (nesnesi) olarak ecel kullanıldığında mana, "ecelini tastamam alacağım" şeklinde olmaktadır. Bunun yerine "مُوَفِّي أجلك" denmiş olsaydı o zaman mana, "ecelini tastamam vereceğim" yani "seni önceden belli olan eceline kadar yaşatacağım" şeklinde olurdu. Müellifin dil açısından hatalı olmakla nitelediği bu açıklamanın geçtiği bazı tefsirler için bkz. Zemahşeri, el-Keşşâf, I, 192; Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl, I, 264; Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl, I, 259; Hatîb Şirbînî, es-Siracü'l-Münîr, I, 345; Ebussuûd, Tefsîru Ebi's-suûd, II, 43. (Çev.)*

yani ecelinin tamamından hakkını alan anlamındadır ki o İsa'dır. *Müveffî* yani o tamamı veren de Allah'tır. Fakat o müfessirler "almak" anlamındaki tek bir mefûle müteaddî olan *teveffî* ile Allah Teâlâ'nın *"Allah onun hesabını tam olarak verir"* (Nûr, 24/39) ayetinde olduğu gibi iki mefûle müteaddî olan *tevfiye*'yi birbirine karıştırdılar.[133] Onların bu tefsiri yapmaktaki gayeleri ise makalelerin yazarı gibi bir mütevehhimin ayetteki *"Seni vefat ettireceğim"* ifadesi ile *"Seni kendime yükselteceğim"* sözü arasında tevehhüm etmesi muhtemel olan çelişkiyi ortadan kaldırmaktır. Yoksa söz konusu müfessirler Şeyh Şeltût'la, *teveffî*'nin *imâte* (can alma) anlamında olduğu ve özellikle de Hz. İsa'nın diri olarak göğe yükseltilmesinin inkârı hususunda hemfikir değiller. Şeyh Şeltût ise onları hak olan görüşlerinde takip etmiyor da lugavî yanlışlarında takip ediyor. Bu tâbiiyetin sebebi ise bu hatanın onun şaz görüşüne faydası olması değil, -nitekim aslında ona zarar veriyor- sadece hata ve yanlışlara yaslanma alışkanlığına uygun düşmesidir. *Er-Risâle* dergisinin 514. sayısında yayınlanan ilk reddiyesindeki şu sözlerine bakınız: *"Bu konuda gelen ayetlerin haber verdiği şeyin tamamı, Allah'ın İsa'ya onu eceline ulaştıracağı*[134] *ve kendisine yükselteceği yönündeki vaadidir."*[135] Dolayısıyla yazarın "Allah'ın İsa'ya onu eceline ulaştıracağı yönündeki vaadidir" sözü, lafızda hata, mana ve maksutta isabetle -ki o mana Allah'ın *"Şüphesiz seni vefat ettireceğim"* (Âl-i İmrân, 3/55) sözüyle İsa'nın canını alacağını murad etmemiş olmasıdır- birlikte müfessirlerin "Ecelini *müstevfîyim* (seni eceline yetireceğim) ve seni ecel-i müsemmana kadar sağ bırakacağım" sözlerinin bizatihi aynısıdır.

133 فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ (سورة النور، ٣٩)

134 متوفيه أجله.

135 *Mahmûd Şeltût, "Nüzûl-i İsâ", er-Risâle, sayı: 514, sayfa: 363.*

Hâlbuki makale yazarı onların hatasını almış, isabet ettiklerini ise terk etmiş; yani lafzı almış ve manayı terk etmiştir.

Bir kimseyi mana olmadan lafzında takip etmek mümkün olmadığı için bu da Şeyh Şeltût'un başka bir hatasıdır. Eğer onları manada da takip etmiş olsaydı, Hz. İsa'nın öldürülmeksizin ref' edildiği görüşüne sahip olurdu. Ancak Şeyh Şeltût, *er-Risâle* dergisinin 462. sayısındaki *El-Kavlu'l-Fasl* isimli kitabımdan önce yayımlanan ve kitapta tenkid edilen makalesinde *teveffî*'nin *imâte* (can alma) manasında olduğunu açıkça söylemiş ve Hz. İsa'nın ref'ini inkâr görüşünü bu mana üzerine bina etmiştir. Acaba Şeyh Şeltût, bahsettiğimiz makalesinin "Bahsin Özeti" kısmında ve *El-Kavlu'l-Fasl*'a cevap olarak yazdığı makalede bu özeti tekrarlarken, "Bu konuda varid olan ayetlerin haber verdiği şeyin tamamı Allah'ın İsa'ya onu eceline ulaştıracağı ve kendine yükselteceği yönündeki vaadidir" dediğinde, kendi görüşünden müfessirlerin görüşüne dönüp, "Seni vefat ettireceğim" (مُتَوَفِّيكَ) sözündeki *teveffî*'ye *imâte* (can alma) anlamının dışında bir anlam mı veriyor? Zira Allah'ın Hz. İsa'ya eceliyle *imâtesini* (canını almasını) vaad etmesinin bir anlamı yoktur. Doğrusu Şeyh Şeltût biraz önce kendisinden naklettiğimiz sözlerinde ne söylediğinin farkında değildi. Şeyh Şeltût, o sözleri geçen sene *El-Kavlu'l-Fasl*'ın yayınlanmasından önce yayımlanan makalesinden nakletmişti. Fakat biz o zaman onu tenkit etmekle uğraşmamıştık. Fakat Şeyh'in bize yazdığı reddiyesinde ikinci kez aynı şeyi tekrarlaması ve müfessirlerin *"Seni vefat ettireceğim"* (مُتَوَفِّيكَ) ayetini "Seni eceline ulaştıracağım" (مُسْتَوْفِي أَجَلَكَ) şeklinde tefsir ederek lafızda hata, makale yazarı Şeyh'in görüşüne aykırı olan maksutta ise isabet etmiş olmalarına

dikkat çekmemizin onu uyandırmadığını, daha da ötesi sanki müfessirlerin yaptığı bu hataya dikkat çekmemizin onu görüşüne uymayan bu tefsiri taklide teşvik ettiğini görünce Şeyh'in gafleti ve kendi görüşüne aykırı da olsa hata yapanların hatalarından hoşlanması hususundaki farkındalığımız daha da arttı.

Beşincisi: *El-Kavlu'l-Fasl*'a reddiye makalelerinin yazarı Şeyh Şeltût, Kitap ve sünnette Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* bedeniyle semaya yükseltilmesi ve âhir zamanda nüzûlü hakkında kalbin tatmin olacağı bir akide oluşturacak bir dayanak bulunmadığı iddiasını tekrarlamaya devam etmektedir. Çünkü o, nassları/metinleri ne kadar çok olsa ve senetleri birbirini ne kadar desteklese de prensip olarak sünneti kayda değer bulmamaktadır. Onun nazarında "Kim benim adıma kasten yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın!"[136] hadisinden başka yakîn ifade eden bir hadis yoktur. Şeltût'a göre, Peygamber Efendimiz *sallallâhu aleyhi ve sellem* adına yalan söylemek, ona söylemediği bir şeyi isnad etmekle sınırlı olup, peygamberin söylediği veya yaptığı bir şeyi reddetmeyi kapsamamaktadır. Dolayısıyla hadis inkârcılarına bir korku yoktur. Tüm korku sadece hadisleri kabul edenleredir. Sahâbe, tâbiîn ve sonrakilerden Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden herkesin, rivayet ettikleri hadisin senedi ne kadar sahih olursa olsun bu hadis gibi yakîn ifade etmediği sürece bahsedilen hadisin uyarısına muhatap olması mümkündür. Sanki Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu hadisle, kendi ağzını kapatmamışken ümmetinin ağzına gem vurmuş ya da kendi ağzıyla birlikte ümmetinin de ağzını kapatmıştır. O halde kalbin tatmin olmadığı ve bir inanç oluşturmaya yeterli olmayan yüz binlerce hadisi toplayıp kaydederek İslam'a

136 Buhârî, "İlim", 38; Müslim, "Mukaddime", 3.

hizmet ettikleri zannıyla kendilerini peygamber adına hadis uydurma ve cehennemdeki yerlerini hazırlama tehlikesine atan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve diğer hadis hafızlarının vay haline!

Sünnete verdiği kıymette bu derece cimri davranan, özellikle hadis âlimlerinin sahih kabul ettikleri olmak üzere -ki nüzûl hakkında bu vasıftaki hadisler pek çoktur- hadislerde, baskın olan doğruluk ihtimalini umursamadan, kendisine hadislerin yalanlanması tasdik edilmesinden daha kolay gelen bu cimrinin sadece hadis râvîleri ve hadis toplayıcılarından sadık olanları yalanlamaktan korkmaması değil, bununla beraber Hz. Peygamber'i de *sallallâhu aleyhi ve sellem* yalanlamaktan da korkmaması gerekir.

Hadisleri yalanlayanların ayetleri reddetmekte seçtikleri yol ise, ayetlerin manalarını kendi hevâlarına uyuncaya kadar tevil adı altında zorlamaktır. Bu yapılanda tahrif ile sözü mahallinden çıkarmak olsa da… İşte Nisâ Suresi'ndeki şu ayet: *"Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."*[137] (Nisâ, 4/157-58) Bu ayet İsa'nın göğe yükseltilmesi hususunda hasmımızın, hocası Muhammed Abduh'u taklit ederek söylediği "ruhunun yükseltilmesi" tevilini kabul etmeyen, delâleti katî bir ayettir. Çünkü nahiv kitaplarında açıkça söylendiği gibi, nefiy ve nehiyden sonra gelen "بَل" (bilakis) kelimesinden sonraki ifadenin, öncesindeki olumsuz ifade-

137 وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ (سورة النساء، ١٥٧-١٥٨)

nin olumlusu ya da yasaklananın zıddını emreden bir şey olması gerekir. Fakat "ruhun yükseltilmesi", bir arada bulunabilme imkânından dolayı "بل" (bilakis) kelimesinden önce nefyedilen "katledilme ve çarmıha gerilmenin" zıddı değildir.

Dolayısıyla nefyedilen "katledilme ve çarmıha gerilmenin" bunla-rın zıddının ispatıyla teyidi olarak varid olan *"Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."* (Nisâ, 4/157-58) ayetindeki yükseltmeyi "ruhun yükseltilmesi" anlamına hamletmek, daha önceki nefyi ilga edip onu gülünç bir dereceye indir-mektedir.

el-Kavlu'l-Fasl'da, hasmın, ref'in, "ruhun yükseltilmesi" olarak yaptığı tevilin önündeki bu katî engele dikkatini çekmiştim. Bir de ne göreyim! Hasmımız bu tevilini koruyarak ve kendisiyle hasmımı sağırın dövdüğü gibi dövdüğüm -zira sağır dövdüğü adamın iniltisini işitmez ve bu sebeple daha da abartarak vurdukça vurur- bu mâniyi hiç dile getirmeden reddiye makalesi yazıyor. Bizim bu meselemizde dayak yiyenin manevi sağır olduğu ve kulağına burhanın girmediği anlaşıldı. Reddiye makalelerinde bazen beni konuyla ilgisiz şeylerle suçluyor, bazen de Kitap, sünnet ve icmâ hakkında delillerin kıymeti hususunda bu görüşlerin hak olanlarını batıl olanlardan ve güçlülerini zayıflardan ayırmadan farklı görüşler ve sözler naklediyor. Bundaki tek gayesi de konu hakkındaki ayet ve hadislerin delâletlerinde şüphe oluşturarak, İslam'daki tevarüs edilen Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* göğe yükseltilişi ve nüzûlü akidesinde şüpheler oluşturmaktır. Şeyh'in hadisleri itibara almamaktan çekinmediğini biliyoruz. O zaman biz burada onun karşısına çıkıyor ve ona muhkem[138] olan ref' ayetiyle meydan okuyoruz! Bu ayete

138 Muhkem lafız, manasına delaleti en açık olan ve tevil ve nesih ihtimali barındırmayan lafızdır. (Çev.)

ve yaptığı tevilin sağır numarası yapmaktan başka bir şeyle yanlışlanamaz ve mağlup edilemez olan mâniine cevabı nedir? İşin tuhafı, reddiye makaleleri yazarı Şeyh'in, hem nassı hem de muciz üslubuyla ref'in, "ruhun yükseltilmesi" olarak tevil edilmesini engelleyen Nisâ Suresi ayetindeki delilimize cevap vermemesidir... Şeyh'in tevilini katî bir şekilde çürüttükten sonra parlaklığı daha çok ortaya çıkan bu apaçık delilimize cevap vermiyor... Hem bu delilimize cevap veremiyor hem de Kitap ve sünnete karşı korku onun "Ne Kur'ân'da ne de sünnet-i mutahharada Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiği hususunda kalbin mutmain olacağı bir akide oluşmasını sağlayacak dayanak yoktur" sözünü tekrarlamasına engel olmuyor.

Kitap ve sünnet Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğine delâlet etmiyorsa, acaba onun iddia ettiği gibi "ruhuyla yükseldiğine" delâlet ediyor mu? Yoksa iki tür yükseltilmeye de mi delâlet etmiyor? Fakat sünnet bir tarafa -Hz. İsa'nın iktizâen bedeniyle yükseltildiğine delâlet eden sarih pek çok nüzûl hadisini kastediyorum- Kur'ân, ruh ve beden kaydı olmaksızın Hz. İsa'nın ref'i (yükseltilmesi) hususunda sarihtir.[139] Öyle ki bu sarahati inkâr mükâbere ve küfür olur. O halde önümüzde tartışma noktası olarak sadece İsa müsemmasının ruh mu, beden mi, yoksa ikisi birden mi olduğunun belirlenmesi kalmaktadır. Bu durumda son seçeneğin taayyun edeceğinde şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân'ın, kendisiyle katledilme ve çarmıha gerilmenin nefyedildiği ref'i ispat ettiğinde şüphe yoktur. Bu ref' ise mücerred ruh ile olamaz. Eğer herhangi bir akıllı kimsenin "Binanın asansörü beni her gün oturduğum dördüncü kata çıkarıyor" sözünden, bahsedilen

139 Sarih lafız, ister hakikat ister mecaz anlamında olsun, çok sık kullanılmasından ötürü kendisi ile kastedilen mananın açıkça anlaşıldığı lafızdır. (Çev.)

kata yükseltilenin ve orada oturanın sadece ruhunun olduğunu anlamasının makul bir manası varsa, Hz. İsa'nın yükseltilişini inkâr edenin, onun kendisinin değil ruhunun yükseltildiği iddiasının da bir manası olur. Bu, neredeyse sözü anlamaktan aciz olanlar dışındakiler için oldukça açıktır. Nitekim biz nazm-ı mu'cizin üslûbundan istinbat ettiğimiz ve yukarıda zikrettiğimiz -ki daha önce de *el-Kavlu'l-Fasl*'da zikretmiştik- başka bir engelle bu iddiayı çürütmüştük. Bahsettiğimiz engel de "ruhunun yükseltilmesi" ve "بَلْ" (bilakis) kelimesinden önce zikredilen "katledilme ve çarmıha gerilme" arasında zıtlık bulunmamasıdır. Sanki Şeyh Şeltût, Hz. İsa'nın ref'i hususundaki teviliyle yükseltmeyi ilga ve Kur'ân'ın İsa hakkında gerçekleştiğini ve gerçekleşmediğini haber verdiği şeyleri tersyüz ediyor. Binaenaleyh Allah Teâlâ: *"Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler ... Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."* diyor. Şeyh ise: "Onu öldürdüler. Allah da onun ruhunu kendisine yükseltti"! diyor. *el-Kavlu'l-Fasl*'a reddiye makalelerinin yazarı Şeyh'i bu maceralara sürükleyen sâiki söylersem bir sırrı ifşa etmiş olacağımı zannetmiyorum: Şeyh harikulade olayların imkânsızlığına iman ettiği kadar Kur'ân'a iman etmiyor. Bu sebeple ayetlerin kendisi ve kendisi gibi düşünenlerin nazarında imkânsız olan bir şeyden bahsettiğini gördüğünde Kur'ân'ı yıkıp geçiyor... Diğer taraftan da makalelerinin Kur'ân'a iman eden okuyucularından korktuğu kadar Kur'ân'dan korkmuyor. Bu sebeple Kur'ân'ın ayetlerinden hoşuna gitmeyenlere yaptığı muhalefeti o ayetleri inkâr ederek değil de tevil ederek yürütmeye çalışıyor ve ayetlere yüklenme ihtimali bulunmayan, inkârdan tercüme edilmiş bu tevil saçmalıklarını yüklüyor.

Altıncısı: *el-Kavlu'l-Fasl*'ın öncesinde yazdığı iki makalesi ve daha sonra kitaba reddiye olarak yayınlanan makalelerinde Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* göğe yükseltildiğini inkâr eden Şeyh Şeltût, Allah'ın Kitabında mansûs olan yükseltilmeyi, hâlâ ölümünden sonra "ruhunun yükseltilmesi" şeklindeki teviline tutunarak şaz görüşlerini yürütmeye ve sanki kulaklarında sağırlık varmış gibi bu tevilin geçersizliği hakkında söylediklerimizi duymamaya devam etmektedir. Bir önceki maddede bu durumdan bahsetmiş ve buna çok şaşırmıştık.

Ancak *er-Risâle*'nin 516. sayısındaki ikinci reddiye makalesinde başka bir nağme daha işittik. Burada Muhammed Abduh'tan miras aldığı hazinenin iflas ettiğine kendi kendine kani olduktan sonra bulduğu ve kendisine sığındığı yeni bir tevil hazinesinin müjdesini vermektedir. Bu yeni hazinesi İmam Fahreddin Râzî'nin, yine Hz. İsa'ya hitaben söylenen, *"Sana tâbî olanları kıyâmet gününe kadar, kâfirlerden üstün kılacak olan benim"*[140] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinin tefsirindeki sözüdür. Şiddetli delil yoksunluğu ve yaşadığı hezimetin ateşinden dolayı ikinci makalesinde bu söze sımsıkı yapışmıştır. Râzî'nin "Bu üstün kılma, hüccet ve burhanlarla üstün kılmadır." sözünden sonra söylediği söz tam olarak şu şekildedir: "Şunu bil ki bu ayet Allah'ın *"Seni kendime yükselteceğim"* (Âl-i İmrân, 3/55) sözündeki yükseltmenin, cihet ve mekân yönünden değil derece ve mertebe olarak yükseltilme olduğuna delâlet etmektedir. Tıpkı bu ayetteki üstünlüğün mekân olarak değil derece olarak olduğu gibi."[141]

Hasmın yeni dayanağı ve güçlü hazinesi olan, İmam Râzî'nin bu sözünü tartışmaya geçmeden önce şunu söylemeliyiz

140 وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (سورة آل عمران، ٥٥)

141 *Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, VIII, 77.*

ki, bize reddiye olarak yazılan ikinci makaledeki bu nakli gören bir kimse İmam Râzî'nin de makale yazarı gibi Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltilişini inkâr ettiğini zanneder. Evet, okuyucuda böyle bir zan oluşacağında şüphe bulunmamaktadır. Yazar da zaten bu nakli o yüzden yapmıştır. Fakat biz okuyucudan İmam Râzî'nin, daha önce Hz. İsa'nın bedenen göğe yükseltilişinde hiçbir şekilde tevil edilme imkânı olmayan kat'î delil olduğunu söylediğimiz *"Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."*[142] (Nisâ, 4/157-58) ayetinin tefsirinde yazdıklarını tamamen okumadan acele etmemesini rica ediyoruz:

"Üçüncü[143] mesele: Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* göğe yükseltilişi bu ayetle sabittir. Bu ayetin nazîri Âl-i İmrân Suresi'ndeki şu ayettir: *"O zaman Allah şöyle dedi: "Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim ve seni inkârcılardan temizleyeceğim..."*[144] (Âl-i İmrân, 3/55) Allah Teâlâ daha sonra şöyle buyurmuştur: *"ve Allah Azîz'dir (üstündür, güçlüdür), Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibidir)"* (Nisâ, 4/158) İzzetten murad kudretin kemalidir. Hikmetten murad ise ilmin kemalidir. Allah (cc.) bununla, Hz. İsa'nın dünyadan semavâta yükseltilişinin beşere nisbetle imkânsız olsa da onun kudreti ve hikmetine nisbetle zor olmadığına dikkat çekmiştir. Bu,

---

142 وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا (١٥٧) بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (سورة النساء، ١٥٧-١٥٨)

143 Mevkifu'l-Akl'da muhtemelen baskıdan kaynaklanan bir hata sebebiyle "İkinci Mesele" (المسالة الثانية) olarak kaydedilmiş. Doğrusu yukarıda kaydettiğimiz gibidir. (Çev.)

144 إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا (سورة آل عمران، ٥٥)

şu ayetin naziridir: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[145] (İsrâ, 17/1) İsrâ Muhammed'in kudretine nisbetle imkânsız olsa da şüphesiz ki Allah Teâlâ'nın kudretine nisbetle kolaydır."[146]

İslam kanununda veya araştırmada emanet, adalet ve samimiyet kanununda İmam Râzî'nin, konuya özel yerindeki detaylı ve delilleriyle açıklanmış bu sözünü gizleyip, mahalli dışında zikredilmiş, kuvvet ve açıklıkta da ona eşit olmayan başka bir sözünü ilan etmek var mıdır? Sanki İmam Râzî bu saçma görüşü gözlerden uzak tutmuş ve bu yüzden konunun mahalli/yeri olan ref' ve nüzûl hakkındaki ikişer ayetin tefsirlerinde zikretmemiş, bunun yerine o ayetlerin, özellikle de muhkem olan ref' ayetinin, Müslümanlar tarafından bilinen ref' ve nüzûle delâletini kabul ederek ve Müslümanların inandığı gibi inanarak diğer müfessirler gibi tefsir etmiştir. Dolayısıyla Râzî'nin o sözü, sadece diğer âlimlerin sözüyle değil, zikrettiğimiz gibi konunun mahallindeki kendi sözüyle de çelişen bir sürçmedir. Fakat Hz. İsa'nın göğe yükseltilişi ve nüzûlünü inkâr eden şâz hasmımız tabi ki şâz olan görüşe uymaktadır. İmam Râzî'nin hiç hata etmediğini özellikle de kendi sözleriyle çelişen sözünde kesinlikle hata etmediğini ona kim söylemiştir? Şurası gerçekten ilginçtir ki, Hz. İsa'nın âhir zamanda yeryüzüne ineceğini söyleyen hadisler ordusu ve bu hadisleri rivayet eden sahâbe ve onlardan sonra gelen râvîler ordusu, onların izinden gidip sünnete hak ettiği değeri veren bütün âlimler, Kur'ân'daki ref' ve nüzûl ayetleri

145 سُبْحَانَ الَّذي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا (سورة الإسراء، ١)

146 Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, XI, 104-105.

ve onların müfessirlerinden oluşan -ki içlerinde İmam Râzî de vardır- ordu bir tarafta, hasmımızın Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inin bir köşesinde bulduğu bir kavil de diğer tarafta. İşte ona göre tefsirin bir köşesinde bulduğu bu görüşün kefesi bu güçlü orduya ağır basmaktadır!

Buna ilave olarak İmam Râzî'nin, *"Sana tâbî olanları kıyâmet gününe kadar, kâfirlerden üstün kılacak olan benim"*[147] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinin tefsirinde söylediği *"Seni kendime yükselteceğim"*[148] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinde zikredilen İsa'nın yükseltilmesinden muradın, ona tabi olanların hüccet ve burhanla üstün oluşlarına kıyasla derece ve mertebe olarak yükseltme olduğu sözü, İsa'nın derece ve mertebe olarak kendilerinden üstün olduğu kimselerin, İsa'ya tâbî olanların da hüccet ve burhanla kendilerinden üstün oldukları kimseler, yani kâfirler olmasını gerektirir ki, bu üstünlük de Hz. İsa'nın büyük derecesine nispetle çok zayıf bir üstünlük olmaktadır. Hz. İsa'ya tabi olanların hüccet ve burhanla üstün kılınmış olmaları, öncesinde zikredilmiş olan Hz. İsa'nın yükseltilişinden muradın da derece ve mertebe olarak yükseltilmiş olmasını gerektirmez. Bunun yerine ona tâbî olanların üstünlüklerinin de mekân üstünlüğüne benzer olan hissî üstünlüğe hamledilmesi daha evladır. Bu durumda ayet, tüm bu zaman zarfında İsa'nın gökte olması gibi, İsa'ya inananların -ki onlar Hıristiyanlar ve Müslümanlardır- Yahudiler üzerindeki galebelerinin kıyamete kadar devam edeceği şeklindeki gelecekten haber verme mucizesini içermiş olur. Bu değerlendirmeye göre tâbîlerinin üstünlüğü değil İsa'nın üstünlüğü maki-

147 وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (سورة آل عمران، ٥٥)

148 وَرَافِعُكَ إِلَيَّ (سورة آل عمران، ٥٥)

sun aleyh[149] oluyor. Nitekim bize göre ilk değerlendirme, zikrettiğimiz sebepler ile *"Sana tâbî olanları kıyâmet günü-ne kadar, kâfirlerden üstün kılacak olan benim"*[150] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetindeki ifade ve İsa'nın tabilerinin hüccet ve burhanla olan üstün oluşlarının zaten hâsıl olup yeni baştan bir üstün kılmaya ihtiyaç bulunmaması hasebiyle kendisiyle tam olarak uyum sağlamamasından ötürü kabul edilmeye layık bir değerlendirme değildir.

Sonra eğer İmam Râzî, Allah Teâlâ'nın sadece *"Seni yükselteceğim"* (رَافِعُكَ) demeyip de câr ve mecrûrla mukayyed bir şekilde söylenmiş olan *"Seni kendime yükselteceğim"* (وَرَافِعُكَ إِلَيَّ) sözünü derin bir şekilde düşünseydi Hz. İsa'nın yükseltilmesini, hüccet ve burhanla ona tâbî olanların üstünlüklerine kıyas ettiği sözünden dönerdi. Çünkü ona tâbî olanlar Allah'a yükseltilmemiş, sadece kâfirlerden üstün kılınmıştır. Daha da ötesi Râzî eğer bu şaz sözünü Âl-i İmrân Suresi'ndeki ref' ayeti olan *"Seni kendime yükselteceğim"* ayetine uygun hale getirmeye çalıştığı gibi Nisâ Suresi'nde zikredilen muhkem ref' ayetine, yani *"Oysa onu öldürmediler ve çarmıha germediler. Fakat onlara öyle gibi gösterildi... Onu kesin olarak öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."* (Nisâ, 4/157-58) ayetine de uygun hale getirmeye çalışsaydı -ki bunu yapmak onun göreviydi. Hatta iki nüzûl ayeti ve tüm nüzûl hadislerine uygun hale getirmesi gerekmekteydi. Çünkü Râzî'nin ne Nisâ Suresi'ndeki ayeti ne o ayetin tefsirinde kendi söylediklerini ne de nüzûl hadislerini inkâr etmesi mümkün değildir- sözüne tutunan şahsın yaptığı gibi uyarıldıktan sonra hatada ısrar etmek bir yana,

149 *Makîsun aleyh kıyasta hükmü bilinmeyen şeyin hükmünü belirlemek için kendisine kıyas edilen ve hükmü bilinen meseledir. Usulcülerin ıstılahında asıl da denmektedir. (Çev.)*

150 وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (سورة آل عمران، ٥٥)

fahiş hatasının farkına varırdı. Çünkü o vakit mana, "Onu ne katlettiler ne de çarmıha gerdiler. Bilakis Allah onun derecesini ve mertebesini yükseltti" olurdu. Şüphe yok ki katledilme ve çarmıha gerilmenin nefyedilmesine "بَلْ" (bilakis) ile başlayan bir cümle ilave edilmesi o ikisinin (öldürülme ve çarmıha gerilmenin) aksini belirterek nefyedilmesini teyid için olmuştur. Yine şüphe yok ki derece ve mertebenin yükseltilmesi katlin vukûu ile çelişmez. Nitekim düşmanları İsa'yı katletmiş ve çarmıha germiş, Allah da onun derecesini yükseltmiş olabilir. Hatta derece ve mertebenin şehadetle yükseltilmesi, katledilme ve çarmıha gerilme olmadan yükseltilmesindense katledilme ve çarmıha gerilme ile daha fazla uyum göstermektedir. Hatta Hıristiyanlar gerçekleştiğini söyledikleri bu katledilme ve çarmıha gerilme üzerine koca saraylar ve köşkler bina ettiler. O halde Kur'ân'daki katledilme ve çarmıha gerilmenin nefyinin, "ruh ve derece olarak yükseltilmesi" şeklinde tefsir edilmesi takdiriyle öncesinde nefyedilen şeye yol açan bir yükseltme ile devam ettirilmiş olması doğru olamaz. Yani bu şekilde Allah bu ayette anlatmak istediği manayı anlatmakta zorlanmış gibi olmaktadır. Haşa sümme haşa! Okuyucu *el-Kavlu'l-Fasl*'da ve bu ilavede zikrettiklerimizden ref'in, "ruhun yükseltilmesi" olarak tevil ve "derece yükseltilmesi" olarak tefsir edilmesinin nassın sarâhatine ilave edilmiş zorlama bir tevil ve tefsir olduğunu öğrendi. Bu gibi tekellüfler ancak, bunu gerektiren ve mananın ıslah edilmesine fayda sağlayan bir zaruret olduğunda yüklenilir. Yoksa zorlama yapanın keyfi hükmünden kaynaklanan ve manayı ıslah etmek yerine bozan bir ihtiyaçtan dolayı değil.

Bu şaz ve muzdarip (çelişik) görüşe tutkun olan Şeyh Şeltût, menfi cümleden sonra gelen "بَل"in (bilakis) iki tarafındaki zıtlığın lüzumunu bizden öğrendikten sonra, ikinci reddiye makalesinde Hz. İsa'nın katledilmesi ve derecesinin yükseltilmesi arasında zıtlık üretmek için beyhude çabalamaktadır. Bu çaba uğrunda şöyle diyor:

"Zıtlık gerçekleşmiştir. Çünkü ref'den maksat, düşmanların maksatları olan ona saldırmayla Hz. İsa arasına bir engel konularak mertebe ve derecesinin yükseltilmesidir. Bu durumda mana şu şekilde olmaktadır: "Allah onu düşmanlarından korumuş ve onu öldürememişlerdir. Bilakis onların tuzaklarını bozmuş, eceliyle canını almış ve bununla onun mertebesini yükseltmiştir."[151]

Biz *"Bilakis Allah onu kendisine yükseltti"* (Nisâ, 4/158) ayetinin tefsirindeki bu uzun sözün, sadece "Allah'a yükseltilme" olan nass üzerine ziyadelerle dolu olduğunu görüyoruz. Hatta yine aslında nass üzerine ziyadeden ibaret olan "derecenin yükseltilmesi" üzerine yeni ilaveler yapıldığını görüyoruz. Ziyade üzerine ziyadeden maksat, "بَل" (bilakis) kelimesinin öncesiyle sonrasının arasında çelişki oluşturmak için İsa ile onun katledilmesi arasında bir engelin gerçekleştiğinin beyan edilmesidir. Biz de diyoruz ki: Bu ilaveleri yapan kişi, "derecesinin yükseltilmesi"nden İsa ile onun katli arasında bir engelin vukû bulduğunu nereden anlıyor? Çünkü aslında derecenin yükseltilmesinin katledilme ve çarmıha gerilmenin gerçekleşmemesi yerine bunların vukû bulması ile uyumlu olduğunu daha önce söylemiştik. Dolayısıyla Şeyh kendi kendine derecenin yükseltilmesine ondan anlaşılmayan bir anlam eklemeye çalışmaktadır. Zira mevzubahis engel ve bu engelin şekli onun "Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."

151 *Mahmûd Şeltût, "el-Akîdetu'd-Dîniyye ve Tarîku Sübûtihâ", er-Risâle, sayı: 516, sayfa:* 408.

(Nisâ, 4/158) ayetini, yükseltilmenin "derecenin yükseltilmesi" olarak tefsir etmesinden ve bu tefsire de "Allah onu düşman- larından korumuş ve onu öldürememişlerdir, bilakis onla- rın tuzaklarını bozmuş, eceliyle canını almış ve bununla da onun mertebesini yükseltmiştir" diyerek kafasından uydurduğu uzun cümleleri ilave etmesinden önce anlaşılı- yordu.

Sonra ey okuyucular! "بَل" (bilakis) kelimesinin sonrasında, "katledilme ve çarmıha gerilmeyi" nefyedecek ve kendisinden önce geçen bu iki durumu nefyetmede esas olacak bir şeye ihtiyaç duyması sebebiyle uzunluğuna rağmen bu tefsir ve haksızca eklenmiş o uzun cümlelerin o şeyi içermemesinden dolayı, gereğini yerine getirmemesine ne dersiniz! "بَل" (bilakis) kelimesinin öncesiyle sonrası arasında bulunması gereken zıtlıktan dolayı aşikâr bir şekilde zikrine ihtiyaç duyulan Allah'ın İsa'yı düşmanlarından nasıl koruduğundan bahsetmemesi sebebiyle, bu uzun cümleler ile birlikte de söz tamam olmamış ve böyle bir söz üzerine sessiz kalmak da uygun olmamıştır. Bununla birlikte o cümlelerde bulunan "Eceliyle vefat ettirdi" sözüyle şâz müfessir dördüncü mad- dede açıkladığımız gibi farkında olmadan, Hz. İsa'nın canlı olarak göğe yükseltildiğini söyleyen müfessirlerin görüşlerine katılmış olmaktadır. O halde ne büyük gayret ki gayret edeni hedefine ulaştırmamış, aksine hedefinden uzaklaştırmış ve ilgili ayeti onun yaptığı gibi tefsir etmenin tefsirden çok tağyir ismini hak ettiğini göstermiştir. Bundaki sebep "بَل" (bilakis) kelimesinin kendisinden sonra gelmesine ihtiyaç duyduğu "öldürülme ve çarmıha gerilmeyi" nefyeden, "yükseltilen" ile "tuzak kuran düşmanlarının" ellerine geçmesi arasında bir engel oluşturan ve "بَل" (bilakis) kelimesinin sonrasıyla

birlikte bulunması uygun olan yükseltmenin "mertebe ve derece olarak yükseltme" değil, mekân olarak yerden göğe yükseltme olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ'nın *"Bilakis Allah onu kendisine yükseltti"* (Nisâ, 4/158) sözünden, derecesini yükseltme olarak tefsir etmeye ihtiyaç duymaksızın anlaşılan mana da budur. Sonra bu tefsirin açıklaması da mananın tamamlanmasına fayda vermemekte, belki de manaya zarar bile vermektedir. Dolayısıyla bu yolunu kaybetmiş müfessirin yaptığı eklemeler olmadan ayet tek başına katletme ve çarmıha germeyi nefyeden şeyleri ortaya koyarak katletme ve çarmıha germenin gerçekleşmediğini teyid hususunda sarih ve Şeyh Şeltût onun tevili hakkında bin makale yazsa ve *er-Risâle* dergisi sayfalarını bu makaleleri yayınlamaya vakfetse de tevil kabul etmeyen muhkem bir ayettir! Yazar tevil makalelerine her bir yenisini eklediğinde yeni hatalara düşmüştür. Nitekim ilk makalesinde Hz. İsa'nın yükseltilişini -mekânsal yükseltmeyi İsa'nın bedeni için değil de ruhu için kabul ederek- ruhunun yükseltilişi olarak tevilde ısrarcıydı. Tabi bu, tevilci tarafından nass üzerine yapılan bir ziyadedir. Hatta ziyade bir yana "ruhun yükseltilmesi", nefyedilmesi ve zıddının ortaya konmasıyla da nefyinin pekiştirilmesi istenen "katledilme ve çarmıha gerilme" ile bir arada bulunma imkânından dolayı, ayetin manasını da bozmaktır. *el-Kavlu'l-Fasl*'da bu tevilin bozukluğu ve ayetin manasını ifsadı hususundaki uyarımız Şeyh'e bir fayda vermemiş ki ilk reddiye makalesini bu görüşte ısrarcı olarak yazdı. Fakat bu ilk makalesiyle onun peşinden yazdığı ikinci makalesi arasında ona ne oldu bilmiyorum? Kendi kendine insaf etti de ısrarcı bir şekilde tutunduğu tevilinin batıl olduğunu görmeye mi başladı yoksa İmam Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr*'inin kazılarında gizli bir hazine gibi bulduğu sözü onun aklını

çelip onu yeni bir sapkınlığa mı sevk etti? Her neyse, o ikinci makalesinde "ruhun yükseltilmesi" tevilinden yüz çevirip bu defa derecesinin ve manevi mertebesinin yükseltilmesi teviline sığınarak İmam Râzî'nin sözünü eski sapkınlığına tercih ediyor. İkinci tevil de -ayrıntılarını öğrendiğin üzere- ayetin manasının ifsadında birinci tevil gibi olmakla birlikte Şeyh'e her ikisinde de tevil tekellüfünü yüklenmek kalmıştır. İkinci tevildeki tekellüf ise tevildeki ilk iddiasını değiştirmeyi -ki münazara kurallarını bilenler iddianın değiştirilmesinin ifhâm[152] olduğunu bilirler- ya da en azından ifhâmda iddia değiştirmeye yakın olan delil değiştirmeyi gerektirdiği için daha çoktur.

Ben reddiye makaleleri yazarı Şeyh'in hakka karşı inatçılıkta devamı bırakmasını tavsiye ediyorum. Hiçbir tevil ve tahrif onu "بَلْ" (bilakis) kelimesinin iki tarafındaki nefiy ve isbâtı telaffuz eden ayetin pençelerinden kurtaramaz. Bu ayet, Müslümanların Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi akidesi hakkında delâleti ve sübûtu kat'î olan bir ayettir. Hatta Şeyh'in inadını korumak için sözlerine tutunduğu İmam Râzî de bu akideye inanmakta ve Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi bu ayetle sabittir demektedir.

Şeyh Şeltût'un, tefsir âlimlerinden başka birinin kendisine yeni bir tevil yolu açıp hakkı kabul etmesinin önünde engel oluncaya kadar İmam Râzî'nin mahalli dışında söylenmiş sözünden alınmış tevile tutunup kalmaması için, *el-Kavlu'l-Fasl* başkasına yetmişken -ki Şeyh bu yüzden beni kıskanmıştır- kendisine yeterli gelmeyen Şeyh'le aramızda nihâi hükmü ortaya koyacak bir yol hakkında düşündüm. Bunun üzerine Mısır'daki edebiyat, dil, din âlimlerine ve hüküm

152 Münâzırını kat'î delillerle susturmak (çev.)

vermesi için kendilerine başvurulan herkese, beliğ olan sözün olmayandan temyiz edilmesinde münakaşayı kesmek için istiftâda bulunmayı uygun gördüm. Bu şekilde anlaşılır ve makul manaya delâlet eden bir sözle, boş söz ve hezeyana benzeyen söz de birbirinden ayrılmış olur... Tüm bu seçkin ve âlim kişilerden fetva istiyorum. Ben sanmıyorum ki reddiye makaleleri yazarı Şeyh'in *er-Risâle* dergisinin 519. sayısındaki son reddiye makalesinde Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi hakkında Merâğî'nin, "Allah'ın *"O zaman Allah şöyle dedi: "Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettireceğim. Seni kendime yükselteceğim ve seni inkârcılardan temizleyeceğim."*[153] (Âl-i İmrân, 3/55) ayetinin zahir manası Hz. İsa'yı vefat ettirip (teveffî) canını aldığı (imâte) sonra yükselttiği[154] şeklindedir. Vefattan sonra yükseltilmenin zahir manası da Allah katındaki derecelerin yükseltilmesidir."[155] görüşünü naklettikten sonra söylediği "Belki de Sayın Üstad-ı Ekber Şeyh Merâğî'nin fetvasını gösterdikten sonra bazı resmi âlimlerin yaygaralarından kurtuluruz ki onların bir görüşe tutunmaları ve onun din olduğunu iddia etmelerinin ancak Sayın Şeyh'in -ki o Ezher Şeyhi'dir- görüşünü bilmedikleri oranda olduğu bilinmektedir. Fakat onlar onun görüşünü öğrenir öğrenmez -ki o Ezher Şeyhi'dir-[156] kendilerini ilk görüşlerinden azad edip onun görüşünü benimsemeye koşarlar. Hatta onu desteklemek için yarışırlar."[157] ... Ben ne makalelerin yazarının bu sözünün ne de Sayın Şeyh Merâğî'nin o sözünün Ezher âlimlerini susturacağını veya görüşlerinin güvenilirliğini or-

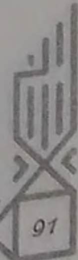
153 إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا (سورة آل عمران، ٥٥)

154 الظاهر منه أنه توفاه وأماته ثم رفعه.

155 *Mahmûd Şeltût, "el-İcmâ' ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 519, sayfa: 466.*

156 *Kim bilir belki de reddiye makaleleri yazarı, Şeyh Merâğî'nin bu ünvanını (Ezher Şeyhliği) tekrarlayıp durarak resmi âlimleri, yani Ezher âlimlerini tehdit etmek istiyor.*

157 *Mahmûd Şeltût, "el-İcmâ' ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 519, sayfa: 467.*

tadan kaldırarak varlığının istiklali olmayan bir gölge derecesine düşüreceğine inanmıyorum. Bilakis makalelerin yazarının bu ikrarını, Hz. İsa'nın yükseltilmesi meselesindeki görüşünün bütün kıymetini çekip alan ve makam sahibi zatın görüşünün mukallidi yapan -ki makam sahibi de sadece üstadı Muhammed Abduh'un bir mukallididir- kendi aleyhine kesin bir hüccet kabul ediyorum. Tartışmalı olduğunu iddia ettikleri meselede iş, Mısır'da şaz görüşleriyle bilinen ve her biri görüşlerini birbirinden almış olan ve hepsini toplu olarak *el-Kavlu'l-Fasl*'da tenkit ettiğim şeyhlerin ötesine geçmez... Daha önce, bunların önderi olan Muhammed Abduh'un bu meseledeki görüşünü "*müteveffîke*"deki *teveffî*'nin can alma (imâte) anlamının zâhir olduğu zannına bina ettiğini öğrenmiştin. Şeyh Merâğî de fetvalarında görüşünü hocasının bu zannına dayandırıyor.[158]

---

158 Burada, ne vefattan sonraki ref'den zâhir mana derecenin yükseltilmesidir diyen Üstad-ı Ekber'in ne de ona tabi olan üstadın anlamadığı oldukça önemli ve ince başka bir husus vardır: Çünkü vefattan sonraki ref' iddiası birbirine uyan bu iki üstaddan başkasının söylediği bir şey değildir ve bunun Allah'ın "Seni vefat ettireceğim" sözünden sonraki "Seni kendime yükselteceğim" sözünden başka bir gerekçesi de yoktur. Fakat "Seni vefat ettireceğim" sözünün, Nisâ Suresi'ndeki bedensel ref' hususunda katî olan "Onu katletmediler. Bilakis Allah onu kendine yükseltti" ayetiyle de uyumlu olabilmesi için, seni öldüreceğim (أميتك) manasında değil seni alacağım (آخذك) anlamındadır. Eğer Âl-i İmrân Suresi'nde bulunan Mesih'in teveffî'sinden murad onun imâtesi (canının alınması), bundan sonra zikrolunan ref'den murad da derecesinin yükseltilmesi olsaydı, bu ref'in gecikmesinin, yani derecesinin yükseltilmesinin ölümünden sonraya bırakılmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü bu şekilde derecenin yükseltilmesi ölümünden sonraya ertelenmekte ve tâbi olan üstadın da tasavvur ettiği ve daha önce hakkında konuşulduğu gibi, düşmanlarından kurtarılma esnasında meydana gelmemektedir. Bu gerçekten çok önemli bir inceliktir ki Allah bu iki üstada da Kitabının ayetleriyle oynamalarının karşılığı olarak buna dikkat etmelerine izin vermemiştir. Bir kimsenin öldükten sonra derecesinin yükseltilmesi ise ancak din düşmanları tarafından katledilerek şehit olmak gibi olağan dışı bir ölümle öldüğünde tasavvur edilir. Fakat tâbi olan üstad Mesih'in öldürülmekten ve çarmıha gerilmekten kurtarıldıktan sonra eceliyle -tabii ölümle- öldüğü görüşünü seçti ki bu ölümde onun derecesinin yükseltilmesi için bir sebep yoktur. el-Kavlu'l-Fasl'da zikrettiğimiz gibi "Şüphesiz ben seni vefat ettireceğim, kendime yükselteceğim ve kafirlerden temizleyeceğim" ayetindeki üç cümle tek bir durumun, yani Allah'ın onu almasının, göğe yükseltmesinin ve bu şekilde kâfirlerin çevresinden uzaklaştırılması suretiyle düşmanlarından kurtarmasının beyanıdır. Ve malumdur ki vâv harfi zamansal bir tertibe işaret etmez.

Yine şunu da öğrendin ki bu zan sahibi kim olursa olsun *el-Kavlu'l-Fasl* kitabı yayınlandıktan sonra bahsedilen zan üzerinde kalmasının bir özrü ve mazereti yoktur.

Söylemek istediğim noktaya dönüyorum: Mısır'daki bütün dil, edebiyat ve din âlimlerinden fetva istiyorum. Onlardan bu konuda hakkı ilan etmelerini Allah, ilim, edebiyat ve zevk-i selim için şahitlik yapmalarını istiyorum:

Allah'ın *"Onu kesin olarak öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."*[159] (Nisâ, 4/158) ayetindeki nefiy ve isbâtın manasından ortaya çıkan neticenin, "Onu öldürmediler. Bilakis Allah onun derecesini kendisine yükseltti" olması caiz midir? Bunun anlamı nedir? Onun derecesi ulûhiyet manasına mı yükseltilmiştir? Şeyh'in, "derecesinin yükseltilmesi" olarak tefsir etmesinden önce biz onun "Allah'a yükseltilmesi"nden, mukarreb meleklerin mahalli olan semaya yükseltildiğini anlıyorduk. Sanki bir muzâf takdiriyle şöyle denilmiştir: "Bilakis Allah onu semasına yükseltmiştir." Aslında bu takdir de ref'in, "derecenin yükseltilmesi" olarak tefsir edilmesiyle uygun düşmemektedir. Nitekim "Allah onun derecesini semasına yükseltti" denmez. Muhaliflerimiz bu tefsir ile görüşümüze dönmüşlerse o başka. Ref'e yaptıkları tefsirin ref' cümlesinde, "kendisine yükseltilenin" zikredilmesiyle uyumlu olmamasıyla sonuçlanması bir yana, derecesi ve mertebesinin yükseltilmesinin öldürülme ve çarmıha gerilmenin gerçekleşmediğine dair bir tekid olması ve bunun öldürülme ve çarmıha gerilme ile bir araya gelmeyecek bir şeyin vukûu olarak açıklanması mümkün müdür? Başka bir deyişle: Eğer Allah (cc.) muhaliflerimizin ayetin tefsirinde söylediklerini açık bir şekilde söylemiş ve "Onu ne katlettiler ne de çarmıha

159 وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ (سورة النساء، ١٥٧-١٥٨)

gerdiler. Bilakis Allah onun derecesini yükseltti" demiş olsaydı İsa ve düşmanlarının ona yapmaya çalıştıkları arasında bir engelin vukûunu bildirmiş olur muydu? Yine derecesinin yük-seltilmesinde, katledilmediği ve çarmıha gerilmediğinin yeterli garantisi var mıdır? Bana göre bu beyanda böyle bir garanti olmadığı gibi size göre de yoksa bu sözü inatçı Şeyh'ten alıp Şeyh'i bu sözle ilzâm edin ve bunu onun aleyhine tescil edin ki bir daha hareket edemesin!

Hz. İsa'nın yükseltilmesinin ruhunun yükseltilişi ile tefsir edilmesinde, onun katledilmesi ve çarmıha gerilmesinin, inkârı suretinde kabulüne delâlet ettiğinden dolayı; her ne kadar ayetin söyleniş maksadına aykırı olsa da, en azından -ya da daha doğrusu en fazla- ayetin anlamının gülünç -Allah'ın Kitabında gülünçlük olması caizse eğer- bir kıymeti vardır. Fakat Şeyh'in son zamanlarda seçtiği ve kendisine sığındığı ref'in, "derece ve fazilet olarak yükseltilmesi" tevili ise, ayetin anlamını tamamen yok ediyor ve onu başı ile sonu bağlantılı olmayan değersiz bir söz haline getiriyor. Şöyle bir söz söylemen gibi: "Bugün Zeyd bana gelmedi. Bilakis uykusundan erken uyandı..." Allah için söyleyin bu sözle, "İsa'yı öldürmediler. Bilakis Allah onun derece ve mertebesini yükseltti." sözü arasında bir fark var mıdır? Eğer onu öldürselerdi derecesini ve faziletini yükseltmeyecek miydi? Ya da öldürselerdi ruhunu kendisine yükseltmeyecek miydi? Bu sözlerde, muciz kelam olmak bir yana, hatta söyleyeninin orta derecede belagatle beliğ söz söyleyen biri olması da bir yana, söyleyenini ne söylediğinin farkında olanların derecesine yükseltecek anlaşılır bir anlam var mıdır?

İki hocasının hevâsı ve şaz görüşlerine uyarak Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkında Müslümanların akidesini yıkmaya

çalışan Şeyh şunu bilsin ki Kur'ân'ın, nazmı, belâgatı ve icazıyla mahfuz kalıp zırva sözler derekesine inmemesi için Nisâ Suresi'ndeki ayetindeki ref'in ruhunun veya derecesinin yükseltilmesi değil, öldürülmesiyle zıtlık gösteren bir yükseltilişle yükseltildiğine delaletinin kat'î olduğunu kabul etmekten başka bir kurtuluş yolu yoktur. Diğer yandan Hz. İsa'nın âhir zamandaki nüzûlü hakkındaki tümüyle ele alındığında mütevâtir[160] olan hadisler de nüzûl ve ref' hususunda katîdir. Diğer ayetlerin bazıları ref', bazıları ise nüzûle delalette zâhirdir. Bu delillerin toplamında Hz. İsa'nın önce göğe yükseltilişi sonra da vakti gelince nüzûlü hakkında, ref' ve nüzûle Allah'ın güç yetirebilmesinden şüphe duyanların kalpleri hariç, kalbin mutmain olduğu bir dini akide oluşturmaya ileri derecede kifâyet vardır.

Dolayısıyla tümüyle mütevâtir olan hadisleri küçümseyerek ve delâleti kat'î olan ayetlerle onları makul manadan çıkarıncaya kadar oynayarak bu akideyi inkâr eden sorumsuz kişinin dininde noksanlığına hükmedilmese de düşüncesindeki noksanlığa hükmedilmeli ki bu noksan düşünceyle insanların akideleri hakkında fetva makamını üstlenmesi doğru değildir. Hz. İsa'nın öldürülmesi ile "ruhunun Allah'a yükseltilmesi" veya "Allah'ın yanında derecesinin yükseltilmesi" arasında zıtlık bulunduğunu iddia etmeyi sürdüren ve bu iki tür yükseltilmenin katledilmesiyle bir araya gelmeye kabil olduğunu anlamayan kimse nasıl düşüncesi tam biri olur. O halde her ne kadar *el-Kavlu'l-Fasl*'da Şeyh'in İsa'nın katledildiğini ve çarmıha gerildiğini söyleyen Hıristiyanların görüşünde olmadığını söylemiş olsam da Şeyh'in Hz. İsa'nın yükseltilmesinin, onun ruhunun veya derecesinin yükseltil-

160 Bu husustaki tevatür manevî tevatürdür. Konunun detayı için bkz: Nüzul-u İsa Meselesi, 84

ifadesinde ise bu hamli gerektiren ve zâhiri destekleyen bir şey vardır. Fakat reddiye makaleleri yazarı Şeyh'e gelince, tevil ve teville manada oynama yoluyla Hz. İsa'nın bedenen yükseltilişini inkâr hususunda hevâsının bulutları onun gözlerini kapamıştır. Bu sebeple ayetteki *"Seni inkârcılardan temizleyeceğim"* (Âl-i İmrân, 3/55) ifadesini dikkatli bir şekilde görememiştir. Hatta *er-Risâle* dergisinin 516. sayısında yayımladığı ikinci reddiye makalesinde Râzî'nin tefsirindeki, "Seni onların arasından çıkarıp seninle onların arasını ayıracağız" sözünü metniyle nakletmesine[163] ve Nisâ Suresi'nin muhkem ayetindeki tevillerinin birinde yaptığı oynamalarda İmam Râzî'yi kendisine dayanak yapmasına rağmen, Râzî'nin bu sözünü de görememiştir.

Sekizincisi: Müslümanların Hz. İsa'nın *aleyhisselâm* ref' ve nüzûlü hakkındaki akidelerinin, fetva makalesi ve *el-Kavlu'l-Fasl* kitabımıza reddiye makaleleri yazan Şeyh'in iddia ettiği gibi Kur'ân ve sünnetten bir dayanağı yoksa bu akidenin temelinin efsanelerden bir efsane olması gerekir. Öyleyse İslam'da bu efsaneyi uyduran kimdir? Eğer onu bazı gafil veya yalancı din âlimleri uydurdu dersek sahâbe döneminden itibaren bütün âlimler hatta Hindistan'da Kâdiyânîliğin ve Mısır'da Muhammed Abduh'un zuhûruna kadar bütün Müslümanlar, Hz. İsa'nın göğe yükseltildiğine ve âhir zamanda nüzûl edeceğine inanıyorlardı. Binaenaleyh *er-Risâle* dergisinde makaleler yazan Şeyh müfessirler, fakihler, muhaddisler ve mütekellimlerden Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr eden bir kişi dahi gösteremez. Hatta reddiye yazarının ikinci reddiye makalesinde tefsirinden naklettiği mahalli dışında söylenmiş sözüne, denizde boğulanın

163 Mahmûd Şeltût, "el-Akîdetu'd-Dîniyye ve Tarîku Sübûtihâ", er-Risâle, sayı: 516, sayfa: 408.

bulduğu her ot ve saman parçasına tutunmaya çalıştığı gibi tutunduğu İmam Fahreddin Râzî de buna inanmaktadır. Bu tefsir imamının meselenin mahallinde sunduğu görüşünü metniyle nakletmiştik... Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve âhir zamanda nüzûlü hakkındaki ayetlerin tefsirinde müfessirler ihtilaf etmiş olabilirler. Bazılarının bazı ayetlerin tefsirindeki görüşleri diğerlerinin görüşlerine karşı mercûh da olabilir. Fakat şüphe yok ki hepsi de Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü akidesinin esasında müttefiktirler. Âlimlerin Hz. İsa'nın yükseltilişi hakkındaki icmâı belki de konu hakkında delâleti muhkem olan Nisâ Suresi'ndeki, *"Onu kesinlikle öldüremediler. Bilakis Allah onu kendi katına yükseltti"*[164] (Nisâ, 4/157-58) ayetine dayanmasa da nüzûlü hakkında tevatüre ulaşmış ve buna binaen daha öncesinde yükseltilmiş olmasını gerektiren hadislere dayanıyor olabilir.

Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü konusundaki bu nokta, yani bu konuda vârid olan ayetlerin tefsirinde âlimler arasında ihtilaf vaki olduğunun kabul edilmesi meselesi, hakikatin ortaya çıkması ve konu hakkında zihinleri karıştırma kastıyla yapılan demagojileri yok etmek için bizim konuya daha fazla eğilmemizi gerektirmektedir. Şeyh üçüncü reddiye makalesinde,[165] müfessirlerin nüzûl hakkındaki iki ayetin tefsirinde onları nüzûl hâdisesi ile ilgili olmayan manalara götüren ve bunları nüzûl ile ilgili sözlere tercih eden sözlerinden hoşuna gidenleri aldı, hoşuna gitmeyenleri ise bıraktı. Bu nakillerden şaz görüşünü desteklemek için müfessirlerin sözlerini kullanmak ve nakilde dürüstlük ve samimiyet yolundan sapmak suretiyle, dikkatli olmayan okuyucuların zihninde, kendisi gibi o müfessirlerin de Hz.

164 وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَل رَّفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ (سورة آل عمران، ٥٥)

165 *Mahmûd Şeltût, "Âyetân", er-Risâle, sayı: 516.*

İsa'nın âhir zamandaki nüzûlüne inanmadıkları yönünde bir zan, hatta yakîn oluşturmak istemiştir. Makaleyi okuyan ve *"Ehl-i kitaptan kimse yoktur ki onun ölümünden önce ona iman edecek olmasın"*[166] (Nisâ, 4/159) ayetindeki mecrur iki zamirin[167] İsa'ya râci olduğunu ve ayetin Hz. İsa'nın ölümünden önce nüzûlüne işaret ettiği ihtimalini tercih eden İbn Cerîr'e muhalefet eden İmam Nevevî ve Zemahşerî'nin, Übeyy b. Ka'b'ın *"Ölümlerinden önce ona iman edecek olmasın"*[168] kıraatini buna engel görerek bu mana dışında bir manayı seçtiklerini[169] öğrenen bir kişi İmam Nevevî ve Zemahşerî'nin de aynı ref' hadisesi gibi Şeyh ile aramızda tartışma noktası olan, Hz. İsa'nın âhir zamandaki nüzûlünü kabul etmediklerini ya da en azından Şeyh'in şüphe ettiği ve ettirdiği gibi şüphe ettiklerini zanneder. Tabi ki mesele kesinlikle böyle değildir. Çünkü Hz. İsa'nın nüzûlü hadisesi, âlimler nazarında otuz bir sahâbînin rivayetiyle altmışa ulaşan ve tümüyle mütevâtir olan hadislerle sübûtu kesindir. Ancak muhalefet edenler sadece bazı ayetlerin hiç kimsenin vukûunda şüphe etmediği bu hadiseye işaret etmesine hamledilmesine muhalefet etmekte-dir. Nitekim ref' hadisesi de Nisâ Suresi'ndeki ayetle ve nüzûl hadisleriyle birlikte sübutü kesindir. Diğer ayetlerin ise bazıları İsa'nın nüzûlüne, bazıları da ref'ine delâlette zâhirdir. Hatta yükseltilmesi hususunda kat'î delil olan Nisâ Suresi'nin akabinde gelen *"Ehl-i kitaptan kimse yoktur ki onun ölümünden önce ona iman edecek olmasın"*[170] (Nisâ, 4/159) ayeti kat'î bir şekilde nüzûle delâlet etmede zâhir

---

166 وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ (سورة النساء، ١٥٩)

167 *Müellif, ayette geçen "onun ölümünden önce" ve "ona iman edecek" ifadelerinde geçen "ona" ve "onu" zamirlerini kastediyor. (Çev.)*

168 إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِم.

169 *Nevevî, Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, I, 447; Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 312.*

170 وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ (سورة النساء، ١٥٩)

olmaya yakındır. Hatta İbn Cerîr'in bu ihtimali tercih ederken söylediği "O, sıhhat ve doğruluğa en uygun olandır"[171] sözü bu hususta söylenilmesi gerekenin en azıdır. Çünkü Zemahşerî ve Nevevî'nin, ikinci zamiri ehli kitaba ircâ ederek bunun karşısında tercih ettikleri diğer ihtimal olan, kıyametten önce ehl-i kitabın tümünün ölümlerinden önce Hz. İsa'ya iman edeceği, vakıaya aykırı olmasından dolayı haddi zatında gayri makuldür. Bu sözü söyleyenler bu imanın ölümleri esnasında olacağını iddia ediyorlar. Fakat Kur'ân'ın nassı *"ölümü esnasında"*değil *"ölümünden önce"* şeklindedir. Bu ihtimale Übeyy b. Ka'b kıraatı dışında bir müraccih de yoktur. Fakat bu kıraat Kur'ân'dan sayılmayan ve kendisine dayanmanın doğru olmadığı şâz bir kıraattir.[172] Diğer taraftan, bu ayetin İsa'nın *aleyhisselâm* nüzûlüne kat'î bir şekilde delâlet etmede zâhire yakın olmasından dolayı, bazı nüzûl hadislerinin sonunda râvînin, eğer isterseniz *"Ehl-i kitaptan kimse yoktur ki onun ölümünden önce ona iman edecek olmasın"*[173] (Nisâ, 4/159) ayetini okuyun dediğini görürsünüz.[174] Ebû Hureyre bu sözü üç defa tekrarlamıştır.[175]

Sözü dikkate alınan hiçbir kimsenin Hz. İsa'nın nüzûlünün pek çok hadisle sabit olduğuna bir itirazı yoktur. Bu sebeple bu konuda *er-Risâle* dergisinde makaleler yazan Şeltût'un sözü bir sivrisineğin kanadının çıkardığı vızıltıdan daha düşük ve daha değersiz kalmaktadır. Yine Allah'ın kitabındaki ref' ve nüzûl ayetlerinden Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlüne dair bir zann-ı galip oluşacağını dahi reddeden sözleri de aynı şekilde de-

171 *Taberî, Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, VII, 672.*
172 *Şaz kıraat.*
173 وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ (سورة النساء، ١٥٩)
174 *Buhârî, "Enbîyâ", 49; Müslim, "Îmân", 242.*
175 *İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 456.*

ğersizdir. Bu ayetlerden bazılarının kat'î delâlete ulaştığını daha önce açıklamıştık.

Makale yazarının (Şeyh Şeltût) İmam Razî'nin diğer âlimlerin sözlerine, hatta bizzat kendi sözlerine aykırı olan sözünde[176] bulduğu kadar dahi olsa Müslümanların, Hz.İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkındaki akidelerinin Allah'ın, Resulü'nün ve Allah Resulü'nün sözlerini rivayet eden sahâbe ve tâbiînin, hadis, fıkıh ve tefsir âlimlerinin sözlerinden, kendine yetecek bir dayanağa sahip olmadığını farz ederek soruyoruz: Müslümanların itikad edindiği bu efsane nereden ortaya çıkmıştır? Kaldı ki onların ne Hz. İsa için onu önce göğe yükseltip sonra da vakti gelince ikinci kez yeryüzüne indiren bir fazilet uydurmada, ne de bu akideyi desteklemek için peygamberlerinin dilinden isimleri bilinen 30 sahâbî tarafından rivayet edilen 60 hadis uydurmada bir çıkarları vardır.

Eğer hakkında bu kadar ayet ve hadis bulunmasına rağmen bu kapsamlı akide efsane ise, makul olan, bu efsanenin söz konusu akideye delâlet eden hadisler uydurulmasında ve onun âyetlerden istinbat edilip anlaşılmasında değil, ayetlerin ve hadislerin bizatihi kendilerinde olmasıdır. Bu

176 İmam Razî'nin Nisâ suresindeki ayeti tefsir ederken "Hz. İsa'nın göğe yükseltilişi bu ayetle sabittir" dediğini daha önce zikretmiştik. Burada da Zuhruf Suresi'ndeki "Şüphesiz ki o kıyametin saati için bir ilimdir" (وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ) (Zuhruf, 43/61) ayetin tefsirinde söylediklerini naklediyorum: "Yani kıyametin alametlerinden (شرط ج أشراط) bir alamettir. Kendisiyle bilgi hâsıl olduğu için bir şeye delalet eden şey alamet (الشرط) diye isimlendirildi. İbn Abbâs (Arapça baskıda hatalı olarak İbn Mes'ûd şeklindedir) bu ayeti "bir alemdir" (لَعَلَم) diye okumuştur ki o alâmet (عَلامَة) demektir. Übey b. Ka'b "bir zikirdir" (لَذِكْر) şeklinde okumuştur. Hadiste şu şekilde varid olmuştur: "Hz. İsa Arz-ı Mukaddes'te Afîk denilen bir geçite inecektir. Elinde bir kargı olacaktır. Bu kargı ile Deccal'i öldürecek ve sonra insanlar cemaat halinde sabah namazında iken Beytü'l-Makdis'e gelecektir. İmam kendi yerini ona vermek için geri çekilmek isteyecek, fakat o imamı öne geçirecek ve imamın arkasında Hz. Muhammed'in sallallâhu aleyhi ve sellem şeriatı üzere namaz kılacaktır. Sonra domuzu öldürecek, haçı kıracak, havra ve kiliseleri yıkacak." (Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, VIII, 77.)

sözün manası, mezkûr hadislerin -onları itibara almayanların nazarında peygambere nisbeti sahih olsun ya da olmasın- vahiyle konuşan peygamberin hadisleri ve bu akidenin istinbat edildiği ayetlerin de Allah'ın kelamı olmamasıdır!

Evet, Şeyh Şeltût'un bizimle münakaşa ettiği bu meselenin makul ve doğru olan vaz'ı, ne kadar ağır da olsa biraz önce zikrettiğimiz şekilde tahlil edilmesidir. Dolayısıyla makul olan Müslümanların bu efsaneyi Kur'ân ve sünnetten almış olmaları ve Ferîd Vecdî'nin Batı modern bilimi hakkında konuşurken sarf ettiği "Bilim dinlere bir bakış attı ve onların birbirinden türediğini ve efsanelerinin birbirine bağlı olduğunu gördü" sözü minvalinde Kur'ân ve sünnetin de bu efsaneyi Hıristiyanlık'tan almış olmasıdır. Üstad Ferîd Vecdî'nin bu sözünü *el-Kavlu'l-Fasl*'ın başında ve *el-Kavlu'l-Fasl*'ı da kapsayan bu kitabın pek çok yerinde naklettim.

Hz. İsa'nın ref' ve âhir zamanda nüzûlü meselesinde tartışmayı körükleyen çağdaş âlimlerin şâz görüşlerinin ne anlama geldiği hakkında benim söylediğim bu söz, sünnet hakkında suizan yapan bu grup hakkında yapılmış mücerred bir suizan veya Ferîd Vecdî'nin modern bilim hakkındaki sözüne yapılan katı bir kıyas değildir. Nitekim Şeyh Şeltût bize yazdığı reddiye makalelerinin bir diğerinde (*er-Risâle*, 519) Şeyh Reşîd Rızâ'nın[177] Tunus'tan kendisine sorulan bir soruya verdiği cevabı kendi kalemiyle nakletti:

177 Bu şeyhle birlikte reddiye yazarı Şeyh Şeltût'un selefi ve Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve âhir zamanda nüzûlü meselesinde şüphe oluşturma mesleğindeki dayanakları olan üç üstat tamamlanmış oluyor. Mısır'da ortaya çıkan tüm şüzûzât dönüp dolaşıp bu üç üstada dayanmaktadır.

"Kur'ân'da ne Hz. İsa'nın beden ve ruhu ile göğe yükseltildiğine[178] ne de gökten yeryüzüne ineceğine dair sarih bir nass vardır. Bu sadece Hıristiyanların bir akidesidir ve onlar İslam'ın zuhûrundan itibaren her zaman bunu Müslümanlar arasında yaymaya çalışmışlardır." Sonra hadisler hakkında konuşmuş ve şöyle demiştir: "Bu mesele (Yani Hz. İsa'nın nüzûlü meselesi) Hz. İsa'nın beden ve ruhuyla göğe yükseltildiğinin kendilerinden nakledildiği kimseler arasında dahi tartışmalı bir meseledir."[179]

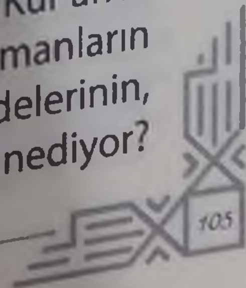
Bundan anlaşılmaktadır ki hadisler, Müslümanlar arasında bu Hıristiyan akidesinin yayılmasının aracıdır. Reşîd Rızâ'nın son cümlesinin manası Hz. İsa'nın nüzûlünde, nüzûl hadislerinin, ref'inin Kur'ân'la ispatı kadar dahi olsa bir kıymeti olmadığıdır. Dolayısıyla bu şâz grubun nazarında söz konusu hadislerin, Hıristiyanların Müslümanların hadis kitaplarında -ki içinde Buhârî, Müslim ve diğer kitaplar vardır- daha doğrusu Hıristiyanların o ilk hadis kitaplarının kaynaklarında yaydığı efsaneden başka bir şey olmadıkları sözümüz böylelikle sabit olmuştur. Sonra "Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkındaki haberler, her ne kadar bu grubun nazarında delâleti kat'î olmasa da, delâletinin kıymeti nüzûlü hakkındaki hadislerin kıymetinden daha fazla olan ref'i hakkındaki haberler Kur'ân'a nereden girdi?" denir. Her ne kadar Nisâ Suresi'ndeki ayet Hıristiyanların Hz. İsa'nın öldürülmesi ve çarmıha gerilmesi hakkındaki akidelerinin tashihi olmasına rağmen bu düşünceye göre Kurân'ın ayetlerinin de aynı şekilde Hıristiyanların yaydığı efsanelerin izlerinden olması gerekmektedir. Bundan, bu meseledeki aykırılık

178 Beşinci maddede bu konudaki şüphenin Hz. İsa'nın beden ve ruhtan oluşmuş olmasında şüphe etmek demek olduğunu öğrenmiştin!

179 Mahmûd Şeltût, "el-İcmâ' ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 519, sayfa: 466.

hastalığının sınırının, konu hakkındaki ayetlerin delâletinin kuvvetine veya konu hakkında geçen hadislerin sübûtunun kuvvetine itimat etmedikleri şeklinde gösterdiklerinden daha derin olduğu anlaşılmaktadır. *Er-Risâle* dergisinde reddiye makaleleri yazan Şeyh, dağ gibi ayet ve hadis yığınları ve âlimlerin sübut ve delalet yönünden onlara olan itimatlarına saldırmak suretiyle yakîn oluşturmak bir yana zan-n-ı galip bile oluşturmayacak hale getirene kadar onları alt üst etmenin çok gerisindedir. Sadece Nisâ ayetinin delâletini dahi -"Onu kesin olarak öldürmediler. Bilakis Allah onu kendine yükseltti" (Nisâ, 4/157-158) ayetini kastediyorum- bir kıl kadar yerinden sarsmaktan aciz kaldığını görmüştünüz.

Dokuzuncusu: Şeyh Şeltût'u ve Şeltût'un bu görüşü kendilerinden aldığı kimseleri İsa *aleyhisselâm* hakkındaki görüşlerinde aykırılığa taşıyan şüphenin derinliğine yaptığımız bu işaretle birlikte, biz hâlâ onları Kur'ân ve sünnette Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltilmesi inancının oluşturulmasına elverişli, kalplerin tatmin olacağı bir dayanağın bulunduğunu inkâra cüret ettiren sebebin ne olduğu hususunda şaşırmış bir durumdayız. Şeyh buraya kadar sayıp döktüğümüz, sünnetteki dayanaklar bir yana Kur'ân'daki dayanakları da göremeyecek kadar cahil ve gafil değildir. Çünkü eğer İsa, özellikle de Yahudilerin katletmediği ve çarmıha germediği İsa, eğer beden ve ruhtan müteşekkil ise Kur'ân'ın nassıyla göğe yükseltildiği söylenen İsa, bu ruh ve bedenden müteşekkil olan İsa olmalıdır. Aynı şekilde Kur'ân'ın doğruluğuna ve İsa'nın beden ve ruhtan mürekkep olduğuna inanan herkeste kalbinin mutmain olduğu bir akide de oluşmalıdır. Kalbi bu inançla tatmin olmayan Şeyh, Kur'ân'ın inişinden kendisinin yaşadığı zamana kadar Müslümanların avam ve havâsının, Hz. İsa'nın göğe yükseltildiği akidelerinin, dayanağı olmayan bir hevâya mı dayandığını zannediyor?

Eğer onda zerre kadar insaf varsa bu İslamî akidenin dayanağı hakkında şüphe oluşturmaktan vazgeçsin. Çünkü bu akide Kur'ân'ı okuyan ve dilini anlayan herkese zâhirdir. Bu sarih dayanağın inkârı, sonunda hadis kitapları gibi Kur'ân'ın da dayanak olmaya elverişli bir kitap oluşunu inkâra varır. Eğer Hz. İsa'nın nüzûlü hakkındaki hadisleri râvîler Hıristiyan efsanesini taklit ederek uydurmuşlarsa, Hz. İsa'nın göğe yükseltilişinden bahseden ayetleri aynı taklit sebebiyle kim uydurmuş ve Kur'ân'a sokuşturmuştur? Her ne kadar Şeyh'e hüsnü zan beslemesem de onun, *"Bu düşünce Batı ile bağlantıya geçtikten sonra Doğu İslam Dünyası'nın zekiler sınıfının akidesidir. Nitekim Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü Hıristiyan ve Müslümanların ortak akidesidir."* diyen Ferîd Vecdi Bey gibi, dinlerin birbirinden doğmuş efsaneler olduğunu söyleyecek kadar pervasız olduğunu zannetmiyorum.

Fakat Şeyh'in bu meseleye yaklaşımındaki zihniyetinin değerlendirilmesinde bana görünen hakikat şudur: Benim idrak ettiğim kadar Şeyh'in kendisi de şunu idrak etmektedir ki, Müslümanlarda yerleşmiş olan Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü akidesini yıkmak, sonra da bunu bir Hıristiyan akidesine dönüştürmek için, bu yıkma operasyonunda tahrife varacak derecede nassların tevilinde oynamaya ve insafsız bir hadis tezyifine ciddi bir itimadı olmasa, yapmış olduğu hadisleri tezyif ve ayetleri tevili yeterli değildir. Fakat Şeyh dağları parçalamak için yeterli olmayan bu zayıf mezâhirlerle iştigal ediyor ve ref' ve nüzûl hadiselerini kabul etmemesinin arkasındaki esas sebebi gizliyor. Kur'ân'da mezkûr olan Hz. İsa'nın ref'ini, ayetlerde zikredilmemiş olan ruhunun veya derecesinin yükseltilmesiyle değiştirmek için yaptığı zorlama bir tarafa, kendisini bu İslamî akideden kurtaracak bir kaçış noktası bulma çabası uğruna Kur'ân'ın lafzında aşırı bir şekilde zorlamalar yaparak bu akideyi kabulüne engel olan esas engeli gizliyor. Eğer bazılarını *el-Kavlu'l-Fasl* kitabında

bazılarını da bu ilavede gösterdiğimiz Kur'ân'ın üslubundaki engeller ona yeterli gelmemişse, yaptığı zorlamayı anlaması için bu açık durum yeterlidir. Tüm bunlar Kur'ân'da zikredilmiş olanı zikredilmemiş olanla değiştirmesine engel teşkil etmektedir. Eğer Şeyh'te hakka karşı gösterdiği inadın yarısı kadar açık sözlülük ve cesurluk varsa, dilinin altında gizlediği Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü kabulünü engelleyen gerçek sebebi açıkça söyler ve hem insanları tartışmada kendisi için seçtiği meşakkatli konumdan dolayı şaşkınlığa düşmekten kurtarır hem de kendisi rahatlar. *el-Kavlu'l-Fasl'da* işaret ettiğimiz gibi o esas sebep, gaybiyâta inanmayan çağdaş kültüre sahip tabaka nazarında Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve oradan nüzûlünün muhâl/gerçekleşmesi imkansız şeylerden olmasıdır. Reddiye makaleleri yazarı Şeyh, kabul etsin ya da etmesin şeytanı inkâr edişinden bu yana, Ferîd Vecdî'nin ifşa ettiği ve İslam dünyasındaki devirleri -özellikle dini vazifelerden istifade eden sarıklı hocalara nispetle- henüz kapanmamış olan sokuşturma ve gizleme düzenine uyarak, o çağdaş kültürlülerden biri olmaya çalışmaktadır.[180]

180 Mahmûd Şeltût, Kur'ân'ın delâlet ettiği Hz. İsa'nın göğe yükseltilip sonra da oradan nüzûlünün olduğu gibi bırakılması halinde aklî mümkinâttan görmüyor ki İslam âlimleri nazarında kabul görmüş olan "akıl ve nakil çatıştığında nakil tevil edilir" kaidesine binaen onu mümkün kılacak bir şekilde tevil ediyor. Fakat Hz. İsa'nın ref'i ve nüzûlü ve bunların dışındaki olağanüstü olaylar, el-Kavlu'l-Fasl da tahkik ettiğimiz üzere, hârikulâde (olağanüstü) olaylar olup hârıku'l-akl (akıl üstü) olaylar değildir. Dolayısıyla kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın varlığının sübutundan sonra olağanüstü olayların aklî olarak mümkün oluşunda söylenecek bir söz yoktur. Herhalde Şeyh hem imkân ve istihalenin tam olarak ne demek olduğunu hem bunları belirlemenin, akıl dairesinden daha dar olan deney ve gözlem üzerine kurulu olan modern bilimin tekelinde olmadığını bilmiyor hem de el-Kavlu'l-Fasl'da bu konu hakkında yazdıklarımızı okumamış. İşte el-Kavlu'l-Fasl'ın önündeki yenilgiden hâsıl olan kinin ateşiyle birlikte iddia edilen bu bilimsel engel, Şeyh'in bu akideye tatmin olmayan kalbinde, kendisinden mutmain olduğu bir inat doğurmuştur. Binaenaleyh onun yazdıklarında ve yazacaklarında rehberi o inattır. Dolayısıyla göğe yükseltilmiş olan he iner de Şeyh Şeltût inada dayanan bu iddiasından vaz geçmez. Allah kimi saptırırsa onu doğru yola eriştirecek yoktur.

Dolayısıyla Şeyh'in işin ilan etmediği hakikati, Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hususundaki akidemizi inkârdaki dayanağının mucize ve diğer gaybiyât inkârcılarının dayanağı olan modern bilim olduğudur. Bizim akidemizdeki dayanağımız ise modern bilimin ve bilim adamlarının, kendilerine efsane olmanın ötesinde bir kıymet vermediği kadîm ayetler ve hadislerdir. Bu modern bilim dinlerin tamamını efsaneler dünyasına fırlatmıştı. Ferid Vecdî'nin sözüne göre Doğu İslam Dünyası Batı ile bağlantıya geçtikten sonra kendi dininin de onlar arasında olduğunu görünce tek kelime etmedi. Çünkü işin kendi gücünün üstünde olduğunu gördü. Red-diye makalelerinin yazarı olan Şeyh de bunların tümünü bilmektedir. Eğer bilmiyorsa Ferid Vecdî'nin seneler önce *el-Ehrâm*'da yazdıklarından öğrenmiştir. Bunu öğrendi ve bundan kendisine Müslümanların akidelerini, bunların dayanakları olan ayet ve hadislerle birlikte tek tek yıkmayı kolaylaştıran bir akide oluşturdu. Dinlerin tamamını efsaneler âlemine fırlatan modern bilimin yıkılmasına gelince, Ferid Vecdî'nin genel olarak Doğu İslam Dünyasına nispetle söylediği gibi, Şeyh bunu kendi gücünün üstünde görmektedir. İslam'ın, âlimleriyle imtihan olduğu bu günlerinde vay haline ki onlar İslam'ı bu zor günlerinde sadece yüzüstü bırakıp terk etmiyorlar. Bilakis cahil düşmanlarıyla bir olup ona cahilce muamelede bulunuyorlar.

Onuncusu: Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü meselesinin araştırma ve inceleme konusu olarak vazedilmesi iki şekilde olur. İlki, bunları kabul ve reddeden görüşlerin hangisinin doğru ve vâkıaya mutâbık olduğunun bilinmesi için ya da konu hakkında ihtilaf vâkî olduğunu farz ettiğimiz takdirde en azından hangisinin tercih edilmeye daha layık olduğunun bilinmesi için bahis mevzuu edilmesidir.

İkinci şekilde ise, ref' ve nüzûlün gerçekleştiğinde şüphe yoktur ve onları inkâr doğruluk ve haktan sapmadır. Fakat bu sapmanın küfür mü yoksa küfürden aşağı bir şey mi olduğunda tereddüd vardır. Tekfir ve tekfir etmeme bu şekilde, yani vâkî olan işin husulünün en azından zann-ı gâliple taayyün etmesinden sonra tasavvur edilir. İşte o zaman ilk şekilde olduğu üzere ref' ve nüzûlün vukûu veya adem-i vukûu hakkındaki hükmün aslında tereddüt olmaz.

Bu meselede vâkî olan hakikate muttali olmak isteyen bir kimseyi ilgilendiren işte bu birinci şekildir. Yani Hz. İsa kesin göğe yükseltilmiş ve âhir zamanda oradan nüzûl edecek midir? Yoksa daha önce göğe yükseltilmediği gibi inmeyecek midir? Haddi zatında önemli olan işte bu birinci şekil olduğu gibi *er-Risâle* dergisinde neşredilen fetvaya nazaran da öğrenilmesi beklenen önemli husus, istiftânın sureti nasıl olursa olsun meselenin bu birinci şekil üzere mevzubahis edilmesidir. Zira okuyucuları, Hz. İsa meselesinde vâkî olanı bilmenin ilgilendirdiği kadar bu vâkıayı inkâr edenin tekfir edilip edilmemesi ilgilendirmemektedir. *el-Kavlu'l-Fasl*'a reddiye makaleleri yazarı Müftü Şeyh Şeltût açısından da meseledeki kendine has görüşünden dolayı, yani ref' ve nüzûl hadiselerini inkâr etmesi görüşünden dolayı maksud olan budur. Nitekim onun görüşü normal bir şekilde bu iki hadisenin vukûunun doğruluğunu zann-ı galip ile tercih edip de sadece bu iki hadiseyi inkâr edenin küfrünü nefyedecek biçimde bunların reddi değildir. Müsteftî müftüye meseleyi iyi bir şekilde arz etmemiş olabilir. Bununla birlikte müsteftinin, vâki olanın ve müftünün nazarında mesele hakkında tercihe şayan olan görüşün ne olduğu, eğer küfrü gerektirmiyorsa inkâr etmek, eğer küfrü gerektiriyorsa da kabul etmek için Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr edene terettüp eden küfür veya adem-i küfrü bilmek istemiş olması akla oldukça uzaktır.

Bazı zihinlerde makaleler yazarı Şeyh'in bizimle meselenin aslı hususunda tartışmadığı, aslında onun da tıpkı bizim gibi Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü kabul ettiği, ancak Kur'ân ve sünnette bulunan delillerin mesele hakkında yakîn ifade eden kat'î deliller olmamaları hasebiyle böyle bir kimsenin küfrüne hükmetmeye yeterli delil bulunmadığını söyleyerek sadece bunları inkâr edenin küfrü hususuna karşı çıktığı izlenimi oluştu. Bu izlenimde -ki Şeyh'in makalelerini okuyanlar arasında bunu iddia edenlerle karşılaştım- Şeyh'in durumunu hafifletme ve Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü meselesindeki görüşünü, bunu inkâr edenin küfrünün ispatının, meselenin aslının yani ref' ve nüzûlün bizatihi kendisinin ispatı kadar kolay olmamasına binaen, İslam'da tevarüs edilen görüşe çok da uzak olmayan bir şeyle tefsir etme vardır. Fakat ne o izlenimden ne de bu tefsirden herhangi bir şey doğru bir esasa dayanmamaktadır. Bu ancak, Şeyh ve benzerlerine karşı hüsnü zan gösterenlerin gafletidir. Müslümanlar arasında sapık fikirleri yayanlar batıl görüşlerini terviç etmek için bu gibi gaflete dayanan hüsnü zanlardan faydalanmaya alıştılar. Bilakis Şeyh bizimle meselenin vasfından önce aslı hakkında tartışmakta ve Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr etmektedir. Tabi bundan sonra da Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr edenin küfrünü de inkâr etmektedir. Doğrusu münkirin tekfir edilmesi bu iki hadisenin Kur'ân ve sünnetten delillerle sabit olduğu kabul edildikten sonra tasavvur edilir. Zira hasmın iddia ettiği gibi bunların sabit oldukları kabul edilmezse inkâr edenin tekfir edilmesi de doğal olarak düşmüş olur.

Şeyh'in bize meselenin aslında karşı çıktığını ve bu tartışmadan hedefinin de bu olduğunu söylemiştik. Zira o Hz. İsa'-

nın ref' ve nüzûlünü tamamen inkâr etmektedir. Bu, fetvasında ve fetvayı destekleyen makalelerinde terviç etmek istediği görüşüdür. Yoksa onun için bir mazeret arayıp İslam'da tevarüs edilen görüşe yaklaştırmak isteyenlerin tahayyül ettiği gibi ref' ve nüzûlünün tasdik edilmesinde bizimle müttefik olup da sadece bunları inkâr edenlerin küfrüne hükmedilmesine karşı çıkıyor değildir. Şeyh'in görüşünün aslı ve tartışmadaki gayesi hakkında söylediklerimizin delili, onun Kur'ân'daki delilleri tevil ederek, sünnette varid olanları da tezyif yoluyla nakzetmeye çalışarak Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkında Kur'ân ve sünnetten getirdiğimiz delillere itiraz etmesidir. Halbuki bizim Kur'ân ve sünnetten getirdiğimiz deliller, ref' ve nüzûl hâdiselerini inkâr edenlerin küfrünün ispatının değil, bilakis bu hâdiselerin ispatının delilleridir. Sonra -Şeyh'in *el-Kavlu'l-Fasl* kitabından önce yayınlanan makalesinin başında naklettiklerine göre- hakkında fetva istenilen iki soru açıktır. İlki, "Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i mutahharaya göre İsa canlı mı yoksa ölü müdür?" İkincisi, "O'nun canlı olduğunu inkâr eden Müslümanın hükmü nedir?" Hz. İsa'nın hayatı hakkındaki ilk soru meselenin aslı ve araştırma konusu olarak vaz edilmesinin ilk şekli olarak isimlendirdiğimiz Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünün doğruluğu hakkındaki sorudur. Şeyh'in bu soruya cevabı, *er-Risâle* dergisinin 462. sayısındaki[181] ilk makalesinde açıklandığı ve bir yıl sonra derginin 514. sayısındaki ikinci makalesinde -ki bu makale *el-Kavlu'l-Fasl*'a yazdığı ilk reddiye makalesidir- tekrar edildiği üzere şu şekildedir: *"Ne Kur'ân-ı Kerîm'de ne de sünnet-i mutahharada Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğine ve âhir zamanda yeryüzüne nüzûl edeceğine dair kalbin mutmain olacağı bir inanç esası oluşturmaya elverişli bir dayanak yoktur."* Bu cevap,

181 *Arapça baskıda hatalı olarak 412. sayı şeklinde kaydedilmiştir. (Çev.)*

ne Kur'ân'da ne de sünnette Hz. İsa'nın bedeniyle göğe yükseltildiğine ve âhir zamanda oradan ineceğine itikad etmek için kendisine dayanılacak ve itimad edilecek bir delil bulunmadığı hususunda oldukça açıktır. Eğer bu iki hâdiseye inananlar Kur'ân ve sünnette bunlar için delil bulunduğunu düşünüyorlarsa da Şeyh'in kalbi bu delile itimat etmiyor ve mutmain olmuyor.[182] Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr hususundaki bu açık sözlerden sonra makaleler yazarı Şeyh'in görüşünün belirlenmesinde daha ne talep edilebilir ki? Onun görüşünün farkına varmayarak onu yumuşatan ve İslam'da tevarüs edilen Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü akidesini inkâr etmediğini, sadece bunları inkâr edenin küfrüne karşı çıktığını iddia edenler bunu okusun.

Evet, burada Şeyh'in görüşünü yumuşatanları hataya düşüren bir nokta vardır. O da Şeyh'in istiftâdaki ikinci sorunun cevabında ref' ve nüzûlü inkâr edenin küfrünü nefyetmesidir. Bu da ilk soruda geçen, ref' ve nüzûlün kendilerinin nefyedilmesinden sonradır... İki cevapta zikredilen nefiy merhaleleri, yani ilki ref' ve nüzûlün inkârı ve bunların vukûunun

182 *Eğer isterseniz bu açık söze, bir de el-Kavlu'l-Fasl'a reddiye olarak yazdığı beş makaleden er-Risâle dergisinin 517. sayısında yayınlanan üçüncü makalesinin sonundaki şu sözünü de ilave edebilirsiniz: "Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlü hakkında iddia ettikleri münkirinin tekfir edileceği katiyyet ifade eden bir yana, zâhiriyle zann-ı galip ifade eden hiçbir şey yoktur."*
Ben de derim ki: Şeyhin, "iman edilmesi zorunlu olan şeyler semâvî dinlerin tümünün birleştiği inanç esaslarıdır" diyerek katî bir surette ifade ettiği ve "Tahkik" başlığıyla övdüğü geniş mezhebine göre küfre düşmekten endişe duymaya gerek yoktur. Sadece Kur'ân'da geçtiği sürece Kur'ân'ın tüm katî nasslarını inkâr eden kişinin bile küfre düşmekten korkmasına gerek yoktur. Çünkü İsa'nın ref' ve nüzûlü ne de Kur'ân'ın tek kaldığı diğer nasslar semâvî dinlerin tamamının ortak olduğu esaslardan değildir. Şeyh'in burada reddettiğimiz mezhebi Nazra Âbira müellifi büyük âlim olan dostumuzun da dikkatini çekmiş ve bunu onun hesabına sağlam bir şekilde tescil etmiştir. [Mustafa Sabri Efendi bu ifadelerle dostlukları İstanbul yıllarına dayanan Nazratün Âbiratün fî Mezâimi Men Yünkirü Nüzûl-e İsâ aleyhisselâm Kable'l-Âhire müellifi Muhammed Zâhid el-Kevserî'yi kastetmektedir. Bkz. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Nazratün Âbiratün, 77; Nüzûl-i İsâ (aleyhisselâm) Meselesi, 36]

kabul edilmemesi, ikincisi ise bunları inkâr edenin küfrünün reddedilmesi arasında, bir de bunların vukûunu tasdik etmekle birlikte bunları inkâr edenin tadlîl edilmesiyle yetinilerek tekfir etmekten kaçınma merhalesi vardır. Şeyh bunu fetvasında zikretmemiştir. Fakat eğer bu iki hâdisenin vukûunu tasdik ediyorsa bunları inkâr edenin tekfirine yanaşmayan biri için bu merhale zikredilmeyi hak etmektedir. Şeyh makalesinde bunları inkâr merhalesinden, makalesinde oldukça önem verdiği inkâr edeni tekfir etmeme merhalesine atlamıştır. İşte bu konuya verdiği büyük önemden dolayı neşredilmiş makaleleri mütalaada tam olarak uyanık olmayan kimseler Şeyh'in kalbinin söz konusu iki merhale arasındaki merhalede mutmain olduğunu zannettiler. Hâlbuki Şeyh makalesinde, kendi görüşü olan ref' ve nüzûlün tümden inkârına muvâfık olmamasından dolayı bu merhaleye değinmemiştir. Basit zihinlerde bu zannın oluşmasından da çekinmedi. Bilakis Hz. İsa'nın durumu hakkındaki görüşüne aykırı olmasına rağmen bu zannın oluşmasını arzu etti ki okuyucuların bu konuda kafası karışsın ve gerçekte olanın aksini düşünsün. Çünkü ref' ve nüzûlü inkâr olan görüşünü doğrudan yaymakta yenilgiden korktu. Bu sebeple görüşünü bunları inkâr edenin tekfir edilmesini inkâr zımnında yaymak ve hasımlarının konumunu zorlaştırmak istedi. Çünkü o ref' ve nüzûlü inkâr edenin küfrüne hükmedilmesinin ispat edilmesini, ref' ve nüzûlün kendisinin ispatından daha zor görmektedir. Özellikle çağdaş taifenin nazarında kâfirin küfrü mübahtır. Ancak kimsenin onu tekfir etmesi caiz değildir. Sanki onlar ilk dönemlerdeki âlimlerin "Tekfirden daha büyük günah yoktur" sözünü, küfrün imkânsız olması için tekfirin ağırlaştırılması ve yasaklanması olarak anladılar. Binaenaleyh Şeyh, Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü kabul etmediği

şâz görüşlerini terviç etmek için hile yapıyor ve onları inkâr edenin küfrünü kabul etmeme suretiyle tasvir ederek kendine bir güvence sağlıyor. Bu şekilde tartışma konusunu ilk bakışta "ref' ve nüzûlüne hükmetmenin doğruluğu" değil de "ref' ve nüzûlü inkâr edenin tekfir edilmesi" şeklinde gösteriyor. Hâlbuki kendi sözlerinden açık delillerle ispat ettiğimiz gibi aslında o bize ref' ve nüzûlün doğruluğu hakkında karşı çıkmaktadır.

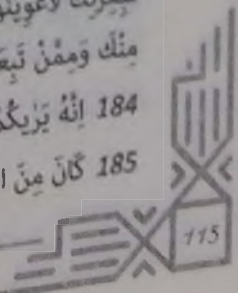
Ben Şeyh'in benimle ref' ve nüzûlün vasfından önce aslında tartışmakta olduğunu biliyorum. Bunu bilmemle birlikte görüyorum ki ref' ve nüzûlün inkârında haklı mı yoksa hak ve doğrudan sapmış mı olduğunun araştırılması yerine beni ref' ve nüzûlü inkâr edenin kâfir olup olmadığı bahsine çekmeye çalışıyor. Bununla da beni zor durumda bırakmak istiyor. Hâlbuki onun isteğine uyarak durmamı istediği konumda durup Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkâr edeni tekfir etmek, aynı şekilde bu münkiri tekfir etmekten kaçınmakla yetinmeyip buna ilaveten ref' ve nüzûl hakkındaki ayet ve hadisleri yokluk konumuna düşürerek onun doğru yoldan saptığını ve hata yaptığını söylemekten geri duranı da tekfir etmek bana zor gelmez... Fakat *el-Kavlu'l-Fasl* kitabımda hiç kimsenin küfrüne hükmetmedim. Sadece bazı insanları mugayyebâta inanmamalarından dolayı mucizelere inanmamakla suçladım. Bunun sebebi açık konuşmaktan kaçınmam değildir. Bilakis insanların çoğuna kâfir olup sonra da "kâfir olmadım" demekten daha kolay bir şeyin olmadığı bu zamanda bir kimseyi tekfir etmenin faydasız oluşundandır. Tıpkı eski zamanın zarif hikâyelerinden birinde geçen aptal bir adamın şu sözünde olduğu gibi: "Abdestsiz namaz kılınmaz diyorlardı. Ben kıldım namazıma da bir

zarar vermedi." Peki, Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlünü inkârla kâfir olmamış olan Şeyh'in, Allah'ın, Kur'ân'ın onlarca ayetinde akıllı canlı bir varlık olarak vasfettiği şeytanın varlığını inkâr ettiği zamanki durumu nedir? Mesela Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: *"Allah, "Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" dedi. İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. Allah, şöyle dedi: "Öyle ise çık oradan (cennetten), çünkü sen kovuldun. Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir." İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. Allah, şöyle buyurdu: "Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin." İblis, "Senin izzetine andolsun ki, içlerinden ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım" dedi. Allah, şöyle buyurdu: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum: Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."*[183] (Sâd, 38/75-85) *"Çünkü o (şeytan) ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."*[184] (A'râf, 7/27) *"İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar."*[185] (Kehf, 18/50)

183 قَالَ يَاإِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (٧٥) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (٧٦) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (٧٧) وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (٧٨) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (٧٩) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (٨٠) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (٨١) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (٨٢) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (٨٣) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ (٨٤) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (٨٥) (سورة ص، ٧٥-٨٥)

184 إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ (سورة الأعراف، ٢٧)

185 كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ (سورة الكهف، ٥٠)

"Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der. İnsan inkâr edince de "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der."[186] (Haşr, 59/16) Sonra Şeyh kabahatinden daha büyük bir şeyle özür dilemiş ve "Allah şeytanla ilgili ayetlerde câhiliyye Araplarının inançlarına uyumlu şekilde konuşuyor" demiştir.

Binaenaleyh Şeyh görüşlerini yıkan cevaplarımızdan, ayetleri tevil ve Hz. İsa'nın ref' ve nüzûlüyle ilgili vârid olan hadisleri hafife almada bir çıkış bulamayınca, "Allah ve resulü o ayetler ve hadislerde Hıristiyan efsaneleriyle uyumlu şekilde konuşuyorlar" diyecektir. İşte bu şekilde bir küfürde bulunup da bunun küfür olduğunu kabul etmedikten sonra Şeyh'in tekfir edilmesinden ne fayda elde edilebilir ki?

Biz bir kimsenin küfrüne hükmetmek ile buna sebep olan söz ya da fiili son derece kötüleyerek, ebedi cehenneme müstehak olmasınlar diye kendilerini bu tehlikeden korumaları için Müslümanları uyarmaktan başka bir şeyi amaçlamıyoruz. Bu durum eğer tehlikeye atılan kimse uyarılma ve yol gösterilmeye muhtaç olan avamdan birisi olursa geçerlidir. Fakat eğer bu kişi neşriyat ve telifle uğraşan havastan biri olursa, onun tekfir edilmesinden maksat, Müslümanları dinlerinde ona güvenmek ve görüşlerine itimat etmekten sakındırmaktır. İstersen şöyle de diyebilirsin:

Onun tekfir edilmesinden maksat, insanlara onun, Ferid Vecdî Bey'in eski makalelerinden birinde kendilerine işaret ettiği ve haklarında, içlerinde gizlediklerini yazıları ve kaside-

186 كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّي بَرِيٓءٌ مِنْكَ اِنِّيٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (سورة الحشر، ١٦)

lerine sokuşturmakla insanların zihinlerini ilhâda hazırlamaya çalışıyorlar, dediği İslam dünyasındaki içinde ilhâdı gizleyenlerden biri olduğunu göstermektir.

Küfür meselelerinde müsamahalı davrananlar ve küfre düşeni kınamayıp da insanları küfre düşmekten sakındıranları kınayanların, olması gereken yerin dışındaki bu müsamahaları kâfiri küfründe cesaretlendirme ve Allah'ın küfre terettüp eden azabını hafife almadır. Müsamahakâr kimsenin insanlara merhamet eden suretinde görünmesi ve küfürden sakındıranın da katı kalpli sert biri olarak gösterilmesi Müslümanları aldatmasın. Çünkü katı olan kimsenin sözü Allah'ın ve Resulü'nün sözlerinin mefhumuna daha muvâfıksa, Allah'tan bir ahit almamış olan bu müsamahakâr, Allah'ın "Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar" (Bakara, 2/175) dediği kimseler hakkında gösterdiği merhamette fuzûli olsa gerektir. Özellikle de küfür ve iman ile ilgilenmeyen, yani küfrün öfkelendirmediği ve imanın da sevindirmediği kimsenin merhametine tabi olmayan "Allah'ın merhameti"nden menkul merhametinde fuzûli olsa gerektir. Çünkü bu hoşgörünün kaynağı, memleketin dininin -ki onda müsamahakârın kendi dini de vardır- kâfirin küfrü ve başkalarının onun izinden gitmesi sebebiyle tehlikede olmasına ehemmiyet vermemesidir. Müsamahakârın bu tehlikeyi kabul etmemesine gelince bu onun din işlerine verdiği önem ve itinanın azlığındandır. Ancak eğer malı ve makamı gibi kendisinin kıymetli gördüğü bir şeye böyle bir tehlike yönelseydi en ufak bir şüphe onu endişelendirir ve gerçekleşme ihtimali çok zayıf da olsa uykularını kaçırırdı. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada*

uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin!"[187] (Tevbe, 9/24)

Bazı dergilerde gördüğüm, "Ben Şeyh Muhammed Abduh'un mezhebine göre Müslümanım"[188] sözüne gelince, bunu nakleden kişi bu sözle başkalarının İslam'ın dışında saydıklarının çoğunu Müslüman kabul etmesi hasebiyle Şeyh Abduh'u gönül genişliğiyle övmek istemiştir. Fakat bu hem söyleyene hem nakledene hem de başkasına göre küfür olanı caiz gören mezhebin sahibi olan Şeyh Abduh'a zarar veren bir sözdür. Hz. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* "Ey Fâtıma! Allah'ın yanında sana hiçbir faydam dokunmaz"[189] dedikten sonra Şeyh Muhammed Abduh'un şâz mezhebine tabi olana bu tâbiiyet ne fayda verir ki?

Bu durumda Hz. Peygamber'in "*Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin*"[190] hadisiyle bize cevap verilemez. Çünkü biz küfür ve iman meselelerinde katı davranmakla mesela Mutezile gibi büyük günah sahibini imandan çıkarmak veya Hâricîler gibi bu günahla onu küfre sokmak istemiyoruz. İstediğimiz sadece Doğu'ya Batı'nın materyalist biliminden gelen mucizeler ve mugayyebâtın inkârı ve Allah'ın kudretine iman etmedeki noksanlık gibi akidedeki

187 قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (سورة التوبة، ٢٤)

188 *er-Risâle dergisinin 518. Sayısında yayınlanan Dr. Zekî Mübârek'in makalesinden tespit edebildiğimiz kadarıyla bu söz İngilizler tarafından Mısır ve Sudan Sultanı olarak atanan Hüseyin Kâmil tarafından söylenmiş ve bu sözü ondan Mustafa Abdürrezzâk Paşa nakletmiştir. Bkz. Zekî Mübârek, "el-Hadîs Zû Şücûn", er-Risâle, sayı: 518, sayfa: 448. (Çev.)*

189 *Buhârî, "Vasâyâ", 11; Müslim, "Îmân", 351; Nesâî, "Vasâyâ", 6.*

190 *Buhârî, "İlim" 11.*

sapmalar yahut taklid ve teşebbühün kendisinden başka hiçbir maslahat olmaksızın gayri müslimlerin taklit edilmesi ve onlara benzemeye çalışma hususlarında insanları ikaz etmektir. Hatta bazı müteşebbihler İslam'ın diyarında kendisini görenlerin onun İslam'a yabancı biri olduğunu zannetmelerinden kalbinde en ufak bir sıkıntı duymamakta, aksine bu benzemeyle gurur duyup kendisi hakkında ne zannedildiğiyle de ilgilenmemektedir. Benim nazarımda böyle bir kişi, İslamî izzet-i nefsi olmaması ve bu izzet-i nefsin yerine İslam'ı küçük görmenin kâim olması sebebiyle bir kâfirdir. Müslümanın, kalbindeki bu izzet-i İslam'ı ona zıt olan şeylerden kaçınmakla korumasında ise herhangi bir zorluk bulunmamaktadır.

Dini meselelerde araştırma yapanların hatalarının çoğaldığı şu zamanda, Allah'ın karşısına Müslüman olarak çıkmayı önemseyenler bilsinler ki, onun dışında bir din arayandan bunun asla kabul edilmeyeceği İslam, çok büyük yücelik ve hassasiyete sahip bir dindir. O, Müslümanların onun asaletinden asalet öğrenmelerine yaraşır bir dindir. Kim dinine saygı gösterirse kendisine saygı gösterir. Kendisine saygı göstermeyene de saygı gösterilmez. İşte bu din kendisini tazimde herhangi bir ihmalkârlık gösteren Müslümanı mazur görmez. Bu sebeple kalbin pişmanlığı ve nefsin kınaması şartıyla dinin gereklerini yerine getirmedeki noksanlıklara göz yumsa da kendisine karşı gösterilen en ufak bir küçümseme ve hafife almada kişiyi terk eder.[191] Binaenaleyh pek çok günahı işleyen bir kimsenin bu şartları gözetmesi halinde imanı selamette olduğu için dinini kurtarması mümkün-

191 Ben insanı küfre sokan bu hafife almaya zamanımızdaki bazı insanların "Ben önce Türküm veya Arabım. Sonra Müslümanım" diyerek hafife almalarını örnek gösteriyorum.

dür. Fakat Allah'ın haram kıldığını helal gören veya dinin saygınlığını hafife alan birinin imanı selamette değildir.

Dolayısıyla haram olduğunu kabul ederek içki içen biri Müslümandır. Fakat içki içmese de "Bundan ne olacak ki?" diyen biri kâfir olur. Aynı şekilde içki içene benzeterek su içen kişi de günahkârdır.

Burada seneler önce İslamî *el-Feth* dergisinde yazdığım "*Yeni Şapka Fitnesi ve Bunun Yeni Anlamı*" başlıklı bir makalenin sonundaki şu cümleleri aktarmam faydalı olacaktır:

"Kalbini yarıp da baktın mı?"[192] hadisi, Müslümanlara hüsnü zan gösterme, Müslümanlar hakkında tek bir ihtimal küfürden kurtarıyorsa doksan dokuz ihtimale karşı o tek ihtimalin tercih edilmesi, küfür hükmünü fukahânın ittifakına bağlamak ve bunlar gibi küfür ve iman meselelerinde müsamahalı davranma ve katı olmaktan kaçınmayı gerektiren fıkhî tavsiyelere gelince, onlar İslam'ın güçlü olduğu ve İslam hakkında düşmanlarından korku duyulmadığı doğal zamanlar ve durumlarda amel edilmesi gereken İslam'ın medeni hoşgörü hükümleridir. O zamanlarda İslam'ın kendisinin hayatiyetinden korku duyulması yerine, İslam'dan yüz çevirme emâreleri hissedilen kişilerin hayatı hakkında korku duyuluyordu. Dolayısıyla onlara merhamet edilerek hüküm hafifletiliyordu. Fakat şimdi İslam düşmanları, İslam'ın kendi topraklarının göbeğinde ona karşı savaş ilan etmeye cüret etti ve Müslümana karşı hüsnü zan gösterilmesi hadisi, İslam düşmanlarına karşı hüsnü zan göstermeye dönüştü. Burada benim, halim selim kimseyi kızdıran, uyuyanı uyandıran ve gayretli kimseyi tahrik eden bu vaziyetin korkunçluk ve

192 *Hz. Peygamber'in (sav) Fedek Gazvesi'nde, Kelime-i tevhidi telaffuz eden Mirdâs b. Nehîk'i öldüren ve sonrasında onun bunu kalbiyle inanmadığı halde sadece diliyle söylediği şeklinde mazeret beyan eden Usame b. Zeyd'e hitaben söylediği sözdür. [Müslim, "Îmân", 158; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 102; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXIII, 162]*

tehlikesini görmezden gelen gafil âlimlere şunu söylemeye hakkım var: Tıpkı hürriyet kurallarını gözeten ve medeniyet zerafetiyle edeplenmiş olan ülkelerin savaş ve varlığını tehlikede gördüğü zamanda önlemlerini aldığını, tam bir kararlılık ve katılıkla davrandığını gördüğümüz gibi... Şimdi o âlimlere şunu söyleme hakkım var:

Kulak verin! İslam'ın düşmanlarına değil de İslam'a merhamet edin. İslam'ın hükümlerinden ve kurallarından düşmanlarına yardımcı ve destek olacak şeyler çıkarmayın. İslam'ı, kendisine merhamet etmeyen düşmanlarına merhamet eden ve arkadan vurup saldırsınlar diye meydanı düşmanlarına bırakan bir ahmaklık, aptallık ve gaflet dini haline getirmeyin."[193]

On birincisi, Hıristiyanların akidesine göre Hz. İsa'yı Yahudiler katletmiş ve çarmıha germiştir. Katlinden günler sonra da Allah onu diriltmiş ve göğe yükseltmiştir. Biz Müslümanların akidesine göre ise hiç katledilmeden Allah onu yükseltmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar ve Hıristiyanlar Hz. İsa'nın ref'i hususunda müttefiktirler. Şeyh Şeltût'a göre ise o ne katledilmiş ne de çarmıha gerilmiş ne de göğe yükseltilmiştir. Bilakis katledilme teşebbüsünden sonra bir müddet yeryüzünde yaşamış. Sonra doğal bir ölümle yeryüzünde ölmüş ve işi nihayete ermiştir. Dolayısıyla Yahudilerin İsa'sı onlar tarafından katledilmiştir. Hıristiyanlar ve Müslümanların İsa'sı göğe yükseltilmiştir ve şimdi de oradadır. Şeyh Şeltût'un İsa'sı ise diğer insanların yaşayıp öldüğü gibi dünyada yaşamış ve ölmüştür. O halde ben ona şimdi soruyorum: Hz. İsa katledilme teşebbüsünden sonra nerede yaşadı? Sonrasında nerede öldü ve kabri nerededir? Eğer

193 Mustafa Sabri Efendi, "Fitnetu'l-Kubbaati'l-Cedîde ve Mağzâhâ'l-Cedîd", el-Feth, 11 Zilkade 1356, sayı: 584, sayfa: 16.

Şeyh Şeltût'un buna bir cevabı olacaksa şu olur: İsa şimdi Yahudilerin İsa'sı ne nerede ise oradadır!

Tercümede Yararlanılan Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Müsnedi Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/1999.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mes'anî, Dâr İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Beyzâvî, el-Kâdî Nâsıru'd-Dîn Ebî Sa'îd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl el-Müsemmâ Tefsîru'l-Beyzâvî, thk. Muhanned Subhî Hasan Hallâk-Muhammed Ahmed el-Atraş, Dâru'r-Reşîd-Müessesetü'l-Îmân, Beyrut1421/2000.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye (Sultâniyye Baskısı), İstanbul 1315.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân, Kübrâ'l-Yakîniyyâti'l-Kevniyye: Vücûdü'l-Hâlik ve Vazîfetu'l-Mahlûk, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1997., https://www.youtube.com/watch?v=-1vNWbdz0hY

Derdîr, Ahmed b. Muhammed el-Adevî, Şerhu'l-Harîdeti'l-Behiyye fî İlmi't-Tevhîd, thk. Abdüsselâm b. Abdülhâdî Şennâr, Dâru'l-Beyrûtî, ts.

Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i Ebî Dâvud, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 1430/2009.

Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, Tefsîru Ebissuûd el-Müsemmâ İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâr İhyau't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1414/1994.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, ts.

Emrullah Yüksel, "Cevheretü't-Tevhîd", DİA, VII, 457-358

es-Seyyid Cemâlüddîn el-Efgânî ve Muhammed Abduh, et-Ta'lîkât alâ Şerhi'd-Devvânî li'l-Akâid el-Adudiyye, Mektebetü'ş-Şurûk ed-Devliyye, Kahire 1433/2002.

Ethem Ruhi Fığlalı, "Kâdiyânîlik", DİA, XXIV, 137-139.

Fahreddin er-Râzî, Tefsîru'l-Fahir'r-Râzî el-Meşhûr bi't-Tefsîri'l-Kebîr ve Mefâtîhi'l-Ğayb, Darul Fikr, Beyrut 1401/1981.

Ğumârî, Ebu'l-Fadl Abdullâh b. Muhammed b. Sıddîk el-Hasenî, Akîdetu Ehli'l-İslâm fî Nüzûl-i Îsâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1406/1986., İkâmetu'l-Burhân alâ Nüzûl-i Îsâ fî Âhiri'z-Zamân, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kâhire ts.

Hatib Şirbini, es-Siracü'l-Münîr fi'l-İâneti alâ Marifeti Bazi Maânî Kelâmi'l-Hakîmi'l Habîr, Dar İhyau't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1425/2004.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-İmâm Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî,el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dâr Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad 1420/1999.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh el-Hindî, Keşmîrî, et-Tasrîh bi mâ Tevâtera fî Nüzûli'l-Mesîh, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye bi-Haleb, Beyrut 1412/1992.

Mahmûd Şeltût, "Ref'u Îsâ", er-Risâle, sayı: 462, sayfa: 515-517., "Nüzûl-i Îsâ", er-Risâle, sayı: 514, sayfa: 363-366., "el-Akîdetu'd-Dîniyye ve Tarîku Sübûtihâ", er-Risâle, sayı: 516, sayfa: 406-408., "Âyetân", er-Risâle, sayı: 517, sayfa: 423-426., "es-Sünne ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 518, sayfa: 443-446., "el-İcmâ' ve Sübûtü'l-Akîde", er-Risâle, sayı: 519, sayfa: 466., Mahmûd Şeltût, el-Fetâvâ Dirâse li-Müşkilâti'l-Müslimi'l-Muâsır fî Hayâtihi'l-Yevmiyyeti'l-Âmme, Dâru'ş-Şark, Kahire 2004/1424., "Hz. İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü", trc. Mustafa Baş, Dinî Araştırmalar, VII, s. 289-306.

Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî, Muhtâru's-Sıhâh, Mektebetu Lübnân, Beyrut ts.

Muhammed Mustafa Merâğî, Muhammed Hüseyin Heykel'in Hayât-ı Muhammed kitabına takdim yazısı, Dâru'l-Maârif, Kahire ts.

Muhammed Zâhid el-Kevserî, Nazratün Âbiratün fî Mezâimi men Yünkiru Nüzûle Îsâ aleyhisselâm Kable'l-Âhira, Kahire 1408/1987., Nüzûl-i Îsâ (aleyhisselâm) Meselesi, trc. Abdülkadir Yılmaz, Rıhle Kitap, İstanbul 2012.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, Sahîhu Müslim, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâr İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1412/1991.

Mustafa Sabri Efendi, el-Kavlu'l-Fasl beyne'l-lezîne Yü'minûne bi'l-Gaybi vellezîne Lâ Yü'minûn, Kahire 1361, Mevkifu'l-Akli

ve'l-İlmi ve'l-Âlemi min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihi'l-Mürselîn, Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1401/1981., "Fitnetu'l-Kubbaati'l-Cedîde ve Mağzâhâ'l-Cedîd", el-Feth, 11 Zilkade 1356, sayı: 584, sayfa: 10-16.

Nesâî, Ebû Abdirrâhmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Sünenü'n-Nesâî bi Şerhi'l-Hâfız Celâliddîn es-Suyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî, itina: Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiyye, Beyrut 1409/1988.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, Tefsîru'n-Nesefî (Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl), thk. Yûsuf Alî Bedîvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimaşk-Beyrut 1426/2005.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1425/2004.

Reşîd Rızâ, Tefsîru'l-Menâr, Dâru'l-Menâr, Mısır 1367.

Seyyid Muhammed Hüseyn el-Affânî, Sekbü'l-Abarât li'l-Mevti ve'l-Kabri ve's-Sekerât, Mektebetu Muâz b. Cebel, Cîze 1420/2000.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâr Hecr, Kahire 1422/2001.

Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", DİA, XI, 57-62.

Zekî Mübârek, "el-Hadîs Zû Şücûn", er-Risâle, sayı: 518, sayfa: 446-448

Zemahşerî, Cârullâh Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Tevil,thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-'Abîkân, Riyad 1418/1998., Esâsu'l-Belâğa, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

http://www.islamahmadiyya.net/inner/1674/index.asp